

รายงาน

โครงการวิจัยแนวทางเพื่อการพัฒนาเยาวชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโดยใช้มิติ
ทางวัฒนธรรม

: กรณีศึกษาชุมชนวัดสังข์กระจาย เขตบางกอกใหญ่และชุมชนย่านบางกอกน้อย

เสนอ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

และ

อาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต

โดย

นางสาวสมรภัช ชัยสิงห์กานานนท์

กันยายน ๒๕๔๕

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิจัยเรื่องนี้มีโอกาสจะสำเร็จลุล่วงได้หากปราศจากความช่วยเหลือทั้งทางตรงทางอ้อม จากชาวบ้านและเยาวชนในชุมชนวัดสังข์กระจาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นายประยุทธ์ ศรีสุบินที่ได้ อนุเคราะห์ข้อมูลแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชนของสำนักงานเขตบาง กอกใหญ่และบางกอกน้อยที่ได้เอื้อเฟื้อข้อมูลเอกสารการดำเนินโครงการ และความคิดเห็นที่เป็น ประโยชน์

ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่เห็นความสำคัญในการ สนับสนุนให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสดำเนินงานวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับเยาวชนและมิติทางวัฒนธรรมของ ชุมชนในกรุงเทพมหานคร ท้ายที่สุดผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณอาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต ที่ได้ช่วยวิจารณ์ และให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงเนื้อหาของรายงาน

รายงานวิจัยฉบับนี้ดำเนินด้วยเงื่อนใจของเวลาอันจำกัด คงมีอีกหลายประเด็นที่ควรได้ค้นคว้าและวิจัยเพิ่มเติมอย่างจริงจัง ผู้วิจัยหวังเพียงว่าข้อเสนอที่ปรากฏในงานชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์ ต่อผู้อ่าน จุดประกายทำให้เกิดความสนใจในกิจกรรมพัฒนาเยาวชนที่จัดขึ้นโดยชุมชนอย่างต่อเนื่องมากขึ้น แทนที่จะเน้นสนับสนุนให้เยาวชนต้องเคร่งเครียดไปกับการแข่งขันในระบบการ ศึกษาปัจจุบัน

สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์

กันยายน ๒๕๔๕

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้ ในเบื้องต้นมุ่งหวังที่จะทำการศึกษาเปรียบเทียบกิจกรรมการจัดอบรมดนตรีไทยให้แก่เยาวชนของชุมชนวัดสังข์กระจาย และการจัดอบรมมัคคุเทศน์จิวของเครือข่ายชุมชนบางกอกน้อย ซึ่งเป็นการพัฒนาเยาวชนโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างให้เยาวชนเกิดความเชื่อมั่นและแสดงความสามารถในด้านที่ถนัด รู้สึกภาคภูมิใจในชุมชนและสนใจเข้าร่วมพัฒนาชุมชนต่อไปในอนาคต อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยประสบปัญหาในการติดตามกิจกรรมของเครือข่ายบางกอกน้อย เนื่องจากไม่มีการทำกิจกรรมต่อเนื่อง ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาโครงการอบรมกระดิวของชุมชนวัดสังข์กระจายมาทดแทนโครงการอบรมมัคคุเทศน์จิวของเครือข่ายบางกอกน้อย

จากการศึกษาติดตามการดำเนินงานของทั้งสองโครงการ ซึ่งทางชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินการเอง โดยหาช่องทางและเงินทุนสนับสนุนจากแหล่งอื่น พบว่า ผู้นำชุมชนปรึกษาหารือกันและเป็นผู้คิดขึ้นเองว่าจะอบรมอะไร โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ตนมีอยู่ในการพัฒนาเยาวชนของตน ไม่ว่าจะเป็นตัวบุคคลากรที่มีความสามารถด้านกระดิวและดนตรีอยู่บ้าง ความรู้เกี่ยวกับการเล่นกระดิวที่เคยได้รับสืบทอดมาภายในชุมชนและสูญหายไประยะหนึ่ง ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้แบบบ้านและชุมชน อันเป็นวัฒนธรรมซึ่งถูกปลุกฝังกันมาภายในชุมชนที่มีวัดสังข์กระจายเป็นศูนย์กลาง ซึ่งต่างจากรูปแบบการอบรมที่เป็นทางการ และกิจกรรมที่หน่วยงานราชการต่างๆ มักทำการส่งเสริมให้กับเยาวชนนอกระบบโรงเรียนมากที่สุด คือ การอบรมระยะสั้น

ลักษณะวิถีคิดของชาวบ้านอันเป็นวิถีคิดแบบองค์รวม การทำกิจกรรมอย่างหนึ่งจะไม่แยกมิติต่างๆ ออกจากกัน ทุกกิจกรรมจะมีทั้งมิติเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมอยู่รวมกันไป ดังนั้น แม้ว่าเป้าหมายหลักของการดำเนินโครงการจะมุ่งไปที่การแก้ปัญหาสาเหตุเป็นหลัก แต่การประยุกต์เอาวิถีถ่ายทอดความรู้แบบชุมชนมาผสานเข้ากับระบบและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปได้อย่างสอดคล้องและกลมกลืน ก็ส่งผลให้เยาวชนที่เข้าฝึกรวมอย่างต่อเนื่องนั้นได้ทักษะทางการเล่นดนตรีไทย การแสดงกระดิว และมีความมุ่งมั่นในการฝึกซ้อมเพื่อให้เล่นเป็น ภายใต้งैอนใจที่ไม่กดดัน ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน และก่อรูปเป็นชุมชนของการปฏิบัติ (community of practice) กล่าวคือ การเรียนรู้ของเด็กทั้งสองกลุ่ม มิได้มีศูนย์กลางความรู้อยู่ที่ครูผู้ฝึก ทว่าการรวมกันฝึกเป็นกลุ่ม มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างผู้ฝึกหัดต่างหากที่เป็นวิถีแห่งการได้มาซึ่งทักษะ และสิ่งที่เด็กสองกลุ่มได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ ผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างครู-ศิษย์ ระหว่างศิษย์-ศิษย์ ระหว่างเพื่อน-เพื่อน พี่-น้อง ผู้ใหญ่-เด็ก นั้นมิใช่ได้ผลแต่เพียงพัฒนาทักษะในการเล่นดนตรี หรือกระดิวเท่านั้น หาก

แต่ช่วยให้เด็กเยาวชนได้ซึมซับเอาค่านิยม การเคารพผู้ใหญ่ กิริยามารยาท การพึ่งพาอาศัยกัน การเสียสละ การทำงานร่วมกับผู้อื่น ฯลฯ เอาไว้ใน การดำเนินชีวิตต่อไปด้วย

ประกอบกับปัจจัยเสริมที่ในชุมชนมีการร่วมมือกันระหว่างหลายฝ่าย ประธานและคณะกรรมการชุมชน ครูในโรงเรียน และคนในชุมชนที่มีความสามารถเฉพาะ เมื่อได้รับการสนับสนุนเพิ่มเติมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ หน่วยงานพัฒนาชุมชน ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน องค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในด้านเงินทุนและการให้ความรู้แก่ผู้นำชุมชน การดำเนินการพัฒนาเยาวชนทั้งสองโครงการของชุมชนวัดสังข์กระจายจึงสามารถทำกิจกรรมพัฒนาเยาวชนโดยใช้สถานที่ฝึกซ้อมบริเวณสนามหญ้าของวัด และสถานที่ภายในโรงเรียนเป็นแหล่งชุมนุมในการตั้งกลุ่มนอกเวลาราชการ พร้อมทั้งให้ครูในโรงเรียนช่วยฝึกสอนและควบคุมการฝึกซ้อมของเยาวชนได้ด้วย

ดังนั้น แม้ว่า การใช้วิถีทางวัฒนธรรมในการพัฒนาเยาวชน จะต้องใช้ระยะเวลาต่อเนื่องยาวนาน และอาจไม่เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดในเวลาอันสั้น แต่ผลในระยะยาวจะส่งเสริมให้เยาวชนรู้จักการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพิ่มพูนความห่วงใยสนใจในชุมชน มีความภาคภูมิใจในชุมชน และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนต่อไป

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
บทที่ ๑ บทนำ	
หลักการและเหตุผล	๑
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๓
ขอบเขตในการวิจัย	๓
ปัญหาที่ประสบ	๔
วิธีดำเนินการวิจัย	๕
แหล่งข้อมูล	๖
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน	
แนวคิดเกี่ยวกับ “ชุมชน”	๗
ประวัติชุมชนวัดสังข์กระจาย	๑๑
บทที่ ๓ การดำเนินโครงการพัฒนาเยาวชนของชุมชนวัดสังข์กระจาย	๑๕
การเปลี่ยนแปลงระบบถ่ายทอดความรู้จากบ้าน และชุมชน สู่ระบบโรงเรียน	๑๕
โครงการพัฒนาเยาวชนของชุมชนวัดสังข์กระจาย	๒๑
๑. โครงการฝึกอบรมคนตรีไทยแก่เยาวชน	๒๒
๑.๑ ปัญหาและการปรับตัว	๒๔
๒. โครงการอบรมกระต๊วแทงเสื่อ	๓๐
๒.๑ ประวัติความเป็นมาของกระต๊วแทงเสื่อ	๓๐
๒.๒ การฟื้นฟูกระต๊วของชุมชนวัดสังข์กระจาย	๓๑
• ขั้นตอนการฝึกอบรม	๓๓
บทที่ ๔ ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเยาวชนโดยใช้มิติทางวัฒนธรรม	๔๒
ความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนและชุมชน	๔๒
การถ่ายทอดความรู้ : มิติสำคัญทางวัฒนธรรม	๔๓
การถ่ายทอดคนตรีไทยในสังคมไทย	๔๗
การเรียนรู้แบบชุมชนปฏิบัติ	๔๕

ปัจจัยสนับสนุนการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินงานพัฒนาเยาวชนของชุมชน	๕๑
หน่วยงานราชการมีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน	๕๒
ผู้นำและชุมชนมีความร่วมมือร่วมใจกัน	๕๓
ผู้บริหารและครูในระบบโรงเรียนมีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน	๕๔
ปัจจัยด้านเงินทุนสนับสนุน	๕๔
บทที่ ๕ บทสรุป	๕๖
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	

บทที่ ๑

บทนำ

หลักการและเหตุผล

ในสภาวะการณปัจจุบัน โลกมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดผลกระทบกับสังคมไทยทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมเมืองในกรุงเทพฯ การรวมศูนย์ทุกอย่างเข้าสู่มหานครแห่งนี้ ทำให้มีการอพยพแรงงานจากชนบทสู่เมือง และการเคลื่อนไหวของพื้นที่รอบในจากเพื่อเกษตรกรรมและอยู่อาศัยกลายเป็นพื้นที่พาณิชย์ อุตสาหกรรม และพื้นที่รอบนอกกลายเป็นที่อยู่อาศัยของคนชั้นกลาง สภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปได้ส่งผลกระทบต่อการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่ทุกคนคุ้นเคยกันและสามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ ให้กลายเป็นเพียงผู้ที่พักอาศัยในละแวกเดียวกันแต่ไม่รู้จักมักคุ้นกัน ต่างคนต่างต้องเร่งรีบในอาชีพการงานและกิจวัตรประจำวัน ภายได้ระบบของการแข่งขันกันเพื่อความอยู่รอด เด็กและเยาวชนจึงต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในสถานศึกษาและสถาบันกวดวิชาจนทำให้เกิดการห่างเหินและไม่ผูกพันกับเพื่อนในละแวกบ้าน และไม่มีสำนึกของการเป็นส่วนหนึ่งในชุมชน ไม่สนใจในกิจกรรมสาธารณะ

ปัจจุบัน รัฐบาลไทยได้เห็นความจำเป็นที่จะต้องเร่งพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงการจัดการด้านการศึกษา ศิลปะ และวัฒนธรรม เพื่อที่จะทำให้เยาวชนไทยสามารถปรับตัวและมีการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ตามแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนฉบับที่จัดทำขึ้นโดยอนุกรรมการวางแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๔ ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ว่า เยาวชนควรได้รับการพัฒนาให้มีความประณีต รักธรรมชาติ ศิลปะ มีความคิดสร้างสรรค์และมีโอกาสแสดงความสามารถตามความถนัด ควรสร้างเสริมทักษะชีวิตและการใช้เวลาให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาตนเอง ครอบครัว และสังคม รัฐควรสนับสนุนให้มีอุปกรณ์การศึกษา กีฬา ดนตรีและศิลปะในศูนย์เยาวชนทุกแห่งทั่วประเทศ ตลอดจนสนับสนุนการจัดกลุ่มเยาวชนและจัดกิจกรรมนันทนาการให้เยาวชนในท้องถิ่นด้วยรูปแบบที่หลากหลาย (แผนงานข้อที่ ๑.๑๐, ๑.๑๑,๑.๑๖ หน้า ๕) ซึ่งแนวทางหนึ่งในการสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การส่งเสริมสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในกิจกรรม ประเพณีท้องถิ่นเพื่อปลูกฝังการรักถิ่นฐาน (ข้อ ๕.๕) เห็นคุณค่าและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

ประกอบกับปัญหาเสพติดที่กำลังแพร่ระบาดสู่เยาวชนผู้เป็น “อนาคตของชาติ” เด็กและเยาวชนจึงถูกคาดหวังจากสังคมและชุมชน ซึ่งมุ่งหวังจะแก้ปัญหที่กำลังประสบอยู่อันเป็นผลพวงจากการกระทำของผู้ใหญ่ ด้วยการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนมีความสามารถ เป็นคนดี มี

คุณภาพ ด้วยเหตุนี้หน่วยงานหลายแห่งทั้งภาครัฐ สถาบันการศึกษา และเอกชน ตลอดจนชุมชนเอง ก็ตระหนักถึงความสำคัญของการเสริมสร้างให้เยาวชนได้มีโอกาสเรียนรู้ มีพัฒนาทั้งทางกาย สติ ปัญญาและอารมณ์ เพื่อให้มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่อันพึงมีต่อครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วน งามต่อไป จึงได้มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ในหลายรูปแบบเพื่อเปิดโอกาสให้เยาวชนได้มีโอกาสแสดง ความรู้ ความสามารถ และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

ชุมชนวัดสังข์กระจาย ซึ่งตั้งอยู่ในเขตบางกอกใหญ่ และเครือข่ายชุมชนในเขตบางกอก น้อย ซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมมีประวัติความเป็นมาเก่าแก่ กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ของสังคมเมืองในกรุงเทพฯ สภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปได้ส่งผลกระทบต่อการอยู่ร่วม กันเป็นชุมชนที่ทุกคนคุ้นเคยกันและสามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ ในชุมชนมีบ้านเช่ามากขึ้นทำให้มี คนแปลกหน้าที่ไม่รู้จักประวัตินุญหลังกันมากขึ้น คนในชุมชนต่างต้องเร่งรีบในอาชีพการงานและ กิจวัตรประจำวัน เด็กและเยาวชนต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในสถานศึกษาจนทำให้เกิดการห่างเหินและ ไม่ผูกพันกับชุมชนของตน ชุมชนดังกล่าวจึงมีการรวมตัวกันคิดและจัดกิจกรรมเพื่อมุ่งหวังจะแก้ ปัญหาของชุมชน โดยมุ่งเป้าไปที่เยาวชนเป็นสำคัญ

ด้วยพื้นฐานของความเป็นชุมชนดั้งเดิมมีแหล่งวัฒนธรรมเป็นทุนให้หลายประการ อาทิ วัด ที่สวยงามมีชื่อเสียง บ้านที่มีอาชีพสืบทอดกันมาแต่โบราณในด้านการทำวาวเพื่อการแข่งขัน การทำ ขนมน การรำดาบ และดนตรีไทย เป็นต้น ทำให้ชุมชนได้จัดกิจกรรมการพัฒนาเยาวชนโดยใช้มิติทาง วัฒนธรรม เพื่อสร้างให้เยาวชนเกิดความเชื่อมั่นและแสดงความสามารถในด้านที่ถนัด รู้สึกภาคภูมิใจ ในชุมชนและสนใจเข้าร่วมพัฒนาชุมชนต่อไปในอนาคต กิจกรรมที่น่าสนใจได้แก่ การจัดอบรม ดนตรีไทย และดนตรีสากลให้แก่เยาวชนที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องภายใต้การบริหารจัดการของชุม ชนเองในกรณีของชุมชนวัดสังข์กระจาย (ได้รับทุนอุดหนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม) การจัดอบรมมัคคุเทศก์ใจของเครือข่ายชุมชนบางกอกน้อย ที่มุ่งหวังให้เยาวชนได้รับรู้ประวัติความ เป็นมาของย่านชุมชน เพื่อให้เกิดสำนึกภาคภูมิใจในชุมชน และถ่ายทอดเรื่องราวต่อนักท่องเที่ยว ในการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งรายได้ต่อไป เป็นต้น

การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวมีลักษณะพิเศษที่น่าสนใจ คือ เป็นการริเริ่มและดำเนินการนำ มิติทางวัฒนธรรมของชุมชนมาเป็นจุดดึงดูดให้เยาวชนซึ่งเติบโตในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง ทางสังคมที่รุนแรงและรวดเร็ว หันกลับมาสนใจที่จะสืบสานความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนตนได้ มากน้อยเพียงใด การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวประสบผลในระดับใด มีปัจจัยอะไรที่ขัดขวางหรือเกื้อ หนุนกิจกรรมของชุมชนเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อค้นหาแนวทางที่เหมาะสม ในการพัฒนาเยาวชนต่อไป ซึ่งผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า หากได้มีการศึกษาประวัติความเป็นมาและรวบรวม ข้อมูลกิจกรรมที่ใช้มิติทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเยาวชนให้มีส่วนร่วมในการ พัฒนาชุมชน จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในรากฐานทางสังคม

วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ตลอดจนพลวัตการปรับตัวของชุมชนให้คงอยู่อย่างพึ่งพาตนเองได้ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรง

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน การก่อตัวขององค์กรชุมชนในการมีบทบาทพัฒนาชุมชน การดำเนินกิจกรรมโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนวัดสังข์กระจาย และเครือข่ายชุมชนบางกอกน้อย

๒. เพื่อศึกษาสภาพและปัจจัยด้านบวกที่ทำให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมโดยใช้แหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนให้สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม ตลอดจนปัญหาที่ประสบ

๓. เพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนา ส่งเสริม และการจัดกิจกรรมโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนและแหล่งรายได้ของชุมชน

คำถามหลักในการวิจัย

๑. ชุมชนได้เข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมพัฒนาเยาวชน โดยใช้มิติทางวัฒนธรรมของตนได้อย่างไร

๒. ปัจจัยอะไรที่เกื้อหนุนต่อการดำเนินการดังกล่าว และประสบปัญหาอะไรบ้างในการที่เป็นชุมชนในเมืองกรุงเทพฯ ที่สถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการมีบทบาทสำคัญต่อเยาวชน

๓. จะมีแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมที่ใช้มิติทางวัฒนธรรมเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนและแหล่งรายได้ของชุมชนได้อย่างไร

ขอบเขตในการวิจัย

๑. ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาประวัติความเป็นมาและการดำเนินโครงการอบรมเยาวชนโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมของชุมชนวัดสังข์กระจาย เขตบางกอกใหญ่ และชุมชนย่านบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

๒. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษาลักษณะการดำเนินโครงการอบรมเยาวชนของชุมชนโดยใช้มิติทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน และสภาพทั่วไปของแหล่งวัฒนธรรม ที่ชุมชนหยิบยกขึ้นมาพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนในชุมชน ค้นหาปัญหาในการดำเนินงาน และปัจจัยที่เอื้อให้ชุมชนสามารถพัฒนาให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการที่เหมาะสม ในการใช้มิติวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และพัฒนาเยาวชนของชุมชน

ปัญหาที่ประสบ

จากเดิมซึ่งผู้วิจัยมุ่งหวังจะทำการศึกษาโครงการพัฒนาเยาวชน โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม เปรียบเทียบระหว่างกิจกรรมพัฒนาเยาวชนด้วยการฝึกอบรมคนตรีไทยของชุมชนวัดสังข์กระจาย บางกอกใหญ่ และกิจกรรมอบรมมัคคุเทศน์จิวของเครือข่ายชุมชนบางกอกน้อย ที่มุ่งหวังให้เยาวชน 'ได้รับรู้ประวัติความเป็นมาของย่านชุมชน เพื่อให้เกิดสำนึกภาคภูมิใจในชุมชน และถ่ายทอดเรื่องราวต่อนักท่องเที่ยวอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ดำเนินการเก็บข้อมูล และสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องแล้ว จึงพบว่า กิจกรรมการอบรมเยาวชนที่ชาวบ้านในเครือข่ายชุมชนบางกอกน้อยเรียกกันว่า มัคคุเทศน์จิว นั้นเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของโครงการรักษึ่ถิ่นฐานสืบสานภูมิปัญญา ซึ่งฝ่ายพัฒนาชุมชน สำนักงานเขตบางกอกน้อยเป็นผู้รับผิดชอบจัดขึ้น ด้วยเหตุผลว่า

“เนื่องจากรัฐบาลไทยได้วางแผนงานรวมสำหรับส่งเสริมการท่องเที่ยว และสนับสนุนการจัดงานเทศกาลท้องถิ่นและการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว เขตบางกอกน้อย ได้ตระหนักถึงความสำคัญในส่วนการท่องเที่ยวท้องถิ่น จึงได้จัดทำโครงการรักษึ่ถิ่นฐานสืบสานภูมิปัญญา เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่เขตบางกอกน้อยได้รู้ถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถานที่สำคัญในถิ่นฐานของตน และสามารถบอกกล่าวให้บุคคลทั่วไปได้รู้จักสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาไทย เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เกิดการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ จึงจัดการอบรมอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยวเขตบางกอกน้อยขึ้น”

โครงการรักษึ่ถิ่นฐานสืบสานภูมิปัญญา ดำเนินการเป็น ๒ กิจกรรม คือ ๑) จัดอบรมอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยว จำนวน ๑๖๐ คน โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และประวัติความเป็นมาของสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในพื้นที่เขตบางกอกน้อย ได้แก่ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร วัดคูสิตารามวรวิหาร วัดอมรินทรารามราชวรวิหาร วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร วัดศรีสุदारามวรวิหาร วัดนายโรง วัดกวางนาภิตาราม วัดสุวรรณคีรี และวัดเชิงเลน และ ๒) นำกลุ่มอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยวไปทัศนศึกษาสถานที่โดยการนำลงเรือ

การจัดอบรมอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยวนั้นแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มแรกคือ ผู้ที่มีอายุอยู่ในช่วง ๑๒-๑๘ ปี และกลุ่มที่สองมีอายุระหว่าง ๑๙ ปี จัดขึ้นในวันที่ ๒๕-๒๖ สิงหาคม ๒๕๔๔ ณ โรงเรียนพณิชยการจรัสนิทวงศ์ โดยเชิญวิทยากรที่เป็นนักวิชาการ คือ อาจารย์ จุลกัสนกร จากมหาวิทยาลัยศิลปากร มาให้ความรู้ข้อมูลประวัติศาสตร์ทั่วไป และมีวิทยากรชาวบ้านผู้เกิดและเติบโตในพื้นที่มาเป็นวิทยากรอธิบายเล่าถึงประวัติของชุมชนและท้องถิ่น ได้แก่ นายวิศักดิ์ เป็นวิทยากรที่วัดระฆัง ลุงมโน เป็นวิทยากรที่บ้านช่างหล่อ นายอนุชา เป็นวิทยากรที่บ้านบุ วัดเชิงเลน ตรอกมะตูม

โครงการนี้ดำเนินการโดยงบประมาณจากแผนงานส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เงินอุดหนุนเฉพาะกิจ ให้สำนักงานเขตละ ๑๖๓,๓๐๐.- บาท และฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม เขตบางกอกน้อย เป็นผู้รับผิดชอบ (รายละเอียดในภาคผนวกที่ ๑)

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการดึงให้ชาวบ้านในชุมชนต่างๆ มาร่วมเป็นวิทยากร แต่ในการดำเนินงานนั้นส่วนราชการเป็นผู้รับผิดชอบ เมื่อผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และชาวบ้านที่เกี่ยวข้องก็พบว่า การอบรมดังกล่าวจัดขึ้นเพียงครั้งเดียว และไม่มีการสานต่อเพื่อให้เยาวชนที่ผ่านการอบรมนั้นมีความรู้เพิ่มเติม และปฏิบัติตัวเป็นอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยวจริงๆ ทั้งๆ ที่มีการจัดทัวร์เดินเท้า และทัวร์จักรยานในพื้นที่เขตบางกอกน้อย เป็นบางโอกาสอยู่เรื่อยๆ โดยเจ้าหน้าที่ให้เหตุผลว่า หากจะดำเนินการต่อก็ต้องรอเขียนโครงการขออนุมัติงบประมาณใหม่ เพราะการอบรมที่จัดแล้วนั้นเป็นเพียงการบรรยายให้ผู้เข้าอบรมจำนวนมากฟัง ไม่สามารถทดสอบได้ว่าผู้เข้าอบรมจะรับรู้ได้มากน้อยเพียงใด หรือมีทักษะในการถ่ายทอดต่อนักท่องเที่ยวหรือไม่ การที่จะอบรมให้เป็นอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยวได้จริงๆ นั้น ต้องมีการอบรมทักษะในการพูดต่อที่สาธารณะและความรู้อื่นๆ อีก

การยุติการอบรมเยาวชนดังกล่าว เป็นปัญหาทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถติดตามโครงการพัฒนาเยาวชนดังกล่าวได้ แต่ก็สามารถนำมาใช้ในการเปรียบเทียบแนวทางการพัฒนาเยาวชนได้ นำมาเป็นแบบอย่างในการวิเคราะห์ปัจจัยที่จะทำให้โครงการสัมฤทธิ์ผลหรือไม่ได้ เพราะเป็นไปในทิศทางตรงข้ามกับโครงการอบรมเยาวชนของชุมชนวัดสังข์กระจาย เขตบางกอกใหญ่ ซึ่งเมื่อแรกเสนอโครงการ ผู้วิจัยมุ่งหมายที่จะศึกษาโครงการอบรมคนตรีไทยแก่เยาวชนเพียงโครงการเดียว เพราะเป็นโครงการที่ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนเป็นผู้ริเริ่มขึ้นเอง แต่เมื่อได้เข้าไปเก็บข้อมูลอย่างใกล้ชิดระยะหนึ่ง จึงพบว่า มีอีกหนึ่งโครงการที่แม้จะริเริ่มขึ้น ด้วยเหตุที่ผู้อำนวยการเขตบางกอกใหญ่ขอให้ฝึกอบรมเยาวชนให้แสดงในงานเปิดแนะนำเส้นทางท่องเที่ยวในคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งสำนักงานเขตฯ เป็นผู้จัดก็ตาม แต่ผู้นำชุมชนเป็นผู้คิดขึ้นเองว่าจะอบรมอะไร โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ตนมีอยู่ในการพัฒนาเยาวชนของตน ดังนั้นแม้ทางสำนักงานเขตฯ จะเป็นผู้เขียนโครงการฯ และให้งบประมาณสนับสนุนจำนวนหนึ่ง โดยกำหนดระยะเวลาในการอบรมระยะสั้น แต่ทางชุมชนก็ยังคงดำเนินการอบรมเยาวชนของตนอย่างต่อเนื่อง โดยหาช่องทางและเงินทุนสนับสนุนจากแหล่งอื่นต่อไป

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงติดตามโครงการพัฒนาเยาวชนโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมของชุมชนวัดสังข์กระจายทั้ง ๒ โครงการ ได้แก่ โครงการอบรมคนตรีไทย และโครงการอบรมกระต๊ว เพื่อชดเชยกับปัญหาที่ไม่สามารถดำเนินการวิจัยโครงการของเครือข่ายชุมชนบางกอกน้อยได้

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการดังนี้

๑. การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาข้อมูลประวัติความเป็นมาของชุมชนและโครงการพัฒนาเยาวชนที่ใช้มิติทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ศึกษา โดยศึกษาจากเอกสาร หนังสือ รายงานการวิจัย งานเขียน วารสาร หนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ต่างๆ

๒. การศึกษาภาคสนาม (Field Research) ประกอบด้วย

- การสัมภาษณ์ การสอบถามความเป็นมาของชุมชน โครงการของชุมชนและข้อคิดเห็นจากผู้รู้คนสำคัญ ผู้มีประสบการณ์ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง
- การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เช่น เข้าไปเรียนรู้วิธีการดำเนินโครงการต่างๆ พร้อมๆ กับการสัมภาษณ์ และแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกับเยาวชน เป็นต้น
- การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non participant Observation) ใช้ในการสังเกตเพื่อประเมินศักยภาพของโครงการ โดยดูจากสภาพแวดล้อม ความสนใจ ความกระตือรือร้น วิธีการดำเนินงาน การจัดการด้านต่างๆ ฯลฯ

๓. นำข้อมูลส่วนต่างๆ ที่ได้จากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบต่างๆ มาวิเคราะห์เพื่อศึกษาผลของโครงการต่างๆ ที่มีต่อเยาวชน ปัญหาที่ประสบและการปรับรูปแบบของชุมชน

๔. นำเสนอข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการวิจัยต่อชุมชนในพื้นที่ และผู้นำชุมชน เพื่อประเมินศักยภาพของการใช้มิติทางวัฒนธรรมในการอบรมเยาวชน เพื่อหารูปแบบ และแนวทางการส่งเสริมและการจัดการที่เหมาะสมร่วมกัน

แหล่งข้อมูล

๑. ค้นคว้าจากเอกสาร โดยศึกษาค้นคว้าจากห้องสมุดและแหล่งสืบค้นต่างๆ

๒. ชุมชนในท้องถิ่น ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ผู้ประกอบอาชีพที่สืบทอดวัฒนธรรมในด้านต่างๆ เช่น ด้านดนตรีไทย การเล่นกระด้ง เป็นต้น

๓. หน่วยงานราชการและเอกชนที่เกี่ยวข้อง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับเป็นแนวทางในการใช้มิติทางวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในสร้างความเชื่อมั่น ภาคภูมิใจให้แก่เยาวชน เป็นการส่งเสริมให้เยาวชนได้เข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

๒. ชุมชนสามารถหาแนวทางในการสร้างผู้นำในอนาคต โดยเปิดโอกาสให้เยาวชนได้แสดงความสามารถในด้านที่ตนถนัด

๓. สร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ให้ร่วมมือกันพัฒนาเยาวชนต่อไปในอนาคต

บทที่ ๒

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับ “ชุมชน”

คำนิยามของคำว่า “ชุมชน” มิได้หมายความถึงการที่มีตัวบุคคลมาอาศัยอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณแห่งหนึ่งเท่านั้น หากแต่สถานที่แห่งนั้นจะมีความเป็นชุมชนได้ ก็ต่อเมื่อบุคคลเหล่านั้นมีความสัมพันธ์สมานฉันท์ต่อกัน

Mark S.Homan (1994) ให้ความหมายของชุมชนว่า คือ “คนจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง มีความเชื่อ ผลประโยชน์ กิจกรรม และมีคุณสมบัติอื่นที่คล้ายคลึงกัน คุณลักษณะเหล่านี้มีลักษณะเด่นเพียงพอที่จะทำให้สมาชิกนั้นตระหนักและเกื้อกูลกัน” ส่วน Peck (1987) มองว่าชุมชนที่ดีที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น เกื้อกูลกันนั้น ไม่ใช่จะเกิดขึ้นได้อย่างง่ายดาย หรือไม่ได้เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างง่าย ๆ เพราะชุมชนนั้นจะต้องมีเป้าหมาย และการที่จะไปสู่เป้าหมายนั้นจะต้องหาหนทางด้วยการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ด้วยความรักและสันติสุข เพื่อชุมชนนั้นจะสร้างความเป็นชุมชนได้สำเร็จ ทำให้สมาชิกในชุมชนนั้นรู้สึกอบอุ่นและปลอดภัย”

ในกรณีของไทย ก็มีผู้ให้คำนิยามชุมชนที่หลากหลาย เช่น สัตยญา สัตยญาวิวัฒน์ (2525) เสนอว่า “ชุมชนหมายถึงองค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้” กาญจนา แก้วเทพ (2538) เสนอว่า “ชุมชน หมายถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพคล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาคุณค่า และมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา ถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย” (อ้างจากปารีชาติ วัลย์เสถียร, ๒๕๔๓: ๒๖-๒๘)

กล่าวโดยภาพรวมก็คือ มีการกำหนดคุณลักษณะของชุมชนในฐานะ ๑. หน่วยทางภูมิศาสตร์ (territorial unit) ๒. หน่วยทางสังคม (social system unit) และ ๓. หน่วยทางจิตวิทยาวัฒนธรรม (psycho cultural unit) ซึ่งมีความต่อเนื่อง มีการเปลี่ยนแปลง และการสืบทอดต่อๆ มา

ในประวัติศาสตร์ของไทย ชุมชนมิได้ดำรงอยู่อย่างสงบเงียบและโดดเดี่ยว หากแต่ต้องเผชิญกับการติดต่อจากโลกภายนอกมาเป็นระยะๆ โดยผ่านรูปแบบความสัมพันธ์แบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเกณฑ์แรงงาน การเก็บภาษี กลไกระบบตลาด ถนนหนทาง ระบบการปกครองแบบรัฐ-ชาติ มีนักวิชา

การจำนวนหนึ่งที่มีแนวคิด ว่า ชุมชนชนบทได้ล่มสลายไปอย่างง่ายดายเมื่อถูกระทบจากอิทธิพลภายนอก ในขณะที่บางส่วนมองว่าความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและโลกภายนอกมีความซับซ้อนมากทั้งในระดับของความสัมพันธ์ภายในชุมชนเองและระหว่างชุมชนกับโลกภายนอก แม้ว่าสภาพการณ์ของชุมชนจะไม่สมบูรณ์เช่นในอดีต แต่ก็มีการบวนการประคองตัวให้ดำรงอยู่ได้ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง ซึ่งตามหลักทฤษฎี ชุมชนที่ดำรงอยู่ได้จะมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

(๑) จะต้องมีแรงเกาะเกี่ยวภายในอยู่ คือ จำเป็นจะต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลอยู่ ต้องมีทั้งในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันและมีทั้งสถาบัน (Institution) ที่คอยสร้างความสัมพันธ์นี้ให้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา (reproduction of social relationship)

(๒) จะต้องมีสภาพเพียงพอในแง่ปัจจัยการดำรงชีวิต เช่น อย่างน้อยในพื้นที่ชุมชนนั้นก็ต้องมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเพียงพอที่ชาวบ้านจะทำการผลิต หรือในชุมชนนั้นจะต้องเงื่อนไขของการสร้างงาน การผลิต เพื่อให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ไม่ต้องถูกบีบบังคับให้ต้องอพยพเคลื่อนย้ายออกไปจากชุมชน

(๓) ลักษณะการจัดการภายในชุมชน กระบวนการตัดสินใจ จะต้องมีความเป็นอิสระอยู่ไม่ว่าจะเป็นการจัดการและการตัดสินใจในมิติใดก็ตาม เช่น มิติเศรษฐกิจ การตัดสินใจว่าจะขายข้าวเมื่อใดสามารถทำได้อย่างเป็นอิสระ การจัดการกับทรัพยากร การจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคม การจัดการกับความขัดแย้งในชุมชน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปก็คือ ชุมชนจะดำรงอยู่ได้ต้องมีตัวบุคคล มีความสัมพันธ์ทางสังคม และมีสถาบันต่างๆ ของชุมชนยังทำหน้าที่อยู่ ชุมชนไม่จำเป็นจะต้องปิดตัวเองจากโลกภายนอก ทว่ารูปแบบความสัมพันธ์กับโลกภายนอกนั้นจะต้องเป็นไปอย่างเลือกรับ รู้เท่าทัน หรือเอื้อประโยชน์ต่อกัน ซึ่งนักพัฒนาชุมชนเสนอว่า เครื่องมือในการดำรงอยู่ของชุมชนนั้นแบ่งออกเป็น 2 กระบวนการ ได้แก่ กระบวนการต่อสู้ของชุมชน (struggling process) และกระบวนการพัฒนาของชุมชน (intentional change)

สำหรับกระบวนการต่อสู้ นั้น เนื่องจากอิทธิพลจากภายนอกที่เข้าสู่ชุมชน มีทั้งแบบที่เป็นอันตราย และแบบที่เป็นมิตร ดังนั้นในการเผชิญหน้ากับสิ่งใหม่ๆ เหล่านี้ ชุมชนจะต้องมีศักยภาพมีความสามารถในการจำแนกแยกแยะ ต้องรู้เท่าทันความเป็นไปของโลกภายนอก ต้องต่อสู้ในทุกมิติ เช่น ในด้านเศรษฐกิจ ก็ต้องพยายามปรับระบบเศรษฐกิจแบบเดิมให้เป็นแบบใหม่ พยายามหาหลักประกันทางเศรษฐกิจเพื่อป้องกันการเอาเปรียบจากภายนอก ด้านการตัดสินใจ ต้องพยายามรักษาความเป็นอิสระในการตัดสินใจของชุมชน และที่สำคัญที่สุดคือ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและคุณค่าดั้งเดิม ทำอย่างไรจึงจะส่งเสริมเพิ่มพูนคุณค่าเดิมที่เน้นการรวมกลุ่ม การเห็นแก่ส่วนรวม ความเป็นหนึ่งเดียวกัน

มิให้ถูกแปรเปลี่ยนเป็นคุณค่าแบบตัวใครตัวมัน กระบวนการปรับเปลี่ยนเหล่านี้หากใช้ได้ผลก็จะถูกนำมาใช้เป็นแบบแผน (pattern) จนตกผลึกเป็นวัฒนธรรมนั่นเอง กระบวนการต่อสู้ดังกล่าวจึงเป็นกระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทความเป็นจริงทางสังคม

อีกกระบวนการที่เกิดขึ้นควบคู่กันไป คือ “กระบวนการพัฒนา” ที่หมายถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างตั้งใจ “การพัฒนา” นั้นมีหลายกระแสด้วยกัน ทั้งโดยหน่วยงานราชการ และองค์กรเอกชน ในส่วนขององค์กรเอกชนนั้นมีบางกลุ่มที่เห็นว่า การดำรงอยู่ของชุมชนนั้นไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ทั้งในรูปแบบและเนื้อหาของอดีตทุกประการ การดำรงอยู่ได้ท่ามกลางบริบทใหม่ที่กระแสอิทธิพลจากภายนอก หลังไหลเข้าสู่ชุมชนอย่างรุนแรงรวดเร็วและรอบด้าน ทำให้มีความจำเป็นที่ชุมชนจะต้องวางการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ทั้งนี้โดยอาศัยความร่วมมือจากภายนอกบางส่วน แต่องค์ประกอบที่ชี้ขาดก็คือ การพึ่งตัวเองของชุมชนจะต้องเป็นพื้นฐานเบื้องต้น (สภากาทอลิกฯ, ๒๕๓๓: ๑-๕) “สิ่งที่นักพัฒนากลุ่มนี้กำลังคิดกันอยู่ในปัจจุบัน ไม่ใช่การส่งเสริมให้ชาวบ้านกลับไปสู่ออดีต เพราะเป็นเรื่องที่เป็นไม่ได้ ... ชาวบ้านเองก็ไม่มีใครอยากกลับไปด้วย ไม่ใช่การกลับไปสู่สังคมเก่าในอดีต แต่เป็นการกลับไปสู่คุณค่าดั้งเดิม รื้อฟื้นคุณค่าดั้งเดิมนั้น เพราะนั่นคือพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน นั่นคือสายใยชีวิตที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน และนั่นคือการเชื่อมโยงกับอดีตอย่างมีความหมาย พวกเขาต้องการรูปแบบสังคมใหม่...” (เสรี, ๒๕๓๕: ๖๗)

การพัฒนาตามแนววัฒนธรรมชุมชนยังหมายถึงการสร้างแบบวิถีชีวิตอย่างใหม่ขึ้นมาด้วย เป็นต้นว่า การตั้งกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ เป็นการสร้างใหม่ให้เกิดสวัสดิการในชุมชน การศึกษาจากอดีตจึงมิใช่เพื่อการอนุรักษ์ หรือคงไว้ให้แยกขาดจากปัจจุบัน แต่เป็นการรื้อฟื้นเพื่อปรับประยุกต์ และสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ตามสภาพสังคมปัจจุบัน ฉะนั้น กระบวนการพัฒนาจึงได้แก่การปลุกจิตสำนึก ให้ชาวบ้านตระหนักถึงคุณค่าในพลังของตน บนพื้นฐานของความเข้าใจต่อวัฒนธรรมชุมชนอย่างถ่องแท้ของนักพัฒนา ในกระบวนการนี้จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้านและนักพัฒนา

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาส่วนใหญ่ที่ทำเกี่ยวกับชุมชน ทั้งงานแนววิชาการและงานแนวพัฒนามักเน้นไปที่ชุมชน ซึ่งอยู่ในชนบท เนื่องจากมีลักษณะเด่นขององค์ประกอบทั้งด้านภูมิศาสตร์ มีคนอยู่รวมตัวกันในสภาพแวดล้อมที่ห่างไกล ทำให้มีความผูกพัน มีการช่วยเหลือพึ่งพากันสูง มีสำนึกถึงความ เป็นพวกเดียวกันสูง โดยละเลยที่จะกล่าวถึงชุมชนในเมือง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ในทศวรรษ ๒๕๒๐-๓๐ นั้น “ชาวบ้าน/ชนบท” ถูกนิยามว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนา ด้วยภาพของความ เหลื่อมล้ำกันระหว่าง “เมือง” กับ “ชนบท” “ชาวเมือง” กับ “ชาวบ้าน” ที่ขยายตัวมากขึ้น จากผลของการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ ยังมีการให้นัยความหมายในเชิง romanticism/

populism ว่า “ชาวบ้าน/ชนบท” มีชีวิตที่เรียบง่าย งดงาม บริสุทธิ์ ซื่อ สมถะ พึ่งตนเองได้ มีความเอื้ออารี เกื้อกูลกัน แต่ความเป็น “ชาวบ้าน/ชนบท” เหล่านั้นกำลังถูกคุกคามจาก “ชาวเมือง/เมือง” ให้กลายเป็น คนโลก พึ่งตนเองไม่ได้ แยกแยกกัน จนกระทั่งสูญเสียคุณค่าของความเป็น “ชาวบ้าน/ชนบท” ไป (ยุกติ, ๒๕๓๘) ด้วยแนวคิดดังกล่าว ชุมชนในเมืองจึงถูกมองว่าไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กัน และสภาพ ภูมิศาสตร์ไม่ได้ส่งผลต่อคนทั้งชุมชนในด้านที่เป็นปัจจัยการผลิตและการดำรงชีวิต เงื่อนไขที่แตกต่าง ไปทำให้สำนึกถึงความ เป็น “ชุมชน” ของคนในเมืองมีน้อยหรือไม่มีเลย ความเร่งรีบของชีวิตในเมืองทำให้ปัจเจกส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในเมืองไม่รู้สึกว่าตนผูกพันกับปัจเจกอื่นเพราะการสังกัดในชุมชนเดียวกัน

ในทฤษฎีของผู้วิจัยแล้ว มุมมองดังกล่าวเป็นการมองข้ามความจริงที่ว่าชุมชนในกรุงเทพฯ เองก็ถูกผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงอันรุนแรงรวดเร็วด้วยเช่นกัน และได้ผ่านการปรับตัวจนมี ลักษณะและรูปแบบที่แตกต่างไปจากชนบท ลักษณะการรวมตัวกันและประวัติศาสตร์ร่วมกันของคน ที่อยู่ในพื้นที่เดียวกันอาจมีน้อย เพราะมีการเคลื่อนย้ายทางประชากรสูง ลักษณะของชุมชนในอดีตที่อยู่ ร่วมกันเป็นย่าน มีอาชีพคล้ายคลึงกัน รู้จักกัน อาจเปลี่ยนแปลงเป็นหลายรูปแบบ ทว่ามีความหลากหลายและน่าสนใจที่จะศึกษาเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาส่วนใหญ่ที่ทำเกี่ยวกับเมือง มักออกมาในรูปของปัญหา เช่น งาน จำนวนมากที่ศึกษาเกี่ยวกับสลัม อันเป็นผลพวงของการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมือง ภาพลักษณ์ด้านลบของสลัมในฐานะสถานที่รวมของคนยากจน สิ่งสกปรก อดายมุข และโรคภัย ติดตราอยู่ในความรับรู้ของคนทั่วไปจนเกิดเป็นอคติต่อคนที่อาศัยอยู่ในแหล่งเหล่านั้น จนต่อมาได้มีความพยายามที่จะปรับ ลบภาพลักษณ์ดังกล่าวด้วยการเรียกขาน “สลัม” ในนามใหม่ว่า “ชุมชนแออัด” เป็นที่น่าสนใจยิ่งที่รัฐ และหน่วยงานราชการเลือกใช้คำว่า “ชุมชน” เรียกขานการที่ผู้คนอาศัยอยู่รวมกันในพื้นที่หนึ่งๆ ในเขต เมือง ทว่ากลับเลือกใช้คำว่า “หมู่บ้าน” ในกรณีของเขตพื้นที่ชนบท ลักษณะการเรียกขานนี้ยังคงสืบทอดและแบ่งแยกมาจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการตั้งชื่อกองทุนเงิน ๑ ล้านบาทว่า “กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง”

ในการสัมมนาการปรับปรุงชุมชนแออัดโดยการเคหะแห่งชาติ ปี พ.ศ.๒๕๒๔ ได้มีข้อเสนอว่า การปรับปรุงชุมชนแออัดควรทำด้านเศรษฐกิจสังคมพร้อมทั้งด้านกายภาพ โดยทางด้านสังคมให้เน้น ก่อรูปคณะกรรมการชุมชน เพื่อช่วยให้ชุมชนรู้จักพัฒนาตนเอง (เบญจมาศ สวานศิลป์พงศ์, ๒๕๓๐ อ้าง จาก พรวิศิษฐ์ วรวรรณ, ๒๕๓๓: ๔) นับแต่นั้นมา หน่วยงานราชการ เช่น การเคหะแห่งชาติ กรม ประชาสงเคราะห์ ฯลฯ จึงลงไปในพื้นที่และส่งเสริมชาวบ้านในชุมชนแออัดเริ่มจดทะเบียนชุมชนอย่างเป็นทางการ มีการตั้งกรรมการชุมชน ประธานชุมชน เพื่อให้เป็นสื่อกลางที่จะรับนโยบายจากราชการ

ไปเผยแพร่ให้ชาวบ้านในชุมชน ในส่วนของกรุงเทพมหานครก็มีการตั้งสำนักงานพัฒนาชุมชนขึ้น ประจำสำนักงานเขตแต่ละแห่ง การติดต่อเพื่อขอความช่วยเหลือและงบประมาณจากราชการจำเป็นจะต้องทำในรูปชุมชนที่มีการตั้งคณะกรรมการและจดทะเบียนแล้ว

กล่าวโดยสรุปก็คือ คำว่า “ชุมชน” ที่ใช้กันในทางราชการนั้น เป็นคำเรียกเชิงรูปธรรม มีนัยยะหมายถึง พื้นที่ที่คนอาศัยหนาแน่น มีปัญหาด้านเศรษฐกิจ ขาดแคลนสาธารณูปโภค และไม่ถูกสุขอนามัย มีความเสี่ยงของอาชญากรรมสูง ดังนั้น แม้จะมีคนที่อาศัยอยู่รวมกันในพื้นที่ที่สืบทอดมายาวนาน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีความผูกพันกัน อยู่ในหลายแห่งของกรุงเทพฯ หากมิได้จดทะเบียนกับทางราชการ ก็มีใช้ “ชุมชน” และคนจำนวนมากก็ไม่อยากจะเรียกตนเองว่า เป็นชาวชุมชน เพราะยังมีนัยยะเชิงลบติดอยู่

อย่างไรก็ดี กระแสความคิดเกี่ยวกับ “ชุมชน” ในเมือง ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อความคิดเรื่อง “ประชาสังคม” หรือ civil society ได้แพร่หลายมากขึ้นในช่วงหลังเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตยในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๕ การเรียกร้องให้ภาคประชาชนทั้งชนชั้นกลางและชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลตัวเองมากขึ้น ทั้งในระบบรัฐสภาและด้วยการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น จนได้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในปี ๒๕๔๐ วิฤทธิเศรษฐกิจในปีเดียวกันนั้นเองส่งผลให้เกิดการตื่นตัวเรื่องการคุ้มครองค่าของท้องถิ่น ใช้สำนึกท้องถิ่น สำนึกของการเป็นพลเมืองมาเป็นหนทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม แนวนโยบายที่จะสร้างให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ได้กลายเป็นนโยบายหลักที่รัฐบาลชุดปัจจุบันประกาศใช้ อันก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวอย่างคึกคักทั้งในเมืองและชนบท มีการจัดตั้งเลือกตั้งคณะกรรมการประจำชุมชน เพื่อเตรียมความพร้อมในการขอรับกองทุนเงินล้าน และบริหารเงินเพื่อพัฒนาชุมชน

ประวัติชุมชนวัดสังข์กระจาย

ชุมชนวัดสังข์กระจายและชุมชนในย่านบางกอกน้อยอันเป็นที่ในการวิจัย ก็ตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวข้างต้นด้วย อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะมีการจดทะเบียนเป็นชุมชนนั้น บริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งที่มีผู้คนอยู่อาศัยกันมานานแล้วนับแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังจะเห็นได้จากบันทึกของหมอบรัดเลย์ ซึ่งเข้ามาตั้งบ้านและโรงพิมพ์อยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า “คลองบางหลวง”

จากการสืบค้นประวัติของวัดสังข์กระจายซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนแห่งนี้พบว่า ในหนังสือตำนานพระอาราม ฉบับหอสมุดวชิรญาณบันทึกไว้ว่า วัดสังข์กระจาย “อยู่ในคลองบางกอกใหญ่ฝั่งเหนือ เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนาใหม่พระราช

ทานเจ้าจอมแวนหรือนัยหนึ่งเรียกว่า คุณเสื่อ พระสนมเอก ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์” เล่ากันว่า เมื่อแรกขุดพระอุโบสถนั้น ได้พบพระกัจจายน์หนึ่งองค์ กับสังข์ตัวหนึ่ง สังข์นั้นชำรุดเพราะแรงจอบเสียมที่ขุด ส่วนพระกัจจายน์ที่ขุดได้ให้รักษาไว้เป็นพระคู่อาราม เมื่อสร้างเสร็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงพระราชทานนามว่า “วัดสังข์กระจาย” เมื่อสร้างพระอุโบสถและกุฏิแล้ว เจ้าจอมแวน ได้อุทิศที่ดินส่วนตนซึ่งอยู่ติดกับเขตวัดใหญ่ให้เป็นสมบัติของวัดสังข์กระจายหมด ใน พ.ศ. ๒๓๕๓ รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงโปรดให้มีการปรับปรุงสร้างเพิ่มเติมกุฏิด้านริมฝั่งคลองบางกอกใหญ่ ๒ หลัง มีกุฏิแถวละ ๔ หลังเรียงรายล้อมหอดฉัน (ปัจจุบันบริเวณที่หมู่กุฏินี้ตั้งอยู่กลายเป็นเขตบ้านเช่าไปหมดแล้ว) มีถนนผ่านกลางระหว่างกุฏิ สร้างศาลาการเปรียญ หอระฆัง และสร้างศาลาท่าน้ำไว้อีก ๕ แห่ง ในสมัยนั้นพระสงฆ์ที่จำวัดต่างเป็นฝักฝ่ายไม่อยู่ใกล้เคียงกัน จนมีผู้เอาชื่อวัดไปเสียดสีว่าเป็น “สังฆกระจาย” ที่หมายถึง “สังข์แตกกัน” จึงได้มีการจารึกชื่อลงบนแผ่นศิลาติดไว้ที่ข้างในพระอุโบสถว่า “สังข์กระจาย” (อ่านรายละเอียดได้ในภาคผนวกประวัติวัดสังข์กระจาย)

นอกจากนี้ยังมีข้อความที่กล่าวถึงวัดสังข์กระจายไว้ในนิราศยี่สาร ของ กศร.กุหลาบ ความว่า

ครั้นเรือล่องเข้าในคลองบางกอกใหญ่

.....

เร่งรีบรัดมาถึงวัดสังข์กระจาย	คลองสาวก่ายตรงกันนั้นว่าหญิง
ในคลองนี้สาวก่ายมากมายจริง	เดี๋ยวนี้ทิ้งชื่อเก่าเขาเล่ามา
ทุกวันพร้อร้องเรียกคลองสะก่าย	ไม่ยักย้ายชื่อวัดชดอยู่หนา
ยังคงแท้แน่คำปราปรา	คำที่ว่าสังฆกระจายไม่หายเลย
เพราะเดิมที่มีกุฏิภิกษุตั้ง	ใกล้กับฝั่งนั่งปลาน่านเฉลย
สอนให้เด็กเล่าบ่นเขียนกนเกย	ทุกวันเคยลงทำสงวาริน
จนทุกวันนี้ยังนั่นมิได้ขาด	ออกเคลื่อนกลาดตามกิจเป่นนิจสิน
การเช่นนี้มีมาเป่นราคิน	เป่นมลทินสงฆกระจายไม่วายคำ
แต่นามวัดก็กระจัดกระจายแจ้ง	นี้ไม่แกลังก็เหมือนแกลังจากงามจำ
แต่อกที่แทบกระจายไม่วายระกำ	เวลาค่าไม่เหนวัดถนัดตา

.....

(ก.ศ.ร.กุหลาบ, ๒๕๔๓, หน้า ๔๒)

จากคำกลอนดังกล่าว เป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งชี้ว่าวัดสังข์กระจายนั้น เคยมีบทบาทสูงในฐานะศูนย์กลางการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนในละแวกนั้น มาตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ อีกทั้ง สง่า กาญจนาคพันธุ์ ซึ่งเกิดในปี พ.ศ.๒๔๔๐ ได้เขียนเล่าว่าบิดาของท่านซึ่งเกิดที่คลองบางหลวงนั้นเป็นลูกศิษย์วัด

สังข์กระจาย และเริ่มเรียนหนังสือกับพระที่เป็นเจ้าอาวาส เรียกขานว่า อาจารย์ชีตัน (ซึ่งแปลว่าพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์) โดยบวชเป็นเณรอยู่ที่วัด เมื่อสึกแล้วก็ยังคงอยู่หรือไปค้างที่วัดเสมอ พร้อมทั้งเล่าว่า

“ความจริงวัดสังข์กระจายสมัยนั้นเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่ง อยู่ในย่านที่มีบ้านขุนนางอยู่มาก ทั้งสองฟาก เวลาที่วัดมีงาน หรือตามบ้านมีงานทำบุญหรือเป็นเทศกาลอันใดประจำปี ที่วัดสังข์กระจายจะมีผู้ไปช่วยหรือไปทำบุญมากมาย ทั้งผู้คนในย่านนั้นและในบ้านข้าพเจ้าพร้อมเพรียง บ้านข้าพเจ้าอยู่ห่างจากวัดมามาก แต่บิดาใช้ชีวิตพัวพันอยู่กับวัดสังข์กระจายมาตั้งแต่เด็ก... ทางบ้านก็เลยถือเอาวัดสังข์กระจายเป็นที่บำเพ็ญกุศลประจำบ้าน วันพระหรือวันใดที่มีโอกาสว่าง บิดาเป็นต้องไปวัดสังข์กระจายเพื่อฟังเทศน์ถือศีล และข้าพเจ้าก็ติดไปด้วย...” (วิจิตรมาตรา, ๒๕๔๐: ๑๓๓)

สภาพบ้านเรือนในขณะนั้น ด้านริมคลองจะปลูกเรือน ขุนวิจิตรมาตราบรรยายสภาพในยุคนั้นไว้ว่า “...จากนี้ไปเป็นบ้านเรือนอีกหลายหลังก็ถึงบ้านใหญ่เป็นบ้านหลวงฤทธิณรงค์รอน คนเก่าๆ เรียกกันว่า “กัปตันเจ๊ก”...แต่ตัวคุณหลวงเองไม่ใช่เจ๊ก เป็นคนไทยแท้ๆ...ต่อไปเป็นบ้านเรือน ๒-๓ หลัง ถึงบ้านใหญ่...มีลานยาวมากไปตามริมคลอง มีเรือนตั่งมาๆ จอดอยู่หน้าบ้านลำสองลำเสมอ...ต่อจากบ้านคุณพิณไป ๒-๓ บ้าน เป็นบ้านพระยาชลมารคฯ อยู่ติดกับวัดสังข์กระจาย...อีกด้านหนึ่งของวัดสังข์กระจายเป็นคลองเข้าไปวัดพลับ ต่อจากคลองไปมีบ้านเรือน ๒-๓ หลัง ถึงหมู่บ้านแขกเจ้าเซ็น...” (วิจิตรมาตรา : ๒๘-๒๙) ด้านหลังเป็นสวนซึ่งติดต่อกันตลอดสามารถเดินทะเล่กันได้ ท่านเล่าว่า “ข้าพเจ้าเคยเดินจากหมู่บ้านแขกมาทางหลังวัดพลับ วัดสังข์กระจาย เรือมาตามคันสวนจนถึงบ้าน...สวนนั้นแบ่งออกเป็นสวนๆ เรียกว่าขันธ์..คนมีเงินอาจมีสวนถึงเจ็ดหรือแปดขันธ์ติดต่อกัน” (วิจิตรมาตรา : ๓๐)

ในปัจจุบันหากเราลองเรือเข้าชมทิวทัศน์สองฝั่งคลองบางกอกใหญ่ เมื่อเรือเริ่มเข้าปากคลองบางกอกใหญ่ไป ทางขวามือจะเรียงรายไปด้วยวัดสำคัญๆ ได้แก่ วัดโมลี วัดหงส์ วัดสังข์กระจาย สลับไปกับบ้านเก่าโบราณเป็นระยะๆ ซึ่งส่วนใหญ่คือบ้านคุณหลวง คุณพระมาแต่เดิม เช่น ตึกเก่าแบบตะวันตกในโรงเรียนฤทธิณรงค์รอน ก็เป็นบ้านเก่าของหลวงฤทธิณรงค์รอนที่อุทิศให้เป็นโรงเรียน บ้านเหล่านี้บางบ้านลูกหลานยังอาศัยอยู่ต่อกันมา แต่บางบ้านก็ปิดตาย ให้คนอื่นเช่าหรือเปลี่ยนมือไปแล้ว ถึงสะพานเจริญพาศน์เป็นย่านอาศัยของมุสลิมแขกเจ้าเซ็น สภาพความเป็นสวนในอดีตได้แปรเปลี่ยนเป็นอาคารสูงมีสภาพบ้านแออัด เนืองแน่นไปตลอดแนวถนนซึ่งกลายเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญแทนที่การสัญจรทางน้ำแล้ว

ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ในปัจจุบันชื่อของวัดสังข์กระจายไม่เป็นที่รู้จักในวงกว้างก็คือ การเปลี่ยนแปลงปกครองและชื่อ แต่เดิมนั้น อำเภอบางกอกใหญ่มีการปกครองแบบอำเภอชั้นใน คือมีตำบล แต่ไม่มี

กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ไม่มีหมู่บ้าน แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๕ ตำบล อาทิ ตำบลเครือวัลย์ ตำบลวัดอรุณ ตำบลวัดหงส์ ตำบลสะพานเจริญพาศน์ ตำบลวัดสังข์กระจาย ฯลฯ ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ มีประกาศกระทรวงมหาดไทยให้ยุบตำบลต่างๆ เข้าเป็น ๒ แขวง คือ แขวงวัดอรุณ และแขวงวัดท่าพระ เท่านั้น และชื่อของวัดสังข์กระจายก็ค่อยๆ เลือนไปจากความรู้ของคนภายนอกทั่วไป ทั้งนี้เพราะการตัดถนนทำให้ความสำคัญของการคมนาคมทางเรือลดน้อยลง ผู้คนที่สัญจรผ่านทางถนนจึงไม่ใคร่ทราบหรือรู้จักวัดสังข์กระจายที่อยู่ภายในซอยลึกติดคลองอีกต่อไป

ในส่วนของชุมชนซึ่งเดิมเป็นชาวสวนนั้นก็แปรผันไปด้วย เมื่อที่การตัดถนน เจ้าของที่ดินต่างพากันขายที่ดินซึ่งมีราคาสูงขึ้น ไม่เหมาะแก่การทำสวนอีกต่อไป ย้ายออกไปอยู่ในบริเวณอื่น บ้างก็สร้างเป็นบ้านเช่าให้ผู้ที่อยู่พยามทำงานในเมืองเช่า แม้กระทั่งในเขตวัดสังข์กระจายเอง เมื่อสภาพชุมชนรอบด้านเปลี่ยนแปลงไป วัดซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีผู้มาร่วมทำบุญมากมาย เมื่อคนเหล่านั้นย้ายไปอยู่ไกล และผู้ที่มาอยู่รายรอบนั้นก็มิฐานะไม่ดีนัก ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและระบบการถ่ายทอดความรู้ด้วยระบบโรงเรียน ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนก็ลดลง ทำให้บทบาทของวัดลดน้อย ทางวัดจึงได้ยกที่ธรณีสงฆ์ของวัด ได้แก่ ที่ขันธ์หลังเขตวัด (เนื้อที่ประมาณ ๔ ไร่ เศษ) และขันธ์ข้างเขตวัด (ประมาณ ๓ งานเศษ) ยุบเป็นบ้านเช่าเป็นอุบจารเสี่ย เพื่อนำรายได้มาใช้ในการทำนุบำรุงวัดต่อไป

สภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนซึ่งเป็นบ้านเช่าในเขตวัดนั้น นอกจากทิศตะวันออกจะติดคลองบางกอกใหญ่ ทิศเหนือติดคลองบางวัวทองแล้ว ด้านตะวันตกซึ่งเป็นทางเข้าวัดจะมีถนนคอนกรีตขนาด ๒ เลน พอให้รถวิ่งสวนกันได้ ไม่มีทางเท้า ตลอดเส้นทางมีเรือนแถว ๒-๓ ชั้น ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบกิจการร้านค้าย่อย มีโรงเรียน และสังข์กระจายคอนโดมิเนียม สองฟากของถนนยังมีซอยเล็กซอยน้อยแยกย่อยออกไป เป็นเส้นทางคอนกรีตเล็กๆ เลนเดียว มีบ้านแออัดไปตลอดซอย

จากแผนภาพที่ ๑ เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้แหล่งที่มีการพัฒนาเป็นเมืองสูง สามารถเข้า-ออกได้หลายทาง เช่น ทางเพชรเกษม ซอย ๔ ซึ่งเมื่อข้ามสะพานเนาจำเนียรไป ก็ถึงวงเวียนใหญ่ หรือหากย้อนลงมาก็คือ สี่แยกท่าพระ นอกจากนี้ยังออกทางถนนอิสราภาพ ซอย ๒๑ ไปกุฎิเจริญพาศน์ กรมอุตุนิยมวิทยา หรือขึ้นไปทางสี่แยกบ้านแขก ขึ้นสะพานพุทธไปปากคลองตลาด และพาหุรัดได้ ซึ่งล้วนแต่เป็นแหล่งศูนย์รวมทางพาณิชย์กรรม สถานศึกษา และสถานที่ราชการทั้งสิ้น จึงมีแรงงานที่อพยพมาทำงานในเมืองมาเช่าบ้านราคาถูกอยู่อย่างหนาแน่น กลายสภาพเป็นชุมชนแออัด และมีปัญหาหลายประการ ตั้งแต่ความยากจน ลักขโมย เหลิงไหม้ ไปจนถึงปัญหาเสพติด ชาวบ้านที่อยู่อาศัยมาแต่ดั้งเดิมและรักชุมชนของตนจึงได้รวมตัวกัน มีการจดทะเบียนตั้งเป็นชุมชนเมื่อ ๒๑ พ.ค. ๒๕๓๗ โดยมีที่ทำการของชุมชนวัดสังข์กระจาย ตั้งอยู่เลขที่ ๑๖๓/๑ ซอยวัดสังข์กระจาย แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐ โดยเมื่อแรกตั้งนั้นมีกรรมการ ๗ คน เลือกตั้งตามระเบียบกรุงเทพมหานคร (กทม.) ว่าด้วยชุมชนปี พ.ศ. ๒๕๓๔ คณะกรรมการชุมชนในขณะนั้น (เมษายน ๒๕๔๓) ประกอบไปด้วย

ชื่อ-สกุล	อาชีพ	การศึกษา	ตำแหน่ง
นายชาญ เรืองวุฒิชนะพีช	ราชการ	ปริญญาตรี	ประธานชุมชนฯ
นายมานพ เสือแสวงสินธุ์	รัฐวิสาหกิจ	ม.ปลาย	รองประธาน
นายประยุทธ ศรีสุบิน	รับจ้าง	ม.ต้น	เลขานุการ
นายปราโมทย์ ตรีคณิตสรณ์	ครู	ปกศ.ต้น	เหรัญญิก
นายอรณพ จันทร์เกษม	รับจ้าง	ม.ต้น	ประชาสัมพันธ์
นายสุภาพ คำสุข	รับจ้าง	ป.๔	ปฏิคม
นายเฉลิมวุฒิ สาริกะวณิชย์	รับจ้าง	ปวช.	นายทะเบียน

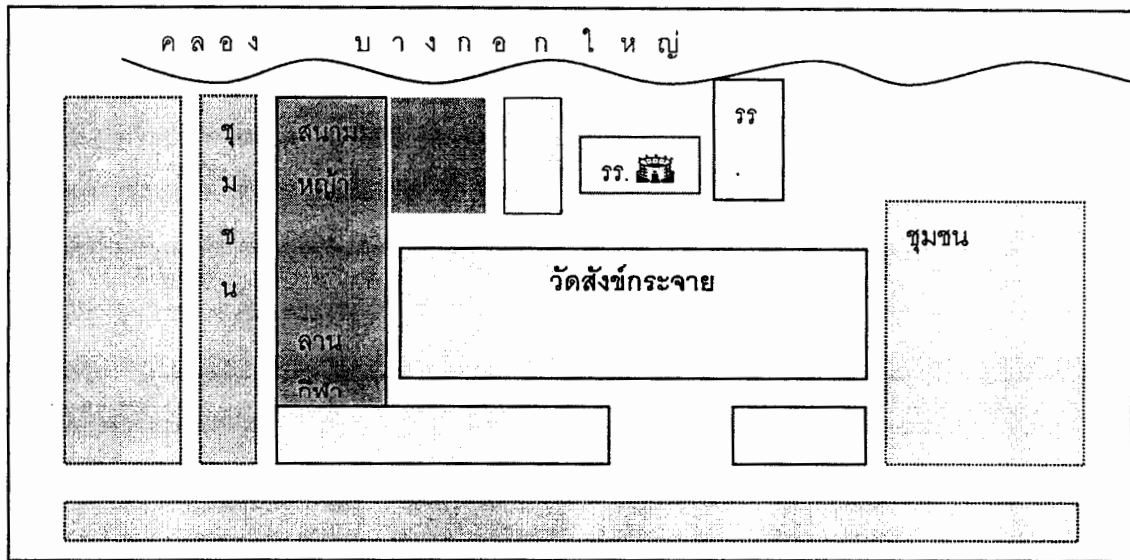
กรรมการชุมชนมีวาระ ๒ ปี ต่อมาได้มีการเลือกตั้งใหม่ในเดือนกันยายน ๒๕๔๓ นายประยุทธ ศรีสุบิน จึงได้รับเลือกเป็นประธานชุมชนฯ และยังคงอยู่ในตำแหน่งจนถึงปัจจุบัน โดยจะหมดวาระในเดือนกันยายน ๒๕๔๕

เมื่อแรกจดทะเบียนนั้น ชุมชนวัดสังข์กระจาย มีสมาชิกในชุมชนทั้งสิ้น ๔๘๑ คน และมีวัตถุประสงค์ คือ

๑. เพื่อส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
๒. เพื่อประสานงานและดำเนินงาน ร่วมกับหน่วยราชการ องค์กร และหน่วยงานเอกชนต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนในชุมชน
๓. เพื่อพัฒนาชุมชนทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

๔. เพื่อเสริมสร้างความสามัคคี และการมีวินัยของผู้อยู่อาศัยในชุมชน
๕. เพื่อดูแลรักษาทรัพย์สิน และสาธารณสมบัติของชุมชน
๖. เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรม ศิลธรรม และประเพณีอันดีงามของชุมชน

แผนภาพที่ ๒ แผนผังในชุมชน

จากแผนผังจะเห็นได้ว่า ชุมชนวัดสังข์กระจายที่จัดทะเบียนนั้น ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ ลักษณะการตั้งชุมชนจะเป็นการตั้งบ้านเรือนอยู่รายรอบบริเวณวัดสังข์กระจายวรวิหาร อันเป็นวัดเก่าแก่ที่มีอายุนับร้อยปี มีพระสังข์กระจาย อันเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชนและมีงานนมัสการปิดทองเป็นประจำทุกปี มีหมู่กุฏิสงฆ์เรือนเครื่องไม้ทรงมนิลาสวยงาม บริเวณวัดที่กว้างขวางยังคงมีพื้นที่สนาม ซึ่งกรรมการชุมชนได้ขอขบช่วยเหลือมาทำเป็นสนามหญ้าลานกีฬา สำหรับเป็นที่พักผ่อนของคนภายในชุมชน นอกจากนี้จะมีวัดสังข์กระจายเป็นศูนย์กลางแล้ว ด้านหลังที่ติดกับเขตกุฏิพระเป็นห้องสมุดประชาชน และด้านในส่วนที่ติดริมคลองบางกอกใหญ่ยังมีโรงเรียนวัดสังข์กระจาย ซึ่งเป็นโรงเรียนในสังกัดสำนักงานประถมศึกษาแห่งชาติ (สปช.) เปิดสอนระดับประถมศึกษา จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ดังนั้นจึงนับเป็นชุมชนที่ค่อนข้างมีความพร้อม มีศูนย์รวมทางจิตใจ มีทรัพยากร และผู้นำที่จะทำกิจกรรมพัฒนาเยาวชน

ในส่วนของผู้นำชุมชนนั้น ประธานคนปัจจุบันคือ นายประยูทธ เป็นผู้ที่ได้รับการนับถือจากเด็กๆ และคนในชุมชน เพราะเป็นคนที่เกิดและโตมาในชุมชนแห่งนี้ มองเห็นพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน เห็นปัญหาของชุมชน จึงได้เข้าเป็นอาสาสมัครทำกิจกรรมเพื่อชุมชนหลายรูปแบบด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น อาสาสมัครป้องกันสาธารณภัย อาสาสมัครด้านสาธารณสุข โดยใช้

บ้านเป็นศูนย์บริการสาธารณสุขของชุมชน ให้การจ่ายยาแก่ชาวบ้าน เป็นต้น ถึงแม้จะมีพื้นความรู้ไม่สูงนัก แต่การเสียสละเวลาในการประกอบอาชีพรับซ่อมเครื่องพิมพ์ดีด เครื่องไฟฟ้าต่างๆ มาทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง ก็ทำให้นายประยุทธ์ได้รับความยอมรับจากหน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะผู้นำที่ให้ความร่วมมือ และเป็นกำลังสำคัญในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยเฉพาะปัญหาหาเสพติดที่แพร่ระบาดมากในหมู่เยาวชน ประกอบกับคนในชุมชนจำนวนหนึ่งยังมีความสัมพันธ์ช่วยเหลือกัน สามารถขอแรงขอความร่วมมือกันได้ ไม่ว่าจะเป็นครูที่อาศัยอยู่ในโรงเรียน คนงานของโรงเรียนและวัด จึงทำให้ชุมชนสามารถผลักดันโครงการพัฒนาเยาวชนที่ดำเนินการโดยชุมชนเองได้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งจะกล่าวถึงโดยละเอียดต่อไปในบทที่ ๓

นอกจากนี้ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ยังบ่งชี้ว่า ชุมชนแห่งนี้มีพื้นฐานของความเป็นชุมชนดั้งเดิมมีแหล่งวัฒนธรรมเป็นทุนให้หลายประการ ในอดีตชุมชนแห่งนี้เคยมีบ้านทำขนมไทยที่มีชื่อเสียง แต่เมื่อการถ่ายทอดความรู้จำกัควงอยู่แต่เครือญาติในบ้าน เมื่อสิ้นคนเฒ่าคนแก่ไปแล้ว ลูกหลานก็ไม่สนใจจะสืบทอดกิจการอีกต่อไป นำที่ดินมาสร้างบ้านเช่า และค้าขายเล็กน้อยก็มีรายได้มากพอ ไม่ต้องเหนื่อยในการทำขนมอีกต่อไป ในอดีตยังมีคณะกระต๊ววัดสังข์กระจายที่มีชื่อเสียงอีกด้วย รองประธานชุมชนเล่าให้ฟังว่า อาชีพนี้ซบเซาไปกว่า ๓๐ ปีแล้ว เด็กที่เคยฝึกก็เติบโตเป็นผู้ใหญ่และหันไปประกอบอาชีพอื่นกันหมด มีเพียงคนในคณะจำนวนน้อยที่ยังคงเล่นรับงานอยู่บ้าง จนเลิกเล่นคณะไปในที่สุดเมื่อ ๑๐ กว่าปีที่แล้ว อาชีพที่สืบทอดกันมาแต่โบราณอีกอาชีพหนึ่งก็คือ การทำว่าวจุฬาและปักเป้าฝีมือปราณีตเพื่อส่งป้อนให้กับเทศกาลการแข่งขันว่าวประจำปีที่ท้องสนามหลวง แม้จะมีผู้สืบทอดอาชีพนี้น้อยลง แต่ความสนใจในกีฬาว่าวยังคงเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นของชุมชน เมื่ออย่างเข้าฤดูร้อน เราจะเห็นภาพของเด็กทั้งชายและหญิง ตลอดจนผู้ใหญ่ที่มาสอนลูกหลานเล่นว่าว มารวมตัวกันคับคั่ง ใช้สนามหญ้าของวัดเป็นลานฝึกปรือและประลองฝีมือชกกว่า เป็นสีสันที่ทำให้ชุมชนมีชีวิตชีวา

บทที่ ๓

การดำเนินโครงการพัฒนาเยาวชนของชุมชนวัดสังข์กระจาย

การเปลี่ยนแปลงระบบถ่ายทอดความรู้จากบ้าน และชุมชน สู่วัยรุ่น

ในอดีต การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้านนั้น มักเป็นการถ่ายทอดภายในระบบครอบครัวหรือในระบบเครือญาติ โดยผู้ที่มีประสบการณ์มากหรือเป็นผู้ใหญ่กว่าจะเป็นผู้สอนหรือเป็นต้นแบบให้ การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน ทั้งในการถ่ายทอดความรู้แบบการสั่งสอน ตกเดือนเรื่องจริยธรรม ศีลธรรม ตลอดจนการถ่ายทอดวิชาชีพ บางคนเรียนด้วยใจรักจากการที่เห็นความสำเร็จและการปลูกฝังของบรรพบุรุษที่ผ่านมา ลูกหลานบางคนเรียนด้วยความจำเป็นตามเงื่อนไขของครอบครัว เนื่องจากมีทรัพยากรและเครื่องมืออยู่แล้ว บางครั้งลูกหลานในครอบครัวไม่ยอมเรียนวิชาชีพที่เคยสอนสืบทอดกันมา ก็สามารถไปเรียนวิชาที่ตนสนใจจากผู้มีความรู้หรือผู้มีประสบการณ์อื่นๆ โดยวิธีการในทำนองเดียวกัน ผู้มีความรู้และประสบการณ์เหล่านั้นนอกจากจะถ่ายทอดความรู้ให้กับบุตรหลานและเครือญาติแล้ว ยังถ่ายทอดให้กับผู้อื่นที่สนใจด้วย

วิธีเรียนรู้ในครอบครัวก็เป็นการเรียนจากการกระทำหรือจากการปฏิบัติงานจริง โดยอาจเริ่มต้นจากการสังเกตจากวิธีการปฏิบัติงาน กระบวนการทำงาน รวมทั้งสังเกตจากอุปกรณ์การทำงานที่มีอยู่ เมื่อพอจะเข้าใจในกระบวนการทำงานแล้ว จึงให้ลองเลียนแบบโดยปฏิบัติในส่วนที่ง่ายก่อน จนสามารถปฏิบัติได้ครบไปจนถึงขั้นตอนสุดท้ายแล้ว ก็ปล่อยให้ปฏิบัติจริงทั้งหมดตามสภาพที่เป็นจริง จนกระทั่งมีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานและเมื่อมีประสบการณ์มากขึ้นก็สามารถถ่ายทอดให้สมาชิกในครอบครัวหรือผู้สนใจอื่นต่อไป

ส่วนการเรียนรู้จากผู้อื่นภายนอกครอบครัวมักจะเป็นการเรียนด้วยการฝึกปฏิบัติในฐานะลูกมือก่อน แล้วจึงค่อยๆ สังเกตวิธีการปฏิบัติงานของผู้รู้ เมื่อมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการทำงานขึ้นมาบ้างจึงเริ่มมีการปฏิบัติจริงจากสิ่งที่ย้ำไปหาสิ่งที่ยากขึ้น และฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ ในกรณีที่มีทุนพอแล้ว บางคนจึงลงทุนซื้อเครื่องมือมาทำเอง และเมื่อมีความเชี่ยวชาญพอที่จะประยุกต์ความรู้ในงานเองได้จึงแยกตัวมาประกอบการเองและถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้ที่สนใจต่อไป

นอกจากบ้านแล้ว วัดก็เป็นแหล่งศูนย์รวมวิชาความรู้สำหรับผู้ที่บวชเป็นสามเณรและผู้ที่ เป็นศิษย์วัด ระบบการเรียนในวัดเริ่มมีรูปแบบการเรียนที่เป็นระบบมากกว่าการเรียนจากบรรพบุรุษหรือผู้รู้ในบ้าน แต่ก็ยังจำกัดเฉพาะผู้เรียนที่เป็นชายเท่านั้น ต่อมาวัดได้พัฒนาระบบการเรียนรู้ให้มีแบบแผนมากขึ้นและจัดตั้งเป็นโรงเรียน โดยในระยะแรกๆ โรงเรียนก็อาศัยสถานที่ในวัด เมื่อมีผู้เรียนมากขึ้นได้มีการแยกออกมาเป็นโรงเรียนโดยเฉพาะ เรียกผู้สอนว่า “ครู” และผู้เรียนว่า “นักเรียน”

เมื่อมีการบังคับให้เข้าเรียนในระบบโรงเรียนนั้น การเรียนในโรงเรียนมีลักษณะเป็นระบบมากขึ้น มีการแบ่งชั้นเรียนตามอายุ มีการสอนที่เป็นแบบแผนเดียวกัน โดยกำหนดเนื้อหาการสอนจากส่วนกลาง ไม่ได้มีการสอดแทรกหรือประยุกต์ความรู้เดิมในท้องถิ่น นักเรียนรับความรู้จากครูในชั้นเรียนโดยไม่มีการฝึกปฏิบัตินอกสถานที่ การประเมินผลมักใช้ข้อสอบทดสอบความจำและความเข้าใจโดยไม่มีการสอบปฏิบัติ เมื่อเรียนจบก็มีใบสุทธิหรือใบประกาศนียบัตรเป็นหลักฐานให้บ้านและวัดลดความสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ลงไปมาก ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความไว้วางใจกับการเรียนการสอนในโรงเรียนจนเลิกถ่ายทอดวิชาชีพหรือความรู้ดั้งเดิมในครอบครัวให้กับสมาชิกรุ่นหลัง ผู้ปกครองส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนโดยหวังว่าจะเป็นวิถีทางที่ทำให้ได้งานทำที่ดีขึ้น วัดที่เคยเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้สำหรับชาวบ้านก็ลดความสำคัญลงเหลือเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา และสถานที่จัดพิธีกรรมและงานรื่นเริงต่างๆ ของหมู่บ้านเท่านั้น

ในกรณีของชุมชนวัดสังข์กระจายก็พัฒนาในลักษณะดังกล่าวข้างต้นเช่นกัน การพัฒนาด้านการคมนาคม การสร้างถนนและขยายบริการด้านไฟฟ้า ทำให้การเดินทางเข้าออกติดต่อกับศูนย์กลางของเมืองมีความสะดวกขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนริมน้ำเป็นชุมชนเมืองที่หนาแน่น คนในชุมชนเริ่มมีการขายที่และย้ายออกไป ขณะเดียวกันก็มีคนภายนอกย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ทั้งในลักษณะของคิกแถว อพาร์ทเมนต์ และห้องเช่า เมื่อสภาพชุมชนเปลี่ยนไป ทรัพยากรที่เคยใช้ในการประกอบอาชีพเดิมเริ่มหมดไป การรู้หนังสือกลายเป็นความจำเป็นในการรับรู้และติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอก ประชาชนก็จำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อประกอบอาชีพใหม่ หรือส่งลูกหลานเข้าโรงเรียนเพื่อให้ได้รู้หนังสือและหาความรู้เพื่อเปลี่ยนอาชีพต่อไป การเรียนรู้ในโรงเรียนและความรู้สมัยใหม่จึงนำเด็กเข้าสู่ระบบที่แปลกแยกจากระบบการเรียนรู้ของชุมชนในอดีต เด็กในระบบโรงเรียนขาดโอกาสรับการสืบทอดวิชาชีพในครอบครัว พ่อแม่ไม่ได้ถ่ายทอดวิชาชีพให้กับลูกหลานเพราะคิดว่าเมื่อจบจากโรงเรียนแล้วควรมีโอกาสได้งานที่ดีกว่าอาชีพดั้งเดิมของครอบครัว ไม่มีการถ่ายทอดการละเล่นพื้นบ้าน เพราะเมื่อวัฒนธรรมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเมือง การละเล่นพื้นบ้านจึงกลายเป็นเรื่องที่ห่างไกลกับเด็กสมัยใหม่ที่ต้องไปโรงเรียน เด็กๆ มีอุปกรณ์กีฬาและการเล่นแบบใหม่ๆ ที่ครูสอนให้ในชั้นเรียนและไม่มีเวลาเนื่องจากต้องไปโรงเรียนทุกวัน ไม่มีการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการในชุมชน เพราะเมื่อกลับถึงบ้านก็ต้องทำการบ้านและพ่อแม่จะห่วงเกรงว่าจะไปเล่นหรือคบกับเด็กเกเร เกิดการมั่วสุม ดังนั้นเด็กจะไม่คุ้นเคยกับเด็กในชุมชนที่เรียนต่างโรงเรียนและผู้ใหญ่ในชุมชนนัก ไม่มีความรู้สึกมีส่วนร่วมในชุมชน การไปโรงเรียนของเด็ก ทำให้บ้านและวัดลดบทบาทและความสำคัญในการให้ความรู้ลงไป วัดก็เป็นเพียงสถานประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นที่ยืนของพระภิกษุ สามเณรเท่านั้น ปัจจุบันโรงเรียนแทบจะเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ที่มีความสำคัญที่สุดในชุมชน

ปัญหากระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนที่ไม่สอดคล้องกับวิถีภายในชุมชนนั้น เป็นผลจากนโยบายรัฐที่เน้นการบริหารรวมศูนย์แบบผูกขาด มีการสั่งการจากบนลงล่าง การกำหนดทิศทาง

แนวทาง และรูปแบบในการจัดการศึกษาถูกกำหนดจากผู้บริหารและผู้ควบคุมนโยบายส่วนกลาง ทั้งสิ้น เป็นผลให้ประชาชนและชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วม และการจัดการศึกษาจึงไม่ตอบสนองกับความต้องการของชุมชน ละเลยความเป็นชุมชนไทยที่มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมต่างกัน เป็นการทำลายภูมิปัญญาตลอดจนการเรียนรู้ในชุมชนที่มีอยู่เดิมให้ค่อยๆ หดหายไป

นอกจากนี้ การขยายตัวของสื่อมวลชน อาทิ วิทยุ โทรทัศน์และสิ่งตีพิมพ์ ก็เป็นส่วนสำคัญที่กระตุ้นให้คนสนใจที่จะเรียนรู้ความรู้ใหม่ๆ รวมทั้งเทคโนโลยีสมัยใหม่ตามที่ได้รับรู้จากสื่อต่างๆ จนทำให้การสืบทอดความรู้ดั้งเดิมของชุมชนลดน้อยลง และบางอาชีพก็เกือบสูญหายไปจากชุมชน เพราะการย้ายออกไปของผู้รู้ ตลอดจนการที่ลูกหลานไม่สนใจเรียนรู้ ตัวอย่างเช่น การทำขนม การทำวาว กระตั่วแทงเสือ เป็นต้น เมื่อการถ่ายทอดระหว่างคนรุ่นผู้ใหญ่กับเด็กรุ่นใหม่ลดน้อยลง ความสัมพันธ์และการสื่อสารระหว่างกันก็น้อยลงด้วย เด็กและเยาวชนมองไม่เห็นคุณค่าของความรู้ที่ผู้ใหญ่ในชุมชนมี เพราะไม่เอื้อต่อการเข้าสู่อาชีพในระบบเมืองสมัยใหม่ ผู้ใหญ่เองก็ไม่มีความรู้ในเรื่องเทคโนโลยีที่จะช่วยแนะนำและสอนลูกหลาน จึงทำให้มุ่งแต่ทำงานหาเงินมาส่งเสียให้ลูกหลานได้รับการศึกษาสูงขึ้น จนเกิดเป็นปัญหาความสัมพันธ์ในครอบครัว คือ ไม่มีเวลาใกล้ชิดกัน จนทำให้เด็กหันไปปรึกษาพี่เลี้ยงเพื่อนสูง และด้วยความอ่อนค้อยประสพการณ์ ทำให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบสื่อที่เป็นปัญหาได้ ตลอดจนปัญหาสุขภาพเสพติด

เมื่อปัญหาดังกล่าวแพร่ขยายขึ้นในชุมชน จึงทำให้คณะกรรมการชุมชนหารือกันและคิดแนวทางในการแก้ปัญหาอย่างรอบด้าน ประจวบเข้ากับช่วงเวลาที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้กระแสการก่อตัวของแนวคิดประชาสังคมและการทำชุมชนให้เข้มแข็ง โดยเน้นการสร้างกระบวนการตาข่ายสังคมจากฐานราก (Grassroots social safety net) ได้รับการสนับสนุนจากนานาชาติ ธนาคารโลก (World Bank) และธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank) ได้อนุมัติเงินกู้ยืมให้กับรัฐบาลไทย มีการจัดตั้งหน่วยงานอิสระชื่อ “กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม” (SIF) ขึ้นดำเนินการสนับสนุนเงินทุนเพื่อเสริมความเข้มแข็งของชุมชน มีการให้เงินสนับสนุนให้ชุมชนดำเนินกิจกรรมเอง เพื่อมุ่งหมายให้เกิดกระบวนการที่ชุมชนฐานล่างทั้งในเมืองและชนบทริเริ่มค้นหาทุนทางสังคม ค้นหาปัญหา และให้เขาแก้ไขปัญหาของตนเองในแต่ละชุมชน แทนที่จะรอให้รัฐบาลกลางหยิบยื่นการพัฒนาหรือแก้ปัญหาสังคมให้ คณะกรรมการชุมชนวัดสังข์กระจายจึงได้เขียนโครงการกิจกรรมที่จะทำในระยะเวลา ๑ ปี เพื่อขอทุนสนับสนุนจาก SIF อันนับก้าวแรกที่ สำคัญที่สร้างความมั่นใจให้กับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาเยาวชนอื่นๆ ในเวลาต่อมา

โครงการพัฒนาเยาวชนของชุมชนวัดสังข์กระจาย

ในความเป็นจริงแล้ว ชุมชนวัดสังข์กระจายมีการจัดกิจกรรมพัฒนาเยาวชนในหลายรูปแบบ หลายโครงการด้วยกัน แต่ผู้วิจัยเลือกที่จะศึกษาการพัฒนาเยาวชนโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมเป็นหลัก จากการลงพื้นที่สังเกตการณ์กิจกรรมระยะหนึ่ง ผู้วิจัยจึงตัดสินใจเลือกที่จะศึกษาโครงการ

สองโครงการด้วยกัน ได้แก่ โครงการฝึกอบรมคนตรีไทย และโครงการฝึกอบรมกระต้ว ซึ่งมีจุดเริ่มต้นและพัฒนาการที่แตกต่างกัน เพื่อใช้ศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อการใช้มิติทางวัฒนธรรมในการสร้างให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยจะขอกกล่าวถึงรายละเอียดของโครงการทั้งสอง ดังต่อไปนี้

๑. โครงการฝึกอบรมคนตรีไทยแก่เยาวชน

การอบรมคนตรีไทยของชุมชนวัดสังข์กระจายเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “พัฒนาเยาวชนพื้นที่ยาเสพติด” ซึ่งประกอบไปด้วย โครงการอบรมผู้นำเยาวชน ตั้งสภาเยาวชน และ ธนาคารเยาวชน โครงการอบรมคนตรีไทยและคนตรีสากล เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ทางชุมชนจึงได้เขียนโครงการระยะ ๑๒ เดือนขึ้นเพื่อขอสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม (SIF)

ทางชุมชนได้ให้เหตุผลที่ริเริ่มจัด โครงการอบรมเยาวชนพื้นที่ยาเสพติดขึ้นว่า สืบเนื่องจากปัจจุบันปัญหายาเสพติด ได้ระบาดแพร่หลายเข้าสู่กลุ่มเยาวชนอย่างมาก มีปัญหา คือ

๑. มีเยาวชนในชุมชนติดยาเสพติด
 ๒. ประชาชนในชุมชนมีปัญหาทางเศรษฐกิจทำให้มีเวลาดูแลบุตรหลานไม่ทั่วถึง
 ๓. มีปัญหาสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยให้เยาวชนหันไปมั่วยาเสพติดได้ง่าย
 ๔. ยังไม่มีหน่วยงานใดส่งเสริมให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์เช่น เล่นกีฬาและดนตรีอย่างต่อเนื่อง
 ๕. ยังขาดบุคลากร อุปกรณ์ และงบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรมให้ต่อเนื่อง โดยมีวัตถุประสงค์ คือ
๑. ทำให้เยาวชนในโครงการไม่ติดยาเสพติด
 ๒. ทำให้เยาวชนในโครงการรู้จักการทำงานเป็นกลุ่มและใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
 ๓. ทำให้เยาวชนมีสุขภาพแข็งแรง
 ๔. ทำให้เยาวชนสามารถนำเอาความรู้ไปประกอบอาชีพ มีรายได้ช่วยเหลือครอบครัวส่วนหนึ่ง
 ๕. ทำให้เยาวชนรู้จักสนิทสนมกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันเองได้
 ๖. ทำให้เยาวชนเป็นตัวอย่างที่ดีสามารถเป็นตัวอย่างเยาวชนต้นแบบของรุ่นต่อไปได้
 ๗. ทำให้เยาวชนได้ตระหนักถึงพิษภัยของยาเสพติดและรู้วิธีป้องกันตัวเองได้
 ๘. ทำให้ปัญหาเสพติดในชุมชนลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด

กิจกรรมทั้งหมดที่ชุมชนวางแผนจัดทำ ได้แก่ ๑. สภาเยาวชน ๒. ทักษะศึกษาดูงานต่างจังหวัด ๓. การฝึกคนตรีไทย ๔. การฝึกคนตรีสากล ๕. เล่นกีฬาด้านยาเสพติด ๖. ค่าเยาวชนพื้นที่ยาเสพติด โดยมีผู้รับผิดชอบดังต่อไปนี้

นายประยุทธ ศรีสุบิน

นายมานพ เสือนสว่างสินธุ์

นายสนม เข้มทอง

นายปราโมทย์ ตรีคณิตสรณ์

นายทรงธรรม วัฒนอมรเกียรติ

ในส่วนของการฝึกคนตรีไทยให้เยาวชนนั้น ทางชุมชนได้ของบจัดซื้อเครื่องดนตรีไทย พร้อมอุปกรณ์ จัดจ้างครูฝึกสอนวันเสาร์-อาทิตย์ วันละ ๓ ชั่วโมง เป็นวงเงิน ๑๗๑,๗๑๘ บาท โดยคาดหวังว่า ชุมชนจะสามารถนำเยาวชนที่ฝึกอบรมคนตรีไทย ออกรับงานแสดง และนำรายได้เข้ากองทุนชุมชน เพื่อนำไปบำรุงรักษาอุปกรณ์ และดำเนินการฝึกอบรมตาม โครงการให้เยาวชนรุ่นต่อไปทุกปี โดยมีนโยบายแบบอย่างรุ่นพี่สอนน้องสืบต่อไป

โครงการนี้เป็นโครงการที่คณะกรรมการชุมชนตั้งใจให้เป็นโครงการที่ต่อเนื่องครบวงจร มีกิจกรรมตลอดทั้งปีและจัดทำทุกปีต่อเนื่องกันไป มีรุ่นน้องสืบต่อรุ่นพี่ รุ่นพี่สอนรุ่นน้องต่อๆ กันไปจนเป็นประเพณี การเริ่มต้นโครงการรุ่นแรกนั้น มีงบประมาณค่าใช้จ่ายค่อนข้างมาก ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นการลงทุนที่ถาวร คือการจัดซื้อเครื่องดนตรี รองลงมาคือ การจัดจ้างผู้ฝึกสอนอบรมคนตรี ซึ่งในรุ่นต่อไปงบประมาณนี้ก็หมดไปเหลือแต่งบในการบำรุงรักษาและผู้ควบคุมฝึกสอนประจำวงเท่านั้น และเหตุผลที่จัดฝึกสอนคนตรีไทยและสากลส่วนหนึ่งก็เพื่อจะทำให้มีรายได้เข้ามาบริหารโครงการในรุ่นต่อไปได้ และที่สำคัญเยาวชนส่วนหนึ่งมีใจรักในวิชาคนตรี จะได้มีอุปกรณ์ที่สมบูรณ์ในการใช้เวลาว่างฝึกซ้อมตลอดไป ซึ่งเด็กส่วนนี้เคยได้รับการฝึกมาบ้างแล้วแต่ขาดการสนับสนุนโดยต่อเนื่อง เพราะทางโรงเรียนและชุมชนไม่มีงบประมาณเพียงพอที่จะสนับสนุน เยาวชนบางกลุ่มในชุมชนได้รวมตัวกันไปเช่าอุปกรณ์และห้องฝึกซ้อมจนสามารถออกงานได้แล้วก็มีซึ่งในโอกาสสำคัญต่างๆ ทางชุมชนต้องไปเช่าเครื่องดนตรีมาให้เยาวชนส่วนนี้ได้ทำการแสดงกัน ทางชุมชนจึงเห็นควรนำกิจกรรมฝึกคนตรีนี้เข้าร่วมในโครงการ ซึ่งคาดว่ารุ่นแรกทำการฝึกสอนประมาณ ๖ เดือนก็จะสามารถออกทำการแสดงได้ ในส่วนของผู้ฝึกสอน ทางชุมชนได้ใช้ผู้ฝึกสอนในชุมชนเป็นหลัก แต่ส่วนหนึ่งก็ได้จัดผู้มีความรู้และประสบการณ์จากภายนอกซึ่งเต็มใจที่จะมาร่วมโครงการกับชุมชนโดยคิดค่าตอบแทนพอสมควร

ในระยะแรก ทางชุมชนใช้ผู้ฝึกสอนหลัก ๓ คน ได้แก่ อาจารย์ปิฎก นิลวงศ์ วัย ๗๐ ปี เป็นผู้ที่มีประสบการณ์รับราชการสอนวิชาคนตรีไทยมานานับ ๕๐ ปี อาจารย์มีความชำนาญการสอนคนตรีไทยทุกชนิด และทำการสอนที่โรงเรียนวัดสังข์กระจาย (แจ่มวิชาสอน) ในภาคปกติด้วย อีกคนที่เป็นกำลังสำคัญของชุมชนก็คือ อาจารย์ทรงธรรม วัฒนอมรเกียรติ ซึ่งรับราชการครูอยู่ที่โรงเรียนวัดสังข์กระจาย เป็นครูสอนวิชาพลานามัย และเป็นผู้ควบคุมการสอนคนตรีไทย-สากล อันเนื่องด้วยน้ำเสียงก้องกังวาน และความเข้มงวด ทำให้บรรดาเยาวชนที่เข้าอบรมเกรงกลัวและเชื่อฟังเป็นอย่างยิ่ง คนสุดท้ายได้แก่ นายสัมฤทธิ์ (นามสมมติ) ซึ่งกำลังศึกษาระดับปริญญาภาคค่ำอยู่ที่สถาบันแห่งหนึ่ง และมาเป็นครูฝึกสอนชั่วคราวที่โรงเรียนวัดสังข์กระจาย มีความสามารถพิเศษด้านระนาด ฆ้อง ปี่ ซอด้วง ซออู้ ซอด้วง ขลุ่ย และเครื่องเป่าคนตรีสากลทุกชนิด

๑.๑ ปัญหาและการปรับตัว

การฝึกอบรมเยาวชนในรุ่นแรกนั้น ระยะเวลายังไม่ใคร่ได้ผล เพราะผู้ฝึกสอนที่เป็นครูฝึกสอนชั่วคราว ไม่ใคร่ใส่ใจนักและใช้ท่าที่วาทาที่ไม่เหมาะกับเยาวชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กระดับประถมศึกษาปีที่ ๔ -๖ เมื่อกรรมการชุมชนทราบปัญหา ประจวบกับครูผู้นั้นครบวาระในการฝึกสอน จึงได้ทำการเปลี่ยนผู้ฝึกสอนใหม่ โดยได้ไปเชิญอาจารย์จากวงศุริยางค์ทหารเรือมาเป็นผู้สอนในวันเสาร์-อาทิตย์

การฝึกอบรมในรุ่นที่ ๑ ได้ผลสำเร็จ เยาวชนที่เข้าอบรมซึ่งสมัครมาเรียนเพราะมีใจรักดนตรีไทยนั้น สามารถเล่นดนตรีไทยร่วมกันเป็นวงได้ เมื่อทางชุมชนจัดงาน ๕ ธันวาคม ๒๕๔๑ ก็มีการให้วงดนตรีไทยของเยาวชนมาร่วมแสดงในงานด้วย เมื่อทางสำนักงานเขตบางกอกใหญ่ได้จัดเส้นทางท่องเที่ยวคลองบางกอกใหญ่ขึ้น ก็ได้ขอความร่วมมือจากชุมชนให้เยาวชนเล่นดนตรีต้อนรับนักท่องเที่ยวบริเวณท่าหน้าของวัดด้วย นอกจากนี้ยังไปร่วมแสดงในงานประชุมใหญ่ของ SIF ผู้ให้ทุนสนับสนุนหลักด้วย ผลสำเร็จของโครงการอบรมดนตรีไทยแก่เยาวชนทำให้ชุมชนวัดสังข์กระจายได้ถูกเลือกให้เป็นชุมชนต้นแบบในการดำเนินโครงการแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองของโซนกรุงธนเหนือ

เมื่อหมดงบประมาณที่ได้รับสนับสนุนประจำปี ทางชุมชนก็ยังฝึกอบรมเยาวชนต่อ โดยเมื่อไม่มีบ้งจ้างครูดนตรีไทยจากภายนอก ซึ่งต้องเสียค่าจ้างถึงครั้งละ ๖๐๐ บาท ก็ขอให้ครูซึ่งประจำที่โรงเรียนวัดสังข์กระจาย ซึ่งพอจะมีความรู้ด้านดนตรีบ้างเป็นผู้ควบคุมการฝึกของเด็กต่อไป และดำเนินการของบสนับสนุนจากแหล่งอื่นต่อ ซึ่งก็ได้รับบสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคมต่ออีกจนถึงเดือน กรกฎาคม ๒๕๔๕

เมื่อเด็กรุ่นแรกฝึกจนสามารถเล่นได้อย่างชำนาญแล้ว ชุมชนก็ดำเนินการฝึกอบรมรุ่นที่ ๒ ทั้งนี้เพราะ เยาวชนที่ฝึกจนชำนาญแล้วนั้น เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ก็ไปสอบเข้าเรียนต่อระดับมัธยมต้นที่โรงเรียนอื่น เมื่อทางชุมชนต้องนำดนตรีไทยไปแสดงตามงานต่างๆ เด็ก ๒ คน ซึ่งเป็นผู้ที่ชำนาญการเล่นซอู้ที่ย้ายโรงเรียนไปแล้ว ก็ไม่สามารถมาร่วมฝึกซ้อมและเล่นได้ เพราะต้องอยู่เก็บตัวในฐานะนักกีฬาของโรงเรียน ทำให้เกิดปัญหาในระยะแรก ส่วนหนึ่งผู้นำเกิดความรู้สึกราวกับว่า ตนเองฝึกและพัฒนาเด็กเพื่อให้ผู้อื่นนำไปใช้ประโยชน์ จึงรู้สึกที่ถูกฉกฉวยเอาเด็กที่พัฒนาและเก่งแล้วไป ในขณะที่นั้นผู้วิจัยได้ฟังคำบ่นหลายอย่าง เช่น “ดูสิ พอเราลงมือฝึกเด็กของเราจนเก่งแล้ว พอจะใช้ให้เด็กมาเล่นดนตรีให้กับชุมชน เด็กก็มาไม่ได้ เด็กบอกอยากมาช่วย แต่โรงเรียนเขาไม่ให้มา เคียวนี้ละ พวกโรงเรียนนะ พอเห็นประวัติว่าเป็นเด็กวัดสังข์กระจาย เล่นดนตรีเป็น ก็รับเข้าโครงการพิเศษเลย สบาย ไม่ต้องฝึกเอง”

แต่ต่อมา ทางผู้นำชุมชนก็ปรับวิธีคิด มองเห็นว่ามันเป็นโอกาสให้เด็กของตนมีโอกาสก้าวหน้าทางการศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ควรขัดขวาง แต่ในขณะที่เดียวกัน ในบางโอกาสทางชุมชนก็จำเป็นต้องให้วงดนตรีเด็กแสดงโชว์ เมื่อแหล่งทุนขอมมา หรือหน่วยงานราชการขอความร่วมมือมา ทางชุม

ชนจึงมองหาทางออก ด้วยการคิดโครงการฝึกอบรมต่อ สร้างเด็กรุ่นใหม่เพิ่มขึ้น โดยให้รุ่นพี่สอนรุ่นน้องต่อไปเรื่อยๆ โดยอยู่ในความควบคุมของครูที่เลี้ยง นอกจากนี้ยังเป็นการแลกเปลี่ยนในหมู่เด็กเอง เด็กที่ชำนาญการตีระนาดก็แลกเปลี่ยนกับเด็กที่ตีฉิม เด็กที่ตีฆ้องก็ให้เพื่อนที่ตีจะเข้สอนในที่สุด ด้วยการฝึกฝนร่วมกันและการสร้างความผูกพันระหว่างเพื่อน เด็กแต่ละคนก็มีความสามารถเล่นดนตรีได้หลายชนิดเพื่อทดแทนกันได้ในช่วงจำเป็น

ในการฝึกสอนเด็ก นั้นครูจะใช้ระบบโน้ต ขึ้นกระดานไว้ แล้วให้ฝึกทีละท่อน เพื่อจดจำทำนอง จนคล่องแล้วจึงจะต่อท่อนต่อไป จนครบเพลง ซึ่งเมื่อมีเวลาเด็กๆ จะมาฝึกกันเอง โดยผู้ที่เป็นแล้วจะนั่งประกบอยู่อีกฝั่งของเครื่องดนตรี และเล่นให้ดูพร้อมบอกทำนอง ให้อีกฝ่ายฝึกตาม (ดูภาพประกอบ)

บรรยากาศในการฝึกซ้อมจึงไม่เคร่งขรึม มีความผ่อนคลาย ครูผู้คุมการฝึกจะปล่อยให้เด็กหัดซ้อมกันเองจนเริ่มคล่อง บางช่วงก็กำกับให้ฝึกบรรเลงทั้งวง ซึ่งเด็กก็สามารถติดตามกันไปได้ คนที่ตีเพียงจะหยุด และร่วมบรรเลงใหม่เมื่อถึงท่อนที่ตนตีได้ ผู้วิจัยซึ่งเคยนั่งฟังการฝึกบรรเลงของเด็กและเห็นว่าเด็กๆ สามารถตีปรับจังหวะเร็วช้าได้คล่อง หากอยู่ในอารมณ์สนุกหรืออยากให้หายง่วง ครูฝึกอาจเร่งให้บรรเลงเพลงในจังหวะที่เร็วขึ้นได้ ผู้วิจัยเห็นว่าเด็กๆ มีความสามารถจึงถามครูผู้คุมว่า ทำไมไม่ลองพลิกเพลงให้ตีเพลงที่กำลังได้รับความนิยมด้วยดนตรีไทย หรือนำวงเข้าประกวดแข่งขัน ครูผู้คุมได้ให้คำตอบว่า “เราไม่อยากให้เด็กเครียด จุดประสงค์ที่เราจัดกิจกรรมนี้ก็เพื่อดึงเด็กให้พ้นจากยาเสพติด เมื่อเขามาฝึกแล้วไม่กดดัน เขาก็มีความมุ่งมั่นที่จะทำให้ดี เพลินที่จะฝึก”

ปัจจุบัน งบประมาณสนับสนุนที่เคยได้จาก SIF หดระยะเวลาแล้ว แต่ทางชุมชนก็เห็นผลดีของการฝึกพัฒนาเด็กด้วยวิธีนี้ เมื่อมีเครื่องดนตรีเป็นทุนอยู่แล้ว ก็พยายามทำกันต่อไป ครูทรงธรรมกล่าวว่า “เรายังจะทำกันต่อไป แม้ไม่มีงบประมาณแล้ว ตอนนี้อยู่ที่ฝึกเด็กชั้น ป.๖ เพิ่ม เด็กยังไม่ค่อยได้สักกี่เพลง ก็ให้พวกที่เก่งแล้วสอนเพื่อนต่อ” ทั้งนี้เพราะทางชุมชนเห็นว่าปัญหาเสพติดยังเป็นปัญหาที่รุนแรงในชุมชน ในส่วนของกลุ่มเด็กที่ติดไปแล้วจะทำให้เลิกนั้นยาก จึงพยายามที่จะป้องกันไม่ให้เด็กหันไปหาเสพติดตั้งแต่ต้น นำเด็กให้มาใช้เวลาฝึกซ้อมดนตรีเป็นกลุ่ม อยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ ดีกว่าปล่อยให้เด็กต่างคนต่างอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมในครอบครัวที่ไม่เหมือนกัน อีกทั้งหน่วยงานราชการก็เริ่มเห็นผลงานของชุมชน ในวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๔๕ จึงได้ใช้สนามเอนกประสงค์ของชุมชนวัดสังข์กระจายเป็นสถานที่จัดงานเยาวชนด้านภัยยาเสพติด โดยให้วงดนตรีไทยของชุมชนเปิดบรรเลงโหมโรงในงาน และให้กระต๊อเยาวชนของชุมชนร่วมนำขบวนแห่ไปรอบๆ เพื่อรณรงค์ให้ชาวบ้านหันมาสนใจในปัญหานี้อย่างจริงจัง

การทำกิจกรรมให้เยาวชนร่วมกันคิดปัญหา และครอบครัวในฝัน

การนำเสนอผลงานการระดมความคิดของกลุ่ม

ภาพการฝึกซ้อมดนตรีไทยของเยาวชน
เด็กที่เล่นซำนาญแล้วจะช่วยสอน โดยนั่งอยู่ฝั่งตรงข้าม และตีให้ดู ให้ตีตามจนกว่าจะได้
มีกระดานเขียนโน้ตเพลงวางตั้งอยู่

ภาพการออกไปเล่นดนตรีไทย ให้กับงาน "ควีนหลวงวันสงกรานต์"
ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การฝึกซ้อมเล่นเป็นวง ภายในบริเวณใต้ถุนตึกของโรงเรียน

๒. โครงการอบรมกระต๊วแทงเสื่อของชุมชนวัดสังข์กระจาย

ก่อนที่จะกล่าวถึงรายละเอียดของโครงการนี้ เราควรทำความรู้จักว่าอะไรคือกระต๊วแทงเสื่อ และเหตุใดชุมชนจึงเลือกที่จะรื้อฟื้นการแสดงนี้ขึ้นมาอีกครั้ง

ประวัติความเป็นมาของกระต๊วแทงเสื่อ

“กระต๊วแทงเสื่อ” เป็นการแสดงชนิดหนึ่งที่หาดูได้ยากในถิ่นอื่น มีอยู่ทางฝั่งธนบุรีเท่านั้น แม้จะเป็นการแสดงของไทย แต่ก็มักมีได้โผล่เคียงกับคณะสิงโต ตัวแสดงหลักมีห้าตัว คือ นายบ้องตัน แฉ่งตัวเป็นพรานถือหอก เมียนายบ้องตันเรียกกันว่า แจ้ว ถือตะกร้า ไอ้แกละ ไอ้จุกเป็นลูกนายบ้องตัน และตัวเสื่อหลายตัว ใส่ชุดและสวมหัวอย่างเสื่อโคร่ง ผู้แสดงกระต๊วแทงเสื่อมักเป็นเด็กๆ วิธีแสดงไม่ยุ่งยากอะไร ออกไปในทางขบขัน เน้นทำรำไถ่แทงเสื่อของนายบ้องตัน กับลีลาการกระโดดหลบหลักของตัวเสื่อน้อยๆ

ในอดีตเรียกการแสดงชนิดนี้ว่า “กระอ้วแทงควาย” เสฐียรโกเศศเขียนไว้ในหนังสือสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ว่า กระอ้วแทงควายเป็นงานเล่นเนื่องในพิธีโสกันต์ นับว่าเป็นการเล่นของทวายเป็นหรือของพม่า มอญ เป็นการเล่นตลกขบขัน ผู้เล่นมีสองคน คนหนึ่งเป็นฟัว คนหนึ่งเป็นเมีย และมีหุ่นควายใช้คนสองคนอยู่ข้างในหัวท้าย ฝ่ายฟัวฉวยหอกจะแทงควาย ฝ่ายควายก็ทำท่าจะขวิด

จากคำบอกเล่าของน้ำอู๊ด ซึ่งเคยเป็นโต้โผล่กระอ้วหรือกระต๊วแทงเสื่อคณะแรกๆ ของฝั่งธน เล่าว่าตั้งคณะมาตั้งแต่สมัยเตี้ย แต่เตี้ยไปปรับวิชามาจากใครก็ไม่รู้ สมัยก่อนนั้นเขาเรียกกระต๊วแทงควาย เล่นเหมือนเตี้ยนี้ ผิดแต่ใช้คนสองคนสวมชุดเป็นควายมีหัว มีเขา งานแห่หลวงพ่อกษัตริย์มีแข่งกระต๊วแทงควาย แห่เทียนวัดโพธิ์นิมิตรก็มีเล่น หลังสุดที่ได้เห็นดูเหมือนจะเมื่อ ๔๐ ปีที่แล้ว จากนั้นมาก็เปลี่ยนเป็นเสื่อ เพราะควายมันเล่นลำบาก ไม่ถนัด เสื่อใช้คนเดียวใส่ชุดสวนหัว ตีลังกาสบาย นับว่าออกลีลาดีคนดูได้ดีกว่า

“ตอนเปลี่ยนเป็นเสื่อแรกๆ ก็ใช้เสื่อสองตัวผลัดกัน ใครเหนื่อยก็เปลี่ยนออก เตี้ยนี้เสื่อตั้ง ๒๐-๓๐ ตัว เน้นต่อตัว ตีลังกา กระโดดลอดบ่วงไฟ ออกไปในทางโชว์กายกรรมเสียมากกว่า ไม่เป็นศิลปะเหมือนแต่ก่อน สมัยก่อนตัวนายบ้องตันต้องรำเป็น ดูความสวยงาม เสื่อก็ตีลังกาหลบคนแทงเข้าไปกั๊ดบ้าง ส่วนตัวนางแจ้วถ้าให้ตีต้องใช้กะเทย จะออกลีลาสนุกกว่า แต่ก่อนของผมเล่นเป็นเรื่องมีคนพากษ์ แล้วเตี้ยนี้บางคณะมาแต่งตัวใส่เครื่องเพชรพลอยเป็นลูกไปเลย” ปัจจุบันฝั่งธนมีกระต๊วแทงเสื่ออยู่นับ ๑๐ คณะ ส่วนใหญ่รวมอยู่ในคณะสิงโต น้ำอู๊ดว่านอกจากฝั่งธนแล้วไม่เห็นมีจังหวัดอื่นเล่นกัน ฝั่งพระนครเองก็ไม่ค่อยมี (สุคารา, ๒๕๔๒, น. ๒๑๕) การแสดงพื้นบ้านชนิดนี้น่าจะได้รับการมาจากทางภาคใต้ของประเทศไทย เป็นเรื่องราวของชายฉกรรจ์ที่ทำการต่อสู้กับเสือด้วยหอก (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายประยุทธ)

ในอดีต ชุมชนวัดสังข์กระจายก็มีคณะกระต๊วเช่นกัน แต่ต่อมาเริ่มเสื่อมความนิยมในการแสดงพื้นบ้าน และคนในคณะอายุมาก ขาดผู้สืบทอด จึงยุบคณะลงในที่สุด เมื่อประมาณ ๑๐ กว่าปีมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ผู้ที่เคยฝึกและเล่นกระต๊วในวัยเด็ก เช่น นายประยูทธ แมน ฯลฯ ก็ได้เติบโตขึ้น และยังคงจดจำอดีตของความรุ่งเรืองดังกล่าวได้

๒.๒ การฟื้นฟูกระต๊วของชุมชนวัดสังข์กระจาย

เมื่อทางสำนักงานเขตบางกอกใหญ่ได้ริเริ่มจัดงาน “รำลึกคลองบางหลวงสู่ปัจจุบันคลองบางกอกใหญ่” ครั้งที่ ๑ ขึ้นในช่วงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม – ๓ มิถุนายน ๒๕๔๔ ซึ่งมีการจัดแสดงดนตรีฉายภาพยนตร์ให้ชมฟรี ประกวดธิดาบางกอกใหญ่ การแสดงบนเวทีจากโรงเรียนต่างๆ ตลอดจนเปิดให้ขายอาหารและสินค้าราคาถูก และในวันที่ 2-3 มิถุนายน 2544 มีการจัดล่องเรือชมธรรมชาติและสถานที่สำคัญ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ริมคลอง และเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางน้ำและประชาสัมพันธ์เผยแพร่ประวัติ ความเป็นมาและความสวยงามของโบราณวัตถุและโบราณสถานสองฝั่งคลองนั้นทางเขตฯ ได้เรียกประชุมผู้นำชุมชนในเขตบางกอกใหญ่เพื่อขอความร่วมมือในการเตรียมงานและเป็นอาสาสมัครนำชมของคดียของชุมชน ตลอดจนให้หรือฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของชุมชนที่จวนจะสูญหายไปขึ้นมามีอีกครั้ง เพื่อเป็นจุดดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว

ผู้นำชุมชนวัดสังข์กระจายจึงเสนอให้จัดอบรมเด็กกระต๊วแทงเสื่อ แก่เด็กในชุมชน โดยนับเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอาชีพการละเล่นพื้นบ้าน ซึ่งผู้อำนวยการสำนักงานเขตบางกอกใหญ่ได้อนุมัติ และให้ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตบางกอกใหญ่เขียน “โครงการพัฒนาสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยว” ขึ้น เพื่อของบประมาณสนับสนุน (ดูรายละเอียดโครงการในภาคผนวก) โดยจัดสรรเงินงบประมาณเพื่อจัดฝึกอาชีพการละเล่นพื้นบ้าน คือ กระต๊วแทงเสื่อ จำนวน ๓๐ คน ระยะเวลา ๓๐ วัน

ในโครงการระบุว่า การจัดฝึกอาชีพการละเล่นพื้นบ้าน คือ กระต๊วแทงเสื่อ นั้น จัดระหว่างวันที่ ๑๙-๓๑ สิงหาคม และ ๑ กันยายน ๒๕๔๔ วันละ ๒ ชั่วโมง โดยมีเงินสนับสนุนค่าวิทยากรการฝึกอาชีพการละเล่นพื้นบ้าน คือ กระต๊วแทงเสื่อ ๓ คน จำนวน ๑๕ วันๆ ละ ๒ ชั่วโมง ๆ ละ ๑๕๐ บาท เป็นเงิน ๑๓,๕๐๐.- บาท และค่าวัสดุอุปกรณ์ อาทิ กลองตุ๊ก กลองโทน ฉาบ ฆ้องหุ่ย หอก ขวาน หัวเสื่อ เสื่อชุดเสื่อ เสื่อ-กางเกง ชุดกลอง ชุดกำมะหยี่ รวมเป็นเงิน ๓๗,๓๐๐.- บาท

จากโครงการดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการให้งบประมาณสนับสนุนการฝึกอบรมเพียง ๓๐ วันเท่านั้น และเมื่อสอบถามเจ้าหน้าที่ผู้เขียนโครงการ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชน ของเขตบางกอกใหญ่ ก็พบว่า เจ้าหน้าที่นั้นไม่ทราบเหตุผลว่าทำไมชุมชนจึงฝึกอบรมกระต๊วให้เยาวชน และไม่รู้รายละเอียดในการดำเนินการ ทางฝ่ายพัฒนาชุมชน เพียงแต่จัดการเขียนโครงการของงบประมาณให้เท่านั้น การฝึกอบรมดำเนินต่อหรือไม่ก็ไม่อยู่ในความสนใจ เพราะการที่ชุมชนสามารถฝึกเด็กให้มา

แสดงในงานวันเปิดแนะนำเส้นทางท่องเที่ยวคลองบางกอกใหญ่ได้ทันตามกำหนดการ ก็เพียงพอแล้ว

วีรศักดิ์ แซ่ซิ้ม หรือ แมน อายุ ๓๐ ปี ปัจจุบันทำงานเป็นพนักงานของวัดสังข์กระจาย ฝึกเล่นตั้งแต่อายุ ๑๒ ปี กับคณะกระต๊ววัดสังข์กระจาย เมื่อคณะล้มลง เพราะผู้ใหญ่ในวงอายุมากติดเหล้า บางคนเสียชีวิต จึงไปอยู่กับคณะกระต๊วศิษย์หลวงพ่อดำ วัดใหญ่ศรีสุพรรณ และช่วยฝึกเด็กมาหลายรุ่นนั้น นับเป็นบุคคลากรสำคัญ เป็นตัวตั้งตัวตีในการฝึกอบรมกระต๊วให้เด็กในชุมชน แมนเล่าว่า “ตอนแรกที่ยังไม่ได้บ่นนะ พวกเราก็ตกลงกันซื้ออุปกรณ์มาก่อน แล้วก็ฝึกเด็กกันไปก่อน จนได้งบมาทีหลัง”

เมื่อผู้วิจัยเข้าทำการวิจัยในชุมชน ก็พบว่ากลุ่มเยาวชนยังสนใจที่จะฝึกฝนและพัฒนาทักษะการแสดงกระต๊วอย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่ได้รับเงินสนับสนุนจากทางเขตแล้วก็ตาม มีการฝึกซ้อมกันในช่วงเย็นประมาณ ๑๘ นาฬิกาทุกวัน ที่สนามหญ้าของวัด และมีจำนวนเยาวชนที่สนใจฝึกเพิ่มขึ้นจากเดิม ๒๒ คน เป็น ๕๐ กว่าคนในปัจจุบัน ซึ่งเมื่อมีการพัฒนาทักษะ คณะกระต๊วทางเสื่อของชุมชนก็ได้รับความสนใจ มีผู้ว่าจ้างไปแสดงในงานต่างๆ และทางชุมชนได้พยายามของบสนับสนุนเพิ่มเติมทั้งจากสำนักงานเขตบางกอกใหญ่ และกองทุนเพื่อสังคม

วีรศักดิ์เล่าถึงปัญหาที่ประสบในระยะแรกว่า “เป็นหัวหน้าคณะไม่ใช่เรื่องง่าย มีคนเดือนผมแล้ว สมัยก่อน ผมฝึกเด็กมาตั้ง ๖ ปีแล้ว ฝึกของผมเอง ไม่เห็นมีปัญหา ไม่โดนด่า พอมาฝึกให้ชุมชน ปัญหามันเยอะ ตอนแรก พ่อแม่ก็ไม่ค่อยอยากให้เด็กมาฝึก มาเล่น เมื่อก่อน ยามันระบาคมาก เขาก็กลัวลูกเขาจะมาติด เวลาทีมงาน ไปตามมาเล่นก็ไม่ยอมให้ลูกมา แต่พอเราได้ออกโทรทัศน์ เริ่มดัง ตอนนั้นก็อยากส่งลูกมาฝึก มากันเยอะเลย ไม่เฉพาะชุมชนวัดสังข์กระจาย มาจากหลายที่จากวัดท่าพระ โปธิ์สามต้น วัดประดู่ ฯลฯ เด็กที่มาฝึกกับเรา เราจะต้องไปรู้จักบ้านไว้ ขอเบอร์โทรฯ อย่างฝึกเสร็จนี้ เราจะถามเลยว่า จะถึงบ้านกี่โมง จะโทรฯไปเช็ก เรารู้ว่าบ้านอยู่ไหน ใช้เวลาแค่ไหน นอกจากว่าเด็กมันขอ อาจจะแหวะที่อื่น ขอชั่วโมงนึงนะ พี่ค่อยโทรฯ ไป ก็มี หรืออย่างถ้าฝึกเลิกค้าคนไหนบ้านไกล เราเดินไปส่งก็มี”

ผู้ฝึกสอนและควบคุมการฝึกกระต๊วในปัจจุบันมี ๕ คน ได้แก่

๑. วีรศักดิ์ แซ่ซิ้ม (แมน)
๒. อนุชา สิริ (โ้ว) อายุ ๓๐ ปี เริ่มฝึกเล่นตั้งแต่ ๗ ขวบ และอยู่ในคณะกระต๊วศิษย์หลวงพ่อดำ วัดใหญ่ศรีสุพรรณ
๓. นรินทร์ โดสมทน (นุก) คนงานใน โรงเรียนสายประสิทธิ์ ท่าพระ
๔. สุรชัย อ่ำดี (บอล) มอเตอร์ไซค์รับจ้าง
๕. นริส จรัสสุทธิมาพร (พี่ชายของแมน) เพิ่งเข้ามาช่วยในภายหลัง

สมัยก่อน มีเสือเพียง ๒-๓ ตัวเท่านั้น ปัจจุบันมีเสือเป็น ๑๐ ตัว เพื่อให้ดูสวยงาม และสนุก
เร้าใจขึ้น “ตอนแรกคณะเรามีแต่เสือเหลืองเท่านั้น แต่ต่อมามีผู้ใหญ่ในชุมชนทักว่าควรจะมีเสือ
ดำ ก็เลยเพิ่มเสือดำน้ออีก ๒ ตัว เป็นจำฝูง”

ขั้นตอนการฝึกอบรม

แมนและโว ให้รายละเอียดขั้นตอนในการฝึกอบรมเด็กว่า เริ่มแรกจะให้เด็กฝึกทำสะพาน
โค้ง จากนั้นจึงฝึกให้ชูมือกระโดด เมื่อหลังอ่อนแล้วจึงฝึกทำผลึกขาให้เด็กคลึงจากสะพานโค้ง
“แต่ก่อนเบาะอะไรก็ไม่มี ฝึกกับพื้นสนามหญ้าแห้งและ เด็กพลากก็เจ็บ เด็วนี้ยังดีหน่อยมีเบาะมา
รอง นุ่มขึ้น” ในการฝึก เริ่มแรกจะฝึกเด็กทั้งหมดในท่าพื้นฐานเหมือนกัน เด็กคนไหนที่ไม่มีพร
สวรรค์จริงๆ ทำไม่ได้ ก็จะฝึกอย่างอื่นให้ คือ ให้เล่นกลองตุ๊ก ฉาบ นิ่งหนอง รำมะนา ฯลฯ

ตัวที่สำคัญ คือตัวพ่อ จะต้องฝึกรำให้อ่อนช้อย ฝึกจังหวะลีลาจากถือหอก แทะหอก ส่วนตัว
นาง ไม่เน้นความสวยงาม เน้นคลกขบขัน เป็นตัวชูโรงสร้างสีสัน หากเด็กคนไหนมีความกล้า ก็
จะฝึกทำหาวดเสียวให้ แต่ต้องครอบครูก่อน เช่น ให้จุดรูปเป็นกำ รำแล้วฟาดรูปเข้าตามตัวและหลัง
การฝึกต้องใช้เวลาประมาณ ๑ เดือนเป็นอย่างต่ำ เด็กจึงจะเป็น ออกเล่นได้

นอกจากการฝึกดังกล่าว เด็กที่เข้าฝึกยังมีข้อปฏิบัติที่ต้องทำ คือ ไม่กินเนื้อ และห้ามคำพ่อ
แม่ “ครอบครูลแล้ว มันจะไม่กินเนื้อเองหละ ได้กลิ่นก็เหม็น ถึงเราผลอไปกินโดยไม่รู้ว่าเนื้อ มัน
ก็จะเกิดอาการผะอืดผะอม กินไม่ได้” แมนกล่าว

ทุกครั้งก่อนแสดงออกงาน ทุกคนจะทำพิธีไหว้ครู บูชาข้าว น้ำ เหล้า บุหรี่ เงินค่ากำน ๓๕
บาท รูป ๕ ดอก และทุกปีจะมีการจัดงานไหว้ครูใหญ่ปีละครั้ง โดยทำพิธีที่บ้าน เชิญอาจารย์ที่
นับถือ ซึ่งเป็นร่างทรงพ่อแก่มาทำพิธี ในช่วงประมาณสิ้นปี

“กระตั่วได้เงินไม่เยอะหรอก ไม่เหมือนสิงโต เขาได้กันอย่างต่ำ ๕ พัน” ในการไปเล่นออก
งานแต่ละครั้งจะได้เงินไม่มากนัก ครั้งละ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ บาท ต่อการแสดงของคณะซึ่งมีผู้เล่น
หลายสิบคน ซึ่งเมื่อหักค่ารถ ค่าใช้จ่ายอุปกรณ์ ค่าซักรีดแล้ว ก็จะเฉลี่ยจ่ายผู้ที่ไปร่วมเล่น ในระยะ
แรกมีการแบ่งระดับค่าเหนื่อยไม่เท่ากัน โดยผู้ใหญ่จะได้คนละ ๗๐ บาท ส่วนเด็กได้คนละ ๕๐ บาท
ซึ่งก็ไม่มีปัญหาอะไร เด็กๆ ก็ดีใจที่ได้เงินเป็นค่าขนม

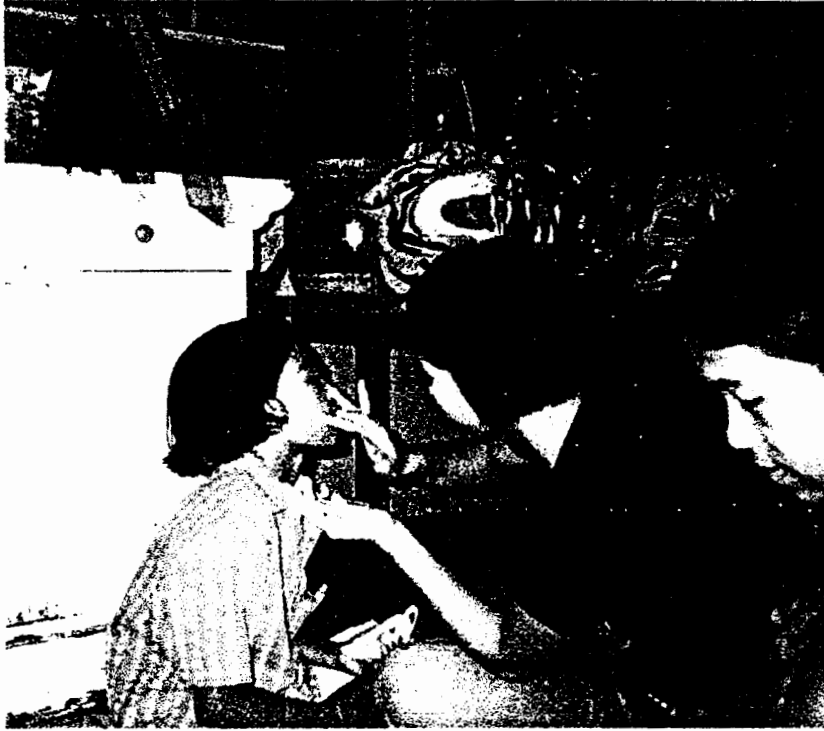
อย่างไรก็ตาม ต่อมาเมื่อคณะกระตั่วของชุมชนเริ่มเป็นที่รู้จัก รับงานมากขึ้น จึงเริ่มมีผู้ที่ไม่
พอใจในการแบ่งรายได้ดังกล่าว “กระตั่วมีงานมากในช่วงสงกรานต์ เดือนเมษายนมีงานเกือบทุกวัน
จนเด็กบ่น และช่วงเข้าพรรษา ส่วนใหญ่ไปเล่นในงานบวช” มีผู้ใหญ่คนหนึ่งพูดชักชวนให้เด็กไป
เล่นด้วยจะให้คนละ ๑๐๐ บาท จนทำให้เกิดการแตกแยกในคณะ ในที่สุดจึงจัดการประชุมผู้ที่เกี่ยว
ข้องทั้งหมดเพื่อชี้แจงและหาข้อยุติ โดยตกลงกันว่า เงินรายได้จากการแสดงกระตั่วของชุมชนจะ
แบ่งออกเป็นสามส่วน ให้มีการหักรายได้ร้อยละ ๑๕ เข้าส่วนกลางเพื่อเป็นค่าอาหาร ค่าซ่อมแซม
อุปกรณ์และเป็นสวัสดิการรักษาพยาบาลส่วนกลาง อีก ๖๐ เปอร์เซ็นต์ให้แบ่งเฉลี่ยเท่าๆ กันในหมู่

นักแสดง ส่วนที่เหลืออีก ๒๕ เปอร์เซนต์นั้นให้แบ่งกันในหมู่ผู้ฝึกสอนและควบคุมคณะซึ่งมีทั้งสิ้น ๗ คน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายประยุทธ์ ศรีสุขบิน) ทว่าคนที่ต้องการเงินมากๆ ก็ยังคงพูดจาทำให้เกิดความแตกแยก จึงถูกขอให้ออกจากคณะไป แมนกล่าวว่า “ตอนนี้พอให้ผู้ใหญ่ที่มีปัญหาอยากได้เงินมากๆ กับเด็กที่แสดงเป็นตัวพ่อ ซึ่งชอบยูเด็กออกไป ก็ดีขึ้น”

“เราต้องฝึกเด็กใหม่เรื่อยๆ อยู่แล้ว เพราะพอเด็กเริ่มโตเป็นหนุ่ม ก็จะอายุไม่กล้าเล่นแล้ว”

“เวลามีปัญหาอะไร ผมก็จะไปปรึกษาพี่ประยุทธ์ กับลุงตี๋ แก่ก็ช่วยแนะนำดี บางเรื่องก็ให้เราจัดการไปเลยในฐานะหัวหน้าคณะ”

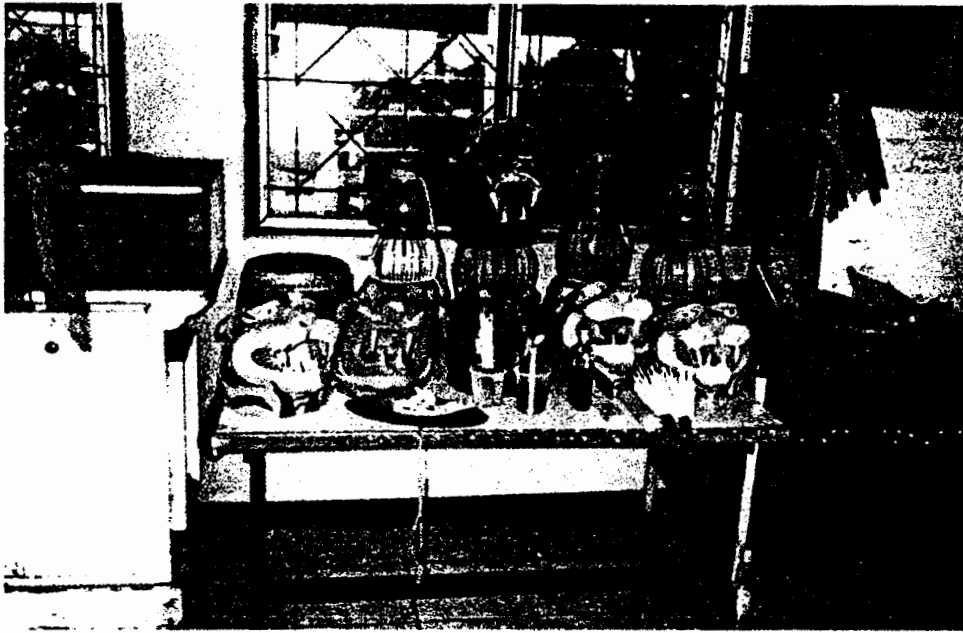
“ฝ่ายพัฒนาฯ ของเขตก็ช่วยเหลือดี ทีมนี้พวกพี่ดี๊ พี่หน้อย ฯลฯ ผมยกนิ้วให้เลย เขาทุ่มช่วยจริง ยิ่ง ผ.อ.เขต ยิ่งดีใหญ่ เวลาทีมงานแกเรียกเราไปช่วย แก่ก็จะเข้ามาคุยดี เขตเขาก็จะช่วยกันงบบมาให้ มาซื้อของอะไรพวกนี้แหละ”

ภาพบรรยากาศการช่วยกันตั้งหน้า ตั้งตัว ก่อนการออกแสดง

โต๊ะวางหัวเสื่อสำหรับบูชา

นักแสดงทุกคนจะต้องเซ่นไหว้บูชาครูก่อนการออกแสดงจริงทุกครั้ง

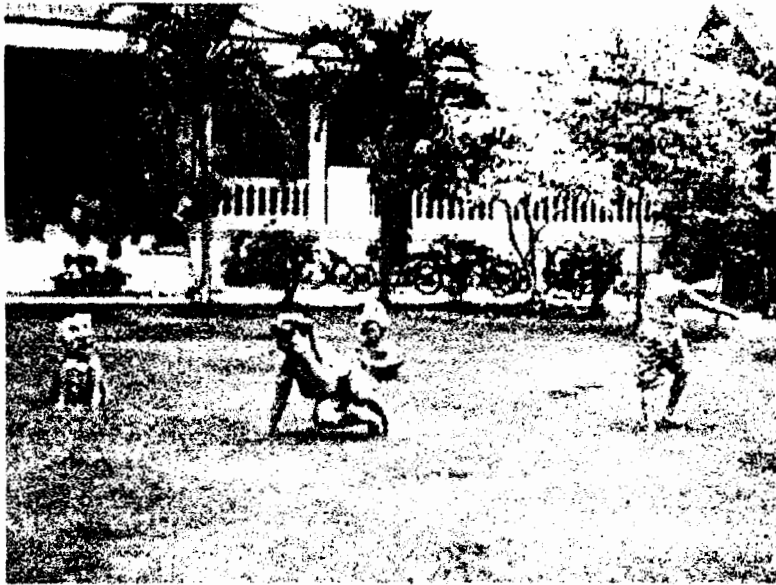
เครื่องดนตรีที่เล่นประกอบการแสดงกระต๊ว

เสือด้า จำฝูงของเสือด้า

การแสดงโชว์หวาดเสียว โดยเด็กถือกำรูปฟาดเข้าตามผิวหนัง

นายบ้องตัน เมีย และลูกๆ เดินทางมาปราบเสือ

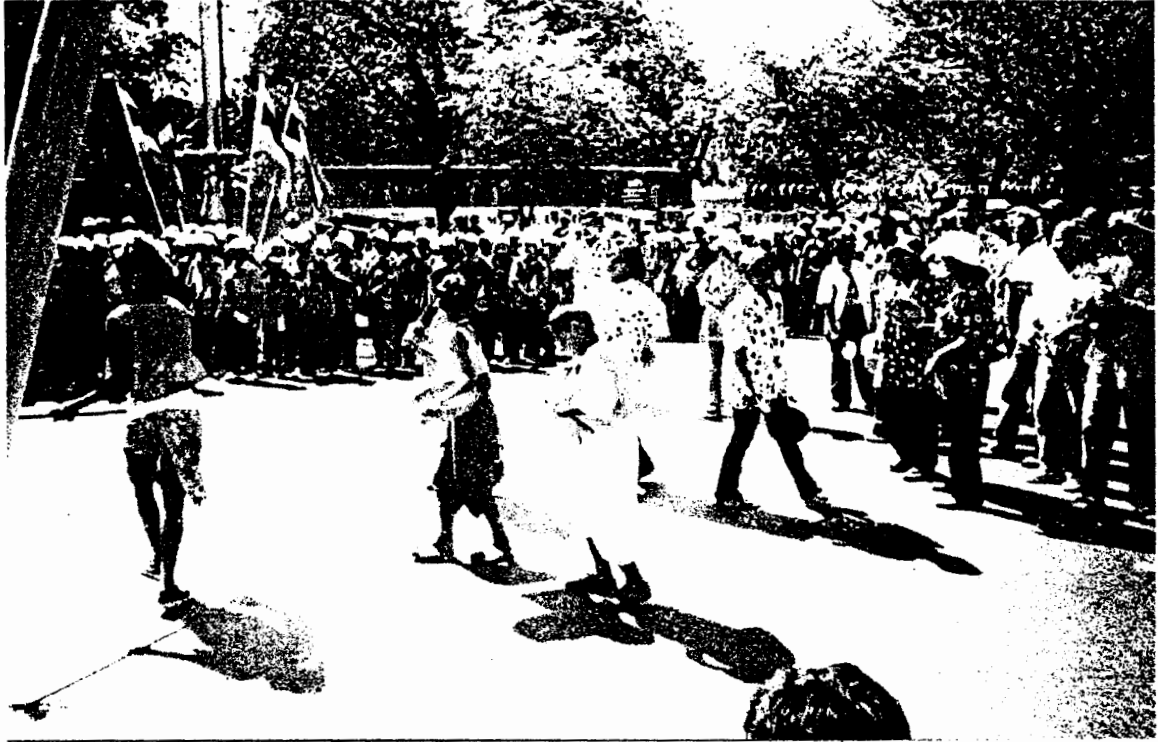

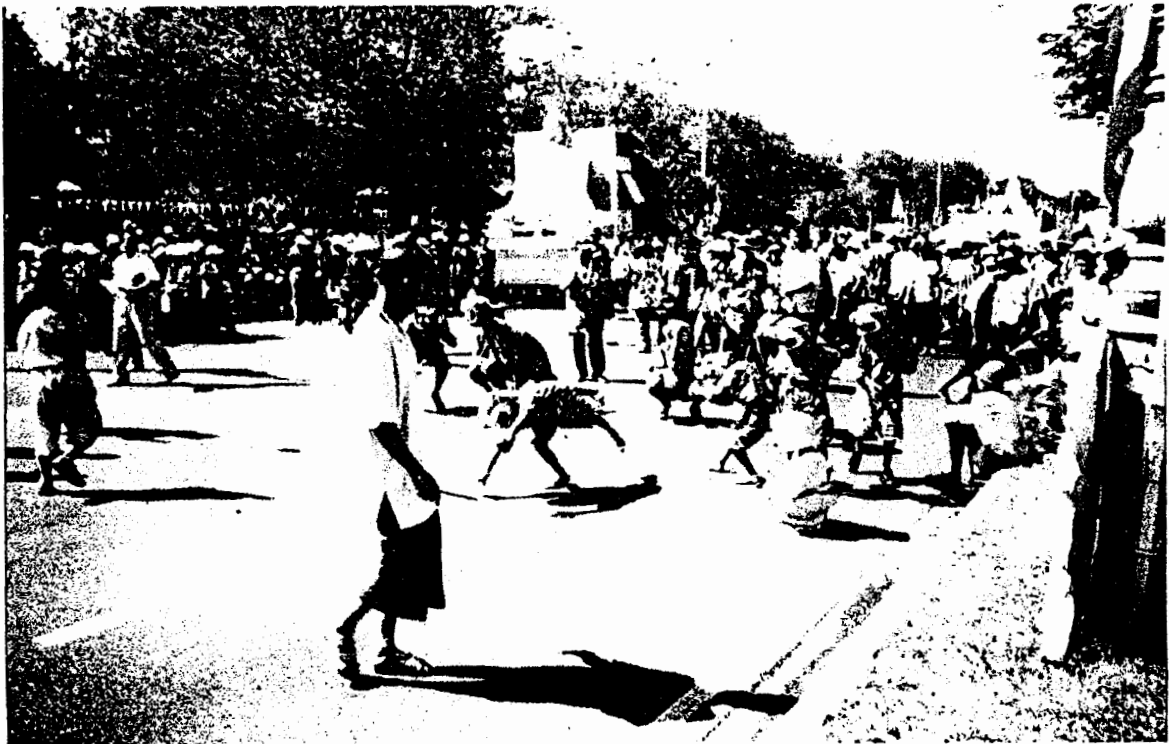
การแสดงสาธิตกระตั่ว ที่สนามหน้าของ ร.ร.วัดสังข์กระจาย

เพื่อถ่ายทอดออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไอทีวี

ภาพการแสดงกระต๊อในงานฉลอง ๒๒๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์ที่ท้องสนามหลวง

ความเป็นมา

คลองบางกอกใหญ่เป็นคลองต้นประวัติศาสตร์ เดิมชื่อว่า “คลองบางหลวง” มีวัดและโบราณสถานที่สำคัญ อยู่ริมฝั่งน้ำตลอดสาย ซึ่งมีวัดที่เก่าแก่มาก มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ของชาติที่ควรอนุรักษ์

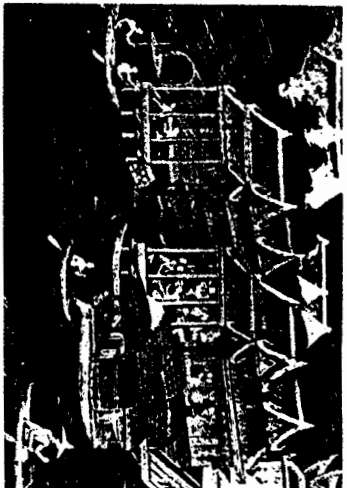
วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ริมคลอง
2. เพื่อเป็นแบบอย่างในการพัฒนาและรักษา สภาพแวดล้อมที่ถาวร

3. เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางน้ำและ ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ประวัติ ความเป็นมาและความ สวยงาม ของโบราณวัตถุและโบราณสถานสองฝั่งคลอง

4. เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของ กรุงเทพมหานครในการชูและรักษาสภาพแวดล้อม

5. เพื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความสำคัญ ของเขตบางกอกใหญ่ให้ประชาชนทั่วไป ได้รู้จัก เขตบางกอกใหญ่มากขึ้น

กิจกรรมในวันงาน

กิจกรรมของงาน “รำลึกคลองบางหลวง สู่จตุรมุขบางกอกใหญ่” ครั้งที่ 1 ประกอบด้วย

วันที่ 24 พฤษภาคม - 3 มิถุนายน 2544

- ❖ จัดแสดงดนตรีวงมโหรี

วันที่ 2 - 3 มิถุนายน 2544

- ❖ การท่องเที่ยวชมธรรมชาติและสถานที่สำคัญ
- ❖ นวัตกรรมศูนย์อาหารและสินค้าราคาถูก
- ❖ การประกวดอาหารอร่อย
- ❖ การแสดงมโหรี
- ❖ การประกวดคีตบางกอกใหญ่
- ❖ แพทย์เคลื่อนที่ คัดผมและฉีดวัคซีน

นางงามมหานางงามอาหารและสุนทรียศาสตร์

เพื่อผลประโยชน์ของผู้บริโภค

- ❖ การประกวดค้ำฟ้าพริกมะปรางไทย
- ❖ การจำหน่ายอาหารในราคาขอมหา
- ❖ การจำหน่ายสินค้าราคาถูก

กิจกรรมประกวดคีตบางกอกใหญ่ เพื่ออนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย

รอบแรก

วันที่ 1 มิถุนายน 2544 เวลา 19.00 น. เป็นต้นไป

รอบตัดสิน

วันที่ 2 มิถุนายน 2544 เวลา 19.00 น. เป็นต้นไป

การแสดงมโหรีเพื่อความบันเทิง

วันที่ 2 มิถุนายน 2544

- ❖ โรงเรียนพณิชยการราชมรรคา
- ❖ โรงเรียนพณิชยการ
- ❖ โรงเรียนวัดท่าพระ
- ❖ โรงเรียนเสนาะเวชวิทยา
- ❖ โรงเรียนสาธิตประสิทธิ์
- ❖ โรงเรียนสาธิตประสิทธิ์พณิชยการ

วันที่ 3 มิถุนายน 2544

- ❖ โรงเรียนวัดติศา
- ❖ โรงเรียนวัดราชนิกัลยา
- ❖ โรงเรียนวัดนาคกลาง
- ❖ โรงเรียนวัดประดู่พิมพิ
- ❖ โรงเรียนพุทธนิรมล
- ❖ วิทยาลัยอาชีวศึกษาธนบุรี

บทที่ ๔

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเยาวชนโดยใช้มิติทางวัฒนธรรม

โครงการพัฒนาเยาวชนทั้งสองโครงการของชุมชนวัดสังข์กระจายดังกล่าวแล้ว นับว่าเป็นโครงการที่ประสบผลสำเร็จใน ๓ ระดับด้วยกัน ระดับแรก ได้แก่ ทางชุมชนสามารถถ่ายทอดบรมให้เยาวชนฝึกฝนทักษะจนเล่นดนตรีไทยร่วมกันและเล่นกระต๊วได้จริง ระดับที่สอง ได้แก่ ชุมชนสามารถนำมิติสำคัญทางวัฒนธรรมคือ การถ่ายทอดความรู้โดยการสร้างชุมชนปฏิบัติขึ้น โดยลดความสำคัญของศูนย์กลาง (decenter) ให้ความรู้ในการเล่นดนตรีไทยและกระต๊วมีได้ขึ้นอยู่ที่ครูแต่เพียงผู้เดียวอีกต่อไป ระดับที่สาม ได้แก่ การพัฒนาให้เยาวชนมีจิตสำนึกรักและใส่ใจในชุมชน เริ่มเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนต่อไป

ก่อนที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเยาวชนของชุมชนวัดสังข์กระจายนั้น ใ้รขอกกล่าวถึงภาพรวมของลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนในเมืองกับชุมชนก่อน

ความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนและชุมชน

ผลจากรายงานการสำรวจสภาวะเยาวชนไทย พ.ศ.๒๕๔๑ พบว่า เยาวชนไทยระบุว่า พวกเขาชื่นชอบผู้นำชุมชน บิคารมราคาและญาติในฐานะบุคคลในชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ แต่พวกเขาไม่ค่อยแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ซึ่งพบในเยาวชนในเมืองมากกว่าเยาวชนชนบท ในด้านความผูกพันกับครอบครัวนั้น พบว่าเยาวชนได้แสดงความผูกพันต่อครอบครัวมีใช้น้อย เช่น การช่วยเหลืองานบ้าน หรือกิจการของครอบครัว ส่วนใหญ่จึงไม่มีปัญหาขัดแย้งรุนแรงกับครอบครัว แต่ยังพบความไม่เข้าใจกันระหว่างเยาวชนกับบิดามารดา เนื่องจากเยาวชนจำนวนไม่น้อยคิดว่าผู้ใหญ่ไม่เข้าใจตน และ ไม่มีการให้อภัยเมื่อกระทำผิด นอกจากนี้ยังพบว่า เยาวชนไม่มีตัวแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชัดเจน จึงมองข้ามชุมชนท้องถิ่นของตนไปสู่สังคมภายนอกตามแบบกระแสโลกาภิวัตน์ ด้านการปฏิบัติตนในการมีส่วนร่วมช่วยเหลือชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ยังมีน้อยอยู่ โดยเฉพาะเยาวชนในเมืองพึ่งพิงต่อการช่วยเหลือชุมชนมากกว่าเยาวชนในชนบท (จรรยา และคณะ, หน้า IV-VIII)

การที่เยาวชนในเมืองไม่สนใจที่จะเข้ามีส่วนร่วมในชุมชนนั้น สาเหตุหลักน่าจะเนื่องจากชุมชนในเมืองได้ลดบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ภายในลงอย่างสิ้นเชิง โดยยกให้โรงเรียนและสถาบันทางการ (formal institution) อื่นๆ ทำหน้าที่หลักในการถ่ายทอดความรู้แทน ชุมชนในความคิดของเยาวชนจึงจำกัดแคบอยู่แค่พ่อแม่และคนใกล้ชิดในครอบครัว มิได้ครอบคลุมถึงสถาบันทางสังคมของชุมชน เช่น วัด หรือผู้ใหญ่ในละแวกบ้าน ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น เพราะกระบวนการ

ถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชน อันเป็นมิติสำคัญทางวัฒนธรรมที่จะหลอมรวมสร้างความผูกพันให้เยาวชนสำนึกตนว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้นแปรเปลี่ยนไป

การถ่ายทอดความรู้: มิติสำคัญทางวัฒนธรรม

การเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของการดำรงชีวิต แหล่งให้การศึกษาและความรู้มีอยู่รอบตัว ทั้งในครอบครัว ในชุมชนในวัด ในเมือง ในธรรมชาติ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้ที่มีมากมายหลากหลาย ทั้งได้จากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย พี่ป้าน้าอา เพื่อน ครู พระ ช่าง คนขายอาหาร สัตว์เลี้ยง ฯลฯ การเรียนรู้เกิดทุกสถานที่ในวิถีชีวิตของคน เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ มีผลทำให้บุคคลได้สั่งสมความรู้ ทักษะ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี ในเรื่องต่างๆ จนสามารถดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพตนเองได้ตลอดจนช่วยเหลือผู้อื่นและชุมชนได้ รวมทั้งถ่ายทอดสิ่งที่ตนเองเรียนรู้ไปสู่ผู้อื่นได้ด้วย การเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นในสถาบันการศึกษาเสมอไป การเรียนรู้เกิดขึ้นได้โดยผ่านกระบวนการจัดเกลาทางสังคม (Socialization) เริ่มที่ครอบครัว ซึ่งเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้โดยใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้และประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจ จากตัวอย่างความสำเร็จของคนรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนในรุ่นหลังต่อไป เป็นตัวแบบที่มีชีวิต (Live model) เป็นตัวแบบที่เผชิญอยู่ในสภาพแวดล้อม เป็นผลทำให้เกิดการเลียนแบบการกระทำ เป็นความรู้และระบบความรู้ที่สั่งสมและสามารถแพร่กระจายจากครอบครัวเดียวเป็นหลายครอบครัว รวมเป็นชุมชน เป็นการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งสืบทอดกันต่อๆ มา ทั้งยังมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมอยู่ตลอดเวลา เช่น คติความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ด้านการทำมาหากิน ด้านการแพทย์พื้นบ้าน ด้านศิลปะหัตถกรรม การละเล่น การแสดงและดนตรีพื้นบ้าน การเรียนรู้ทางสังคมจึงเป็นวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งเป็นประสบการณ์และเป็นองค์ความรู้ในเรื่องต่างๆครอบคลุมไปทุกๆ เรื่อง เป็นกระบวนการที่อาศัยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นในกลุ่มย่อยแล้วนำมาประยุกต์ให้เข้ากับสภาพชุมชนและวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (๒๕๑๕) สรุปถึงการถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้านในหมู่บ้านว่า มักเป็นการถ่ายทอดภายในระบบครอบครัวหรือในระบบเครือญาติ โดยผู้ที่มีประสบการณ์มากหรือเป็นผู้ใหญ่กว่าจะเป็นผู้สอนหรือเป็นต้นแบบให้ การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน ทั้งในการถ่ายทอดความรู้แบบการสั่งสอน ตักเตือนเรื่องจริยธรรม ศีลธรรม ตลอดจนการถ่ายทอดวิชาชีพ บางคนเรียนด้วยใจรักจากการที่เห็นความสำเร็จและการปลุกฝังของบรรพบุรุษที่ผ่านมา ลูกหลานบางคนเรียนด้วยความจำเป็นตามเงื่อนไขของครอบครัว เนื่องจากมีทรัพยากรและเครื่องมืออยู่แล้ว บางครั้งลูกหลานในครอบครัวไม่ยอมเรียนวิชาชีพที่เคยสอนสืบทอดกันมา ก็สามารถไปเรียนวิชาที่ตนสนใจจากผู้มีความรู้หรือผู้มีประสบการณ์อื่นๆ โดยวิธีการในทำนองเดียวกัน ผู้มีความรู้และ

ประสบการณ์เหล่านั้น นอกจากจะถ่ายทอดความรู้ให้กับบุตรหลานและเครือญาติแล้ว ยังถ่ายทอดให้กับผู้อื่นที่สนใจด้วย

วิธีเรียนรู้ในครอบครัวก็เป็นการเรียนจากการกระทำหรือจากการปฏิบัติงานจริง โดยอาจเริ่มต้นจากการสังเกตจากวิธีการปฏิบัติงาน กระบวนการทำงาน รวมทั้งสังเกตจากอุปกรณ์การทำงานที่มีอยู่ เมื่อพอจะเข้าใจในกระบวนการทำงานแล้ว จึงให้ลองเลียนแบบโดยปฏิบัติในส่วนที่ง่ายก่อน จนสามารถปฏิบัติได้ครบไปจนถึงขั้นตอนสุดท้ายแล้ว ก็ปล่อยให้ปฏิบัติจริงทั้งหมดตามสภาพที่เป็นจริง ระหว่างนี้ก็อาจมีการซักถามในส่วนที่ไม่เข้าใจและมีการปรับปรุงการปฏิบัติงานเพิ่มเติมตลอดกระบวนการเรียนรู้ “...อย่างการสอนวิธีการทำนาของพ่อ ก็เริ่มโดยการพาเด็กๆ ไปไถนาตั้งแต่ลูกยังเด็ก เริ่มตั้งแต่ให้รู้จักการถางหญ้า ขุดดิน เตรียมการไถนา แล้วให้ดูพ่อทำงาน แล้วให้ลองทำดู โดยพ่อยื่นคุม พ่อจะสอนลูกคนโตและให้พี่สอนน้องต่อไป ระหว่างที่ปฏิบัติถ้าไม่เข้าใจอะไรก็ถามพ่อได้ จนกระทั่งมีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานและเมื่อมีประสบการณ์มากขึ้นก็สามารถถ่ายทอดให้สมาชิกในครอบครัวหรือผู้อื่นได้...”

ส่วนการเรียนรู้จากผู้อื่นภายนอกครอบครัวมักจะเป็นการเรียนรู้ด้วยการฝึกปฏิบัติในฐานะลูกมือก่อน แล้วจึงค่อยๆ สังเกตวิธีการปฏิบัติงานของผู้รู้ เมื่อมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการทำงานขึ้นมาบ้างจึงเริ่มมีการปฏิบัติจริงจากสิ่งที่ย่างไปหาสิ่งที่ยากขึ้น และฝึกปฏิบัติงานเกิดความชำนาญ ในกรณีที่มีทุนพอแล้ว บางคนจึงลงทุนซื้อเครื่องมือมาทำเอง และเมื่อมีความเชี่ยวชาญพอที่จะประยุกต์ความรู้ในงานเอง ได้จึงแยกตัวมาประกอบการเองและถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้ที่สนใจต่อไป

นอกจากบ้านแล้ว วัดก็เป็นแหล่งศูนย์รวมวิชาความรู้สำหรับผู้ที่บวชเป็นสามเณรและผู้ที่ เป็นศิษย์วัด ระบบการเรียนในวัดเริ่มมีรูปแบบการเรียนที่เป็นระบบมากกว่าการเรียนจากบรรพบุรุษ หรือผู้รู้ในบ้าน แต่ก็ยังจำกัดเฉพาะผู้เรียนที่เป็นชายเท่านั้น ต่อมาวัดได้พัฒนาระบบการเรียนรู้ให้มีแบบแผนมากขึ้นและจัดตั้งเป็นโรงเรียน โดยในระยะแรกๆ โรงเรียนก็อาศัยสถานที่ในวัด เมื่อมีผู้เรียนมากขึ้นได้มีการแยกออกมาเป็นโรงเรียนโดยเฉพาะ เรียกผู้สอนว่า “ครู” และผู้เรียนว่า “นักเรียน”

เมื่อมีการบังคับให้เข้าเรียนในระบบโรงเรียนนั้น การเรียนในโรงเรียนมีลักษณะเป็นระบบมากขึ้น มีการแบ่งชั้นเรียนตามอายุ มีการสอนที่เป็นแบบแผนเดียวกัน โดยกำหนดเนื้อหาการสอนจากส่วนกลาง ไม่ได้มีการสอดแทรกหรือประยุกต์ความรู้เดิมในท้องถิ่น นักเรียนรับความรู้จากครูในชั้นเรียนโดยไม่มีการฝึกปฏิบัตินอกสถานที่ การประเมินผลมักใช้ข้อสอบทดสอบความจำและความเข้าใจโดยไม่มีการสอบปฏิบัติ เมื่อเรียนจบก็มีใบสุทธิหรือใบประกาศนียบัตรเป็นหลักฐานให้บ้านและวัดลดความสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ลงไปมาก ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความไว้วางใจกับการเรียนการสอนในโรงเรียนจนเลิกถ่ายทอดวิชาชีพหรือความรู้ดั้งเดิมในครอบครัวให้กับสมาชิกในรุ่นหลัง ผู้ปกครองส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนโดยหวังว่าจะเป็นวิถีทางที่ทำให้ได้งาน

ทำที่ดีขึ้น วัดที่เคยเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้สำหรับชาวบ้านก็ลดความสำคัญลงเหลือเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา และสถานที่จัดพิธีกรรมและงานรื่นเริงต่างๆ ของหมู่บ้านเท่านั้น

ในกรณีของชุมชนวัดสังข์กระจายก็พัฒนามาในลักษณะดังกล่าวข้างต้นเช่นกัน การพัฒนาด้านการคมนาคม การสร้างถนนและขยายบริการด้านไฟฟ้า ทำให้การเดินทางเข้าออกติดต่อกับศูนย์กลางของเมืองมีความสะดวกขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนริมน้ำเป็นชุมชนเมืองที่หนาแน่น คนในชุมชนเริ่มมีการขายที่และย้ายออกไป ขณะเดียวกันก็มีคนภายนอกย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ทั้งในลักษณะของตึกแถว อพาร์ทเมนต์ และห้องเช่า เมื่อสภาพชุมชนเปลี่ยนไป ทรัพยากรที่เคยใช้ในการประกอบอาชีพเดิมเริ่มหมดไป การรู้หนังสือกลายเป็นความจำเป็นในการรับรู้และติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอก ประชาชนก็จำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อประกอบอาชีพใหม่ หรือส่งลูกหลานเข้าโรงเรียนเพื่อให้ได้รู้หนังสือและหาความรู้เพื่อเปลี่ยนอาชีพต่อไป การเรียนรู้ในโรงเรียนและความรู้สมัยใหม่จึงนำเด็กเข้าสู่ระบบที่แปลกแยกจากระบบการเรียนรู้ของชุมชนในอดีต เด็กในระบบโรงเรียนขาดโอกาสรับการศึกษาวิชาชีพระอบครัว พ่อแม่ไม่ได้ถ่ายทอดวิชาชีพระอบครัวให้กับลูกหลาน เพราะคิดว่าเมื่อจบจากโรงเรียนแล้วคงมีโอกาสได้งานที่ดีกว่าอาชีพดั้งเดิมของครอบครัว ไม่มีการถ่ายทอดการละเล่นพื้นบ้าน เพราะเมื่อวัฒนธรรมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเมือง การละเล่นพื้นบ้านจึงกลายเป็นเรื่องที่ห่างไกลกับเด็กสมัยใหม่ที่ต้องไปโรงเรียน เด็กๆ มีอุปกรณ์กีฬาและการเล่นแบบใหม่ๆ ที่ครูสอนให้ในชั้นเรียนและไม่มีเวลาเนื่องจากต้องไปโรงเรียนทุกวัน ไม่มีการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการในชุมชน เพราะเมื่อกลับถึงบ้านก็ต้องทำการบ้านและพ่อแม่จะหวังเกรงว่าจะไปเล่นหรือคบกับเด็กเกเร เกิดการมั่วสุม ดังนั้นเด็กจะไม่คุ้นเคยกับเด็กในชุมชนที่เรียนต่างโรงเรียนและผู้ใหญ่ในชุมชนนัก ไม่มีความรู้สึกมีส่วนร่วมในชุมชน การไปโรงเรียนของเด็ก ทำให้บ้านและวัดลดบทบาทและความสำคัญในการให้ความรู้ลงไป วัดก็เป็นเพียงสถานประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นที่ยืนของพระภิกษุ สามเณรเท่านั้น ปัจจุบันโรงเรียนแทบจะเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ที่มีความสำคัญที่สุดในชุมชน

การขยายตัวของสื่อมวลชน อาทิ วิทยุ โทรทัศน์และสิ่งตีพิมพ์ ก็เป็นส่วนสำคัญที่กระตุ้นให้คนสนใจที่จะเรียนรู้เพื่อประกอบอาชีพเสริมมากขึ้น เพื่อให้มีรายได้เพียงพอที่จะสนองตอบต่อการบริโภคและซื้อเครื่องอำนวยความสะดวก รวมทั้งเทคโนโลยีสมัยใหม่ตามที่ได้รับรู้จากสื่อต่างๆ จนทำให้การสืบทอดความรู้ดั้งเดิมของชุมชนลดน้อยลง และบางอาชีพก็เกือบสูญหายไปจากชุมชน เพราะการย้ายออกไปของผู้รู้ ตลอดจนการที่ลูกหลานไม่สนใจเรียนรู้ ตัวอย่างเช่น การทำขนม การทำวาว กระจตัวแทงเสื่อ เป็นต้น

ในส่วนของผู้ใหญ่เอง ก็เริ่มมีโอกาสดำเนินการเรียนรู้จากการศึกษานอกระบบ ที่จัดขึ้นในชุมชน โดยหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น หน่วยงานพัฒนาชุมชน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

ปัญหากระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนที่ไม่สอดคล้องกับวิถีภายในชุมชนนั้น เป็นผลจากนโยบายรัฐที่เน้นการบริหารรวมศูนย์แบบผูกขาด มีการสั่งการจากบนลงล่าง การกำหนดทิศทางแนวทาง และรูปแบบในการจัดการศึกษาถูกกำหนดจากผู้บริหารและผู้ควบคุมนโยบายส่วนกลางทั้งสิ้น เป็นผลให้ประชาชนและชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วม และการจัดการศึกษาจึงไม่ตอบสนองกับความต้องการของชุมชน ละเลยความเป็นชุมชนไทยที่มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมต่างกัน เป็นการทำลายภูมิปัญญาตลอดจนการเรียนรู้ในชุมชนที่มีอยู่เดิมให้ค่อยๆ หดหายไป

กระบวนการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบดั้งเดิมที่เคยสอดคล้องกับวิถีชีวิตและได้ถูกทดแทนด้วยระบบการศึกษาในโรงเรียนนี้ ได้ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาในวิถีชีวิตของชาวบ้านเริ่มถูกลบเลือนลง ภูมิปัญญาที่พวกเขาเคยมีถูกมองว่าไร้ค่าไม่มีความหมาย ไม่ทันสมัย พลังชุมชนที่เคยมีในชุมชนหดหายไปไม่ต่อเนื่อง ระบบการศึกษาได้สร้างคนให้พร้อมที่จะเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค ในภาคการผลิตสมัยใหม่ซึ่งแตกต่างจากการผลิตดั้งเดิมของชุมชน คนที่ผ่านระบบการศึกษาเช่นนี้จึงมักทอดทิ้งชุมชนเพื่อมาเป็นคนเมือง ค่านิยมความทันสมัยที่ระบบการศึกษาให้ความสำคัญได้ทำให้คนเกิดความต้องการในวัตถุไม่หยุดยั้ง ด้วยการใช้ของและผลิตภัณฑ์ที่ทันสมัยแม้จะไม่มีกำลังเงินซื้อแต่ก็ใช้ตามกัน มีการซื้อของเงินผ่อน จนต้องกู้หนี้ยืมสินหรือตั้งถิ่นฐานเพื่อมาหางานทำในเมือง ชุมชนที่เคยเป็นอิสระพึ่งตนเองได้เปลี่ยนเป็นต้องพึ่งพาชุมชนภายนอกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งการใช้ระบบราชการแบบรวมศูนย์ในการจัดโครงสร้างการศึกษาในระบบโรงเรียน มีส่วนทำให้โรงเรียนละเลยที่จะให้ความสำคัญกับความต้องการระดับชุมชน เป็นการทำงานแบบทางเดียวและมีความคิดแบบแยกส่วน (Fragmentation view) เน้นความชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน (Specification) ขาดการมองอย่างเป็นองค์รวม ขาดความยืดหยุ่น (Inflexibility)

การจัดการศึกษาที่มีโครงสร้างการบริหารจัดการที่เป็นทางการ มีมาตรฐานตายตัว มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่แน่ชัดและเป็นที่ยอมรับกันว่า “ถูกต้องตามหลักวิชาการ” นี้ ได้กีดกันประชาชนธรรมดาออกไปจากกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนดังกล่าว ชุมชนจึงไม่มีส่วนในการจัดการศึกษาให้กับลูกหลานของตน เพราะในฝ่ายของโรงเรียนเองก็มองว่าคนในชุมชน ซึ่งรวมถึงผู้ปกครองของนักเรียน ไม่มีความรู้พอที่จะไปร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมจัดการศึกษาในโรงเรียนได้ ส่วนคนในชุมชนเองก็ยอมรับว่า เรื่องของหลักสูตร การจัดการเรียนการสอนนั้นเป็นเรื่องของครูและโรงเรียน ตนเองไม่สมควรไปยุ่งเกี่ยวกับ กระบวนการเรียนรู้ซึ่งเกิดขึ้นในโรงเรียนจึงยิ่งถอยห่างออกไปจากความเป็นจริงในวิถีชีวิตและบริบทของชุมชน

เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ เกิดกระแสการก่อตัวของแนวคิดประชาสังคมและการทำชุมชนให้เข้มแข็ง โดยเน้นการสร้างกระบวนการตาข่ายสังคมจากฐานราก (Grassroots social safety net) ได้มีการก่อตั้งกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ขึ้น ด้วยการสนับสนุนเงินทุนจากองค์กรระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก ธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย เป็นต้น เพื่อมุ่งหมายที่จะกระตุ้นให้เกิดกระบวนการที่ชุมชนฐานล่างทั้งในเมืองและชนบทริเริ่มค้นหาทุนทางสังคม ค้นหาปัญหา และให้เขาแก้

ไขปัญหาของเขาเองในแต่ละชุมชน แทนที่จะรอให้รัฐบาลกลางหยิบยื่นการพัฒนาหรือแก้ปัญหา สังคมให้ SIF ได้นำเงินส่วนหนึ่งมาใช้ในการพัฒนาผู้นำชุมชน โดยแบ่งเขตเป็นภาคและโซน (ในกรณีของกรุงเทพฯและปริมณฑล) นำผู้นำชุมชนให้มาอบรม ประชุมเชิงปฏิบัติการ (workshop) ร่วมกันหลายครั้ง มุ่งเน้นที่จะให้ผู้นำชุมชนมีทักษะในการเป็นวิทยากร สามารถกลับไปอบรมต่อให้ชาวบ้านในชุมชนได้ ซึ่งในที่นี้จะไม่ขอก้าวในรายละเอียด รวมทั้งสนับสนุนให้ชุมชนคิดถึง ปัญหาและความต้องการของชุมชน สร้างเป็นโครงการขึ้นมาขอเงินทุนสนับสนุน โดย SIF หวังว่า จะเป็นโอกาสให้ชาวบ้านได้สร้างความเอื้ออาทรดูแลกัน ในรูปแบบของค่ายสังคมที่เอื้อการเสริม สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ดังกล่าวแล้วในบทต้นว่า ผู้นำชุมชนวัดสังข์กระจายได้ขอเงินสนับสนุนมาจาก SIF ใน โครงการพัฒนาเยาวชนด้านภัยยาเสพติด ซึ่งมีหลายกิจกรรมด้วยกันตั้งแต่ การตั้งสภาเยาวชน การ อบรมเกี่ยวกับภัยของยาเสพติด รวมทั้งการฝึกอบรมคนตรีไทยและสากล ซึ่งผู้วิจัยก็ได้เลือกที่จะ ศึกษาโครงการฝึกอบรมคนตรีไทย ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยเห็นว่า การอบรมคนตรีไทยนั้นมีขอบการถ่าย ทอดที่มีลักษณะเฉพาะดังจะกล่าวต่อไป

การถ่ายทอดคนตรีไทยในสังคมไทย

ในอดีต คนตรีไทยนั้นถ่ายทอดและรับช่วงกันมาโดยใช้ความทรงจำ ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีการ บันทึกเนื้อเพลงเป็นตัวโน้ต วิธีการถ่ายทอดด้วยตัวต่อตัวแบบนี้จึงทำให้ครูมีฐานะสำคัญยิ่งในการที่ จะพอใจถ่ายทอดเพลงให้แก่ผู้อื่นหรือไม่ ใครก็ตามที่อยากเล่นคนตรีได้ ไม่มีทางอื่นที่จะหาความรู้ นอกจากจะฝากตัวเป็นศิษย์ของใคร ครูจึงมีความสำคัญรองจากพ่อแม่ หรือเท่าพ่อแม่ทีเดียว ก่อนที่ นักคนตรีจะมีความสามารถเล่นคนตรีได้ดีจนร่วมวงออกโรงได้นั้นจะต้องผ่านพิธีเกี่ยวกับครูถึง ๓ พิธี คือ พิธียกครู ไหว้ครู และพิธีครอบครู¹

¹ พิธียกครู เป็นการขอฝากตัวเป็นศิษย์ โดยจะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนมาแสดงความเคารพครูในวัน พุธห้าสวด หรือวันอาทิตย์ ซึ่งถือว่าเป็นวันครู เมื่อครูรับดอกไม้ธูปเทียนแล้วครูจะจุดธูปเทียนขึ้นบูชาครูเทวดาอีก ขึ้นหนึ่ง ต่อจากนั้นครูก็จับมือศิษย์ให้บรรเลงเครื่องดนตรี โดยทั่วไปครูจะจับมือให้หัดในวันนั้นพอเป็นพิธีเท่านั้น ต่อๆ ไปจึงจะเริ่มหัดให้ทีละเล็กทีละน้อยตามสติปัญญาของศิษย์ คนที่ไม่ได้เริ่มหัดคนตรีด้วยการเคารพครูแบบนี้ ย่อมถือว่าไม่สมบูรณ์ เพราะไม่ได้รับการฝากตัวให้เป็นศิษย์ของครูเทวดา คงเป็นศิษย์ของครูมนุษย์ผู้ถือว่าทำหน้าที่สอนสานศิษย์แทนครูเทวดาเท่านั้น (อุทิศ นาคสวัสดิ์, ๒๕๑๒)

พิธีไหว้ครู เป็นพิธีกรรมประจำปีที่มีการสังเวย มีครูผู้อ่านโองการตามแบบแผน ไหว้ครูแล้วจึงจะถึง พิธีครอบซึ่งจะทำติดต่อกันไป คำว่า “ครอบ” นี้หมายถึงการประสิทธิ์ประสาทวิชาการศึกษาหรืออนุมติให้เริ่มเรียน วิชาในชั้นนั้นๆ ได้ ส่วนพิธีครอบจะแล้วแต่กรณีของศิลปะนั้น ซึ่งอาจไม่เหมือนกัน (ดูรายละเอียดใน มนตรี ตรา โมท, ๒๕๒๒)

ฐานะของครูในพิธีเหล่านี้เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของเทพเจ้าดนตรีที่จะประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้ศิษย์ ความสำคัญของครูมีความหมายอย่างยิ่งในการศึกษา เพราะความเชื่อมั่นในคำสอนของครูจะทำให้ไม่มีใครกล้าประทุพติคนกริดนกรอย หรือเปลี่ยนแปลงประเพณีการเล่นดนตรีที่เคยทำมาสืบแต่โบราณ เนื่องจากกลัวอำนาจลึกลับบางอย่างที่เรียกว่า “แรงครู” ซึ่งอาจส่งผลให้ผู้นั้นเสียชีวิตหรือล้มตายได้ แม้ในปัจจุบันที่ดนตรีไทยพยายามใช้ระบบโน้ต แต่ความสำคัญของครูดนตรีไทยก็นับว่าเป็นสถาบันศักดิ์สิทธิ์ไม่เสื่อมคลาย Pamela Myers-Mord ได้สรุปไว้ว่า

นักดนตรีไทยนั้นใช้โน้ตทั้งในรูปแบบของไทยเองและแบบสากล ทว่าโน้ตทั้งสองแบบนี้ถูกนำมาใช้ด้วยเหตุผลต่างกัน และยังคงทำหน้าที่แตกต่างกันมาจนปัจจุบัน จากเริ่มแรกระบบโน้ตแบบไทยมักมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยความจำ และทำให้การเรียนการสอนเป็นไปโดยรวดเร็วยิ่งขึ้น ในขณะที่โน้ตสากลถูกนำมาใช้เพื่อการอนุรักษ์ การนำบันทึกโน้ตมาใช้ในหมู่นักดนตรีอาชีพ และผู้ที่ศึกษาดนตรีอย่างจริงจังในกรุงเทพฯ ปรากฏผลว่า การบันทึกโน้ตไม่ส่งผลการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญใดๆ ไม่ว่าจะต่อดนตรี เพลง หรือความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ จากที่ใช้กันอยู่ในโรงเรียนและในหมู่นักดนตรีสมัครเล่น การบันทึกโน้ตชักนำคนตรีไปสู่ระบบใหม่ๆ ก็จริง แต่นักดนตรีสมัครเล่นที่ “ได้” เพลงจากโน้ตที่บันทึกไว้ได้ ยังคงรักษาองค์ประกอบอันเป็นรากฐานของความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมระหว่างครูกับศิษย์อยู่นั่นเอง (วิมาลา ศิริพงษ์ แปล, ๒๕๓๘)

นอกจากนี้แล้วนักดนตรีไทยยังถือว่าเครื่องดนตรีไทยทุกๆ ชิ้นนั้นเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ของขลัง และถือเป็นครูด้วย การจะจับต้องเครื่องดนตรีชิ้นใด จะต้องกราบไหว้ขอขมาก่อน ใครจะเดินข้ามหรือแสดงความไม่เคารพไม่สุภาพไม่ได้ ด้วยเชื่อถือว่ามีเทพเจ้าประจำเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นนั้น สาเหตุของความเชื่อเช่นนี้อาจจะเนื่องมาจากความต้องการของคนโบราณให้รู้จักถนอมเครื่องดนตรีก็ได้

การเป็นนักดนตรีอาชีพในสังคมไทย ระยะเวลาจะมีลักษณะฝึกฝนและหาความชำนาญมาด้วยตัวเอง โดยไม่เคยเรียนดนตรีมาก่อน และส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย จนกระทั่งมีการตั้งโรงเรียนดนตรีเอกชนอย่างเป็นระบบ ก็ทำให้นักดนตรีอาชีพหันมาเพิ่มพูนความรู้ทางดนตรีด้วยการเรียนจากโรงเรียนมากขึ้น แม้ในปัจจุบันการถ่ายทอดดนตรีทั้งไทยและสากล จะเข้าไปอยู่ในระบบการศึกษาของรัฐและเอกชนก็ตาม สำหรับนักศึกษาส่วนใหญ่ที่เลือกดนตรีไทยมักจะมีพื้นเพจากครอบครัวที่เล่นดนตรีไทยเป็นอาชีพกันมากกว่าพวกที่มีพื้นเพมาจากอาชีพอื่นๆ (อานันท์ นาคคง, ๒๕๓๘)

ในกรณีของชุมชนวัดสังข์กระจายนั้น เด็กเยาวชนที่มาฝึกดนตรีไทยนั้นมิได้มีพื้นเพมาจากครอบครัวที่เล่นดนตรีไทยเป็นอาชีพ แต่ก็มี ความสนใจที่อยากจะเรียนรู้ จากข้อมูลในใบสมัครที่เด็กๆ กรอกเหตุผลที่ต้องการเข้าร่วมโครงการ ส่วนหนึ่งระบุอย่างชัดเจนว่าชอบดนตรีไทยและอยากเล่นเป็น ทางชุมชนเองนั้นแม้จะไม่มีครูดนตรีอยู่ในชุมชน แต่การร่วมมือกันระหว่างกรมการชุมกับครูในโรงเรียนวัดสังข์กระจาย ซึ่งมีการสอนวิชาดนตรีไทยอยู่แล้ว ก็ทำให้ทางชุมชนมี

โรงเรียนวัดสังข์กระจาย ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์นั้น ก็ไม่เป็นไปตามแบบดั้งเดิม เพราะครูผู้ถ่ายทอดความรู้หลักนั้นอิงกับระบบการสอนเป็นรายชั่วโมง ไม่ถ่ายทอดใกล้ชิดแบบในอดีต อย่างไรก็ตามเด็ก ๆ ยังคงเคารพ “ครู” การ “ได้” เพลงจากโน้ตหรือการคุมของครูฝึก ก็มิได้ทำให้สถานะอันศักดิ์สิทธิ์ของ “ครู” หดลง ชุมชนยังมีการจัดครอบครูและไหว้ครูให้แก่เด็กที่มาอบรมทั้งหมด เช่นเดียวกับกลุ่มที่ฝึกกระต๊อซึ่งยังเคร่งครัดกับการไหว้บูชาครูทุกครั้งก่อนออกแสดง จึงอาจกล่าวได้ว่าศูนย์กลางของความรู้ยังอยู่ที่ “ครู” ซึ่งมีได้หมายถึงตัวบุคคลที่ทำการสอนหรือฝึกซ้อมให้ เพราะบุคคลเหล่านั้นก็รับวิชาจาก “ครู” ที่มีสถานะศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน

จากการสังเกตและติดตามการฝึกซ้อมของเด็กทั้งสองกลุ่มเป็นระยะเวลาพอควร ผู้วิจัยพบว่ามีลักษณะของการเรียนรู้แบบชุมชนปฏิบัติ ซึ่งนักทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนของสหรัฐได้เสนอแนวคิดไว้ดังนี้

การเรียนรู้แบบชุมชนปฏิบัติ

Lave และ Wenger (๑๙๙๑) ได้ ให้ความสำคัญแก่การเรียนรู้ในฐานะที่เป็นมิติหนึ่งของปฏิบัติการทางสังคม พวกเขาเสนอว่ากระบวนการเรียนรู้แบบชุมชนปฏิบัตินั้นมีอยู่นับตั้งแต่โบราณ เช่น ในสมัยกรีกมีการรวมกลุ่มของช่างโลหะ ช่างปั้น และช่างอื่นๆ มาทำพิธีบูชาเทพเจ้าร่วมกันฉลองวันหยุดร่วมกัน สมาชิกฝึกลูกมือและกระจายความคิดริเริ่มใหม่ๆ การเรียนรู้มันตั้งอยู่บนพื้นฐานของมนต์สนธิ์เรื่องการปฏิบัติที่ให้ความสำคัญกับการควบคุมที่ปราศจากกฎเกณฑ์ การปฏิบัติที่ฝังอยู่กับร่างกาย ชุมชนปฏิบัติในปัจจุบันอาจมีลักษณะต่างไปจากในอดีต เพราะไม่จำเป็นต้องเกิดจากการรวมตัวกันของบุคคลที่ปฏิบัติงานเป็นเอกเทศ หากมักดำรงอยู่ในองค์กรที่มีขนาดใหญ่ แต่สมาชิกของชุมชนปฏิบัติยังคงแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้จากจุดยืนของแต่ละคน (อ้างจากวิภาส, ๒๕๔๔)

แนวคิดนี้ต้องการเสนอว่า การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติทางสังคมเป็นการเรียนรู้ที่มีใช้เรื่องของการให้ข้อมูล หากแต่เป็นการเรียนรู้ที่ความรู้ วินัย กฎเกณฑ์ กริยาท่าทาง คำพูดและร่างกาย เป็นสิ่งที่ถูกซึมซับอยู่ภายในจนเป็นส่วนหนึ่งของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัตินั้น ความรู้ บริบทของการกระทำและความสัมพันธ์ภายในสังคมเป็นเรื่องที่ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ การเรียนรู้ในสถานการณ์เฉพาะ (situated learning) นั้นเป็นสิ่งที่กินความหมายกว้างไปกว่าสิ่งที่เราเรียกว่า “การเรียนรู้โดยการกระทำ” นั้นกินความกว้างไปกว่าการเรียนรู้ที่เกิดจากการสังเกตและการลอกเลียนแบบของผู้หัดใหม่ หรือที่คนไทยมักพูดว่า “ครูพักลักจำ” หากแต่เป็นการมีส่วนร่วมจากชายขอบอย่างเหมาะสม (legitimate peripheral participation: LPP) เป็นการเน้นถึงแง่มุมทางสังคมวัฒนธรรมที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้หรือการได้รับความรู้ นอกจากนี้ยังเสนอว่า การเรียนดังกล่าวไม่ได้มีลักษณะที่มีศูนย์กลางของความรู้ ครูหรือผู้ฝึกอาจไม่ใช่ศูนย์กลางของความรู้ หากแต่การเรียนรู้อาจเกิดขึ้นได้จากการที่เด็กหัดใหม่เรียนรู้จากเด็กหัดใหม่ด้วยกัน ดังนั้น การเข้ามามีส่วน

ร่วมในความรู้ดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่ประกอบขึ้นจากการก่อรูปความสัมพันธ์ในทางสังคมหรือความเกี่ยวข้องกับชุมชนที่มากตามไปด้วย ได้มีการนำแนวคิดนี้ไปใช้ในเรื่องต่างๆ เช่น ใช้แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมจากชายขอบ มาทำกิจกรรมการบำบัดกลุ่มที่ต้องการเลิกเหล้าโดยมีผู้บำบัดเป็นศูนย์กลางที่จะสอนให้ปฏิบัติตัวในแต่ละวันอย่างไร แต่ตัวผู้บำบัดนั้นมิได้เป็นศูนย์กลาง เพราะเป็นเพียงผู้กระตุ้นให้ผู้ติดเหล้าแต่ละคนแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการกลับไปปฏิบัติของตน คนที่เลิกได้มาระยะหนึ่งก็บอกเล่าถึงการปฏิบัติและความรู้สึก ค่อยๆ ปล่อยให้ผู้ที่เพิ่งอยากจะเลิกค่อยๆ เข้ามามีส่วนร่วมในชุมชนปฏิบัติมากขึ้นๆ การก่อรูปความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนช่วยให้ผู้ที่อยู่ในชุมชนนั้นค่อยๆ ซึมซับเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมปฏิบัติ จนมีความมุ่งมั่นที่จะมีส่วนร่วมมากขึ้นๆ ในชุมชนปฏิบัตินั้น เป็นต้น

ผู้วิจัยเห็นว่า การอบรมเยาวชนของชุมชนวัดสังข์กระจายทั้งสองกลุ่มคือ กลุ่มดนตรีไทย และกระต๊วนั้น ล้วนแต่เป็นการให้เด็กเรียนรู้จากชุมชนปฏิบัติทั้งสิ้น แม้จะโดยไม่ได้ตั้งใจก็ตาม ส่วนหนึ่งเพราะผู้นำชาวบ้านและผู้ฝึกซ้อมนั้นมีพื้นฐานมาจากการถ่ายทอดความรู้โดยวิธีฝึกให้ปฏิบัติและเรียนรู้จากการปฏิบัติ ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนปฏิบัติในอดีต ในกรณีของกลุ่มดนตรีไทย แม้จะมีการกำหนดการ อบรมเป็นตารางเวลา มีผู้สอนจากระบบโรงเรียน สอนโดยใช้โน้ตขึ้นกระดานไว้ แต่การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนใหญ่เกิดจากการฝึกปฏิบัติและความสัมพันธ์ระหว่างเด็กตลอดจนการที่ชุมชนแก้ปัญหาการขาดแคลนทุนในการจ้างครูด้วยการให้เด็กสอนเด็กเอง แลกเปลี่ยนประสบการณ์จนเกิดการเพิ่มพูนความรู้ขึ้น ในส่วนกลุ่มที่ฝึกกระต๊วนั้น ยังเห็นชัด เด็กๆ ที่ฝึกซ้อมการตีลังกา กระโดด และท่าทางอื่นๆ นั้น ต้องอาศัยเพื่อนที่ฝึกซ้อมด้วยกันช่วยส่ง ต้องซ้อมกันเป็นกลุ่ม โดยมีผู้ฝึกหลักเป็นผู้ควบคุมอีกทอด อีกทั้งการถ่ายทอดที่ดูเหมือนไม่มีกฎเกณฑ์ เป็นระเบียบ ไม่มีวินัยแบบการฝึกกีฬา ไม่เคร่งครัดกับเวลา กลับทำให้เด็กได้เรียนรู้มากกว่าทักษะของกระต๊ว เพราะกฎในการฝึก (ดังกล่าวแล้วในบทที่ ๓) ครอบคลุมถึงการเคารพผู้ใหญ่ การไม่ด่าพ่อแม่ การช่วยเหลือกันภายในกลุ่ม ต้องช่วยแต่งตัว แต่งหน้ากัน เป็นต้น

โดยรวมแล้ว จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้ของเด็กทั้งสองกลุ่ม มิได้มีศูนย์กลางความรู้อยู่ที่ครูผู้ฝึก ทว่าการรวมกันฝึกเป็นกลุ่ม มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างผู้ฝึกหัด ต่างหากที่เป็นวิถีแห่งการได้มาซึ่งทักษะ และสิ่งที่เด็กสองกลุ่มได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างครู-ศิษย์ ระหว่างศิษย์-ศิษย์ ระหว่างเพื่อน-เพื่อน พี่-น้อง ผู้ใหญ่-เด็ก นั้นมิใช่ได้ผลแต่เพียงพัฒนาทักษะในการเล่นดนตรี หรือกระต๊วเท่านั้น หากแต่การเรียนรู้ผ่านมิติทางสังคมวัฒนธรรมดังกล่าว ได้ดึงให้เด็กเข้ามามีส่วนร่วมในชุมชนปฏิบัติมากขึ้นๆ ซึมซับเอาค่านิยม กริยามารยาท การพึ่งพาอาศัยกัน การเสียสละ ฯลฯ เอาไว้ใน การดำเนินชีวิตต่อไปด้วย

นอกเหนือจากการถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้แบบชุมชนปฏิบัติ ที่เป็นปัจจัยสำคัญทำให้การพัฒนาเยาวชนของชุมชนวัดสังข์กระจายประสบความสำเร็จแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นๆ อีกหลายประการที่ขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาเยาวชนนี้ดำเนินต่อไปได้

ปัจจัยสนับสนุนการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินงานพัฒนาเยาวชนของชุมชน

เนื่องจากโครงการพัฒนาเยาวชนของวัดสังข์กระจายมิได้เกิดขึ้นอย่างเป็นเอกเทศ แยกจากบริบทของสังคมและวิถีปฏิบัติของชุมชนเมืองในปัจจุบัน เราจึงจำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ ที่มีผลต่อการทำงานของคณะกรรมการชุมชนวัดสังข์กระจายด้วย ดังกล่าวไว้ในบทที่ ๒ ว่า ความเป็นชุมชนในสังคมปัจจุบันมิได้เกาะเกี่ยวกันแน่นดังอดีต รวมทั้งมิได้มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดอีกต่อไป เพราะวัดลดความสำคัญลงในบทบาทของการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน องค์กรที่มีบทบาทในชุมชนก็คือ กรรมการชุมชน เจ้าหน้าที่ราชการ โรงเรียน เป็นต้น

โดยเฉพาะเมื่อองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนมุ่งเน้นให้มีการสร้างชุมชนเข้มแข็งขึ้น เพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง การทำงานของกรรมการชุมชนก็ยังคงมีความเกี่ยวข้องกับหน่วยงานต่างๆ อยู่ ตามนโยบายการพัฒนาของราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนแล้ว ในระยะแรก ยังมุ่งเน้นให้ชุมชนใช้เวลาไปกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มากกว่ากิจกรรมอื่นที่จะเอื้ออำนวยต่อการบูรณาการชุมชน รัฐมีส่วนเข้ามาส่งเสริมการรวมกลุ่มและการลงทุนกิจกรรมการพัฒนาทางเศรษฐกิจในกระแสเชิงพาณิชย์ทั้งสิ้น เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม สหกรณ์ออมทรัพย์ กลุ่มร้านค้าสหกรณ์ เป็นต้น คนในชุมชนจึงผูกพันกันตามลักษณะของผลประโยชน์ที่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ๆ ไป ความสัมพันธ์เครือข่ายติดกันตอนไปด้วยผลประโยชน์ในการรวมกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ทางอาชีพ และเพื่อการระดมเงินทุนที่เกิดขึ้นมีความหลากหลาย แต่ในระยะหลังเริ่มมีกระแสพัฒนาที่หันกลับมาให้ความสำคัญด้านสังคมและวัฒนธรรมมากขึ้น เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาที่เป็นผลมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ไม่ทั่วถึง และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ และปัญหาที่เกี่ยวกับเยาวชน

ในการพัฒนาเยาวชนนอกโรงเรียนนั้น ได้เคยมีผู้ทำรายงานวิจัยและสรุปไว้ว่า การประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบโรงเรียน ยังอยู่ในเกณฑ์ที่ไม่น่าพอใจ ยังไม่ได้ทำอย่างจริงจังตามที่กำหนดไว้ในบทบาทหน้าที่ ทุกฝ่ายเห็นพ้องกันว่าควรจะมีการประสานงานอย่างมีระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประสานงานแผนงานพัฒนาเด็กและเยาวชน

จากการศึกษาพบว่าผู้นำท้องถิ่นให้ความร่วมมือด้วยดี ทั้งทางด้านการประชาสัมพันธ์ และการจัดเตรียมสถานที่ฝึกอบรมหรือทำกิจกรรมกลุ่มตามที่ขอมา ตัวเยาวชนเองก็มีความสนใจเข้าร่วมโครงการอย่างมีวัตถุประสงค์และเห็นประโยชน์ของโครงการ สิ่งที่ต้องปรับปรุงคือ การเผยแพร่ข่าวสาร ขยายเวลาการฝึกทักษะและการฝึกอบรม

การประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ กับชุมชนมักมีลักษณะประสานงานตามแนวตั้ง (vertical) การสนับสนุนด้านงบประมาณ การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ การเผยแพร่ข่าวสารและการแบ่งหน้าที่ระหว่างหน่วยงาน ลักษณะการประสานงานเป็นการขอความร่วมมือในการปฏิบัติงานปีนครั้งคราวมากกว่าจะมีรูปแบบเป็นทางการ กิจกรรมที่หน่วยงานต่างๆ ทำการส่งเสริมให้กับเยาวชน

นอกระบบ โรงเรียนมากที่สุด คือ การอบรมระยะสั้น การพาไปทัศนศึกษานอกสถานที่ และขาดการติดตามประเมินผลหลังจากจบโครงการไปแล้ว

เมื่อมองจากแง่มุมของปัญหาดังกล่าว การพัฒนาเยาวชนของชุมชนวัดสังข์กระจายนั้นไม่ค่อยมีปัญหาในการดำเนินการเพราะปัจจัยหลายประการ ดังนี้

หน่วยงานราชการมีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน

ความสัมพันธ์อันดีระหว่างหน่วยงานราชการกับชุมชนนั้น เป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้การพัฒนาเยาวชนประสบความสำเร็จ ในกรณีของชุมชนวัดสังข์กระจายนั้น ผู้อำนวยการสำนักงานเขต และเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชนของเขตบางกอกใหญ่ ผลักดันให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของทางราชการ มีการเชิญผู้นำชุมชนมาร่วมปรึกษาหารือ แม้ในบางครั้งจะมีลักษณะสั่งการจากบนลงล่าง อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐ ซึ่งบางครั้งชาวบ้านอาจมาร่วมด้วยความไม่เต็มใจ ถึงแม้เจ้าหน้าที่บางส่วนจะไม่มีทัศนคติที่ดีกับชุมชน ชอบทำงานในสำนักงาน แต่บางคนก็ออกพื้นที่และแสดงท่าทีที่เป็นมิตรต่อตัวแทนของชุมชนผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม ก็ทำให้บรรยากาศการทำงานร่วมกันผ่อนคลายลง ไม่เกิดการต่อต้าน มีการระดมความคิดเห็น ผู้นำชุมชนกล้าเสนอความคิดเห็น ใช้สิทธิในการเข้าร่วม ในขณะที่ราชการก็นำความคิดเห็นและกิจกรรมไปเขียนโครงการเบิกงบประมาณสนับสนุนให้ชุมชนดำเนินการ ซึ่งทำให้ทั้งสองฝ่ายสามารถตรวจสอบกันและกันได้ เช่น ฝ่ายราชการจะสนับสนุนในรูปแบบของวัสดุสิ่งของเป็นหลัก พร้อมด้วยเบี้ยจ้างผู้ฝึกสอนจำนวนหนึ่ง เมื่อทางชุมชนทราบว่าราชการอนุมัติงบประมาณสนับสนุนจำนวนเท่าใด แต่วัสดุสิ่งของที่นำมามอบให้ชุมชนนั้น มีมูลค่าน้อย ผู้นำชุมชนก็บ่นให้ผู้วิจัยฟังว่า “เขตเบิกงบมาแสน แต่ซื้อของได้ไม่เท่าไร” ถ้าให้เงินจำนวนนั้นมาแล้วให้ชุมชนจัดซื้อเองจะได้ของมากกว่านี้ ราชการจัดซื้ออะไรมักจจะราคาแพงกว่าชาวบ้านซื้อ”

อย่างไรก็ตามชุมชนก็ยังต้องการการสนับสนุนจากราชการทั้งในด้านงบประมาณ ความรู้ และการยอมรับ ซึ่งจะเป็นกำลังใจที่ดีให้ผู้ที่ทำงานเพื่อชุมชนทำงานต่อไป ดังเช่นที่ แม่น ผู้ฝึกสอนกระตือรือร้นของชุมชนเล่าให้ฟังว่า “ฝ่ายพัฒนาฯ ของเขตก็ช่วยเหลือดี ทีมนี้พวกพี่ดี๊ดี พี่หน้อย ฯลฯ ผมยกนิ้วให้เลย เขาทุ่มช่วยจริง ยิ่ง ผ.อ.เขต ยิ่งดีใหญ่ เวลาทีมงานแก็เรียกเราไปช่วย แก็ก็จะเข้ามาคุยดีเขตเขาก็จะช่วยกันงบมาให้ มาซื้อของอะไรพวกนี้แหละ”

เมื่อเปรียบเทียบกับเครือข่ายชุมชนในเขตบางกอกน้อย ซึ่งไม่สามารถดำเนินโครงการรักษาดินฐานสืบสานภูมิปัญญาได้อย่างต่อเนื่องนั้น จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานราชการกับชุมชนนั้น มิได้เน้นการมีส่วนร่วม เป็นปฏิสัมพันธ์ในแบบแนวตั้ง ที่เกิดขึ้นจากฝ่ายราชการ คือ ฝ่ายพัฒนาชุมชน เขตบางกอกน้อย สั่งการลงไปยังชุมชน และเป็นฝ่ายตัดสินใจเอง หรือใช้อำนาจเหนือกว่าในการครอบงำความคิด ส่วนฝ่ายชาวบ้านในชุมชนเป็นฝ่ายรับและปฏิบัติตาม วิทยากรชาวบ้าน 2-3 คนซึ่งเป็นผู้นำชุมชนในเขตนี้ ได้กล่าวถึงการแสดงท่าทีไม่ยอมรับความสามารถและ

ความคิดเห็นของชาวบ้านที่เจ้าหน้าที่ราชการแสดงออกอย่างเด่นชัดว่า “เขาไม่ยอมรับเรา ผมเคยเขียนโครงการไป พอเขาเห็นว่าเราเป็นวิทยากร ก็ทำหน้าที่... แล้วก็บอกว่า ไม่ได้หรอก ไม่มีวุฒิ โธ่เอ๊ย! ลองมาดูพวกเราทำกันก่อนสิ ที่อื่นเขายังมาจ้างให้ผมไปทำให้เลย” ผู้นำชุมชนรายหนึ่งเล่าให้ผู้วิจัยฟังอย่างมีอารมณ์ นอกจากนี้ยังพูดถึงปัญหาทุจริตของเจ้าหน้าที่บางรายว่า “ผมเกลียดมากเลย อย่างเราเขียนของบนะ ถ้าได้ก็ต้องแบ่งให้มัน ๒๐ เปอร์เซ็นต์ ผมเอาโครงฯ ไปขอที่อื่นดีกว่า เราเอามาทำจริงๆ ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยกว่า” อีกทั้งเห็นว่า เจ้าหน้าที่ทางราชการ มักปฏิบัติตามหน้าที่ มีแบบแผนราชการ ชอบทำงานสบายในสำนักงาน ไม่ชอบการออกไปลงชุมชน กิจกรรมมักออกมาในรูปการอบรม ๑-๒ วัน ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่มักจะหมดไปกับค่าอาหารและเครื่องดื่มตามจำนวนผู้เข้าอบรม งบที่ได้มานั้นหมดไปกับค่าวิทยากร อาหาร และค่าสถานที่โดยไม่ก่อให้เกิดผลแก่เยาวชนผู้เข้ารับการอบรมนัก ต่างจากชาวบ้านที่สามารถจัดสรรเงินงบประมาณได้ตามความจำเป็นและประโยชน์สูงสุด ไม่ต้องอิงกับระเบียบราชการอย่างเคร่งครัด

เจ้าหน้าที่ท่านหนึ่ง (ขอไม่กล่าวนาม) ของฝ่ายพัฒนาชุมชนเอง ก็ยอมรับว่า มีเจ้าหน้าที่จำนวนหนึ่งซึ่งวันๆ ไม่ทำอะไร นั่งอยู่แต่ในสำนักงาน “จะออกไปที่ก็กลัวร้อน นั่งอยู่แอร์เย็นๆ ดีกว่า บ่ายแก่ๆ ก็เตรียมตัวกลับบ้านแล้ว พวกนี้ไม่ได้มีความคิดจะพัฒนาอะไร เวลาชาวบ้านมาติดต่อก็ต่ำซ้ำ เรื่องมาก พูดจาไม่ดีก็มี อยู่มันไปอย่างนั้นแหละ” อย่างไรก็ตาม เจ้าหน้าที่ท่านนี้ก็เห็นว่าตัวแทนชุมชนบางคนก็ละโมภหวังเงินและผลประโยชน์ส่วนตัว ดังนั้นการที่หน่วยราชการเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินการก็ยังเป็นสิ่งจำเป็น ที่จะต้องทำไปพร้อมๆ กับการอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านให้สร้างชุมชนเข้มแข็ง

ผู้นำ และชุมชนมีความร่วมมือร่วมใจกัน

ในกรณีของชุมชนวัดสังข์กระจายนั้น ด้วยลักษณะของชุมชนซึ่งยังมีคนดั้งเดิมของพื้นที่ มีความสัมพันธ์กันค่อนข้างดี ทั้งนี้เพราะมีพื้นที่และกิจกรรมทางสังคมให้ชาวบ้านพบปะกันเป็นประจำ คือ พื้นที่สนามของวัดและกิจกรรมประจำปีของวัด ของชุมชน ศูนย์สุขภาพของชุมชนซึ่งชาวบ้านสามารถมาขอยาสามัญประจำบ้านได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เด็กๆ สามารถมายืมอุปกรณ์กีฬาได้ และมุมหนังสือเคลื่อนที่ ศาลาริมน้ำ กิจกรรมการเล่นว่าว เป็นต้น อีกทั้งเมื่อชุมชนจัดกิจกรรมพัฒนาเยาวชนหลากหลายรูปแบบ ชาวบ้านก็เห็นแก่ประโยชน์ต่อลูกหลานของตนเอง จึงมีหลายคนที่เข้าร่วมกิจกรรมในลักษณะอุทิศตัวมาช่วยเหลือ เสียสละทั้งกำลังกาย เวลา และทุนทรัพย์ ในส่วนของผู้ฝึกกระต๊ว และครูผู้คุมการฝึกซ้อม แม้จะได้รับค่าตอบแทนเล็กน้อย แต่สิ่งทุ่มเทให้การพัฒนาเด็กให้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ไม่หันไปหายาเสพติด มีความภูมิใจในตนเองและชุมชนก็เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดที่เข้าร่วมงาน นายประยุทธ์ เคยปรารภกับผู้วิจัยว่า ตั้งแต่มาทำงานเพื่อชุมชน เขามีรายได้ลดลงไปมาก จากที่เคยรับซ่อมอุปกรณ์ต่างๆ มีรายได้เดือนละ ๒ หมื่น มาทำงานให้ชุมชนต้องเสียเวลาไปประชุมกับหลายหน่วยงานจนไม่มีเวลาทำอาชีพส่วนตัว รายได้ลดลงมาก

แต่เขาก็คิดว่าจำเป็นต้องทำ เพราะถ้าอยู่เฉย ปัญหาของชุมชนก็จะยิ่งมีมากขึ้น และมันก็จะมากระทบทุกคนในวันหนึ่ง โดยเฉพาะปัญหาเด็กติดยา

ผู้บริหารและครูในระบบโรงเรียนมีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน จึงทำให้มีผลดี คือ ชุมชนสามารถมีสถานที่จัดกิจกรรมพัฒนาเยาวชนและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้ โดยใช้สถานที่ของโรงเรียนนอกเวลาราชการ ในวันหยุดและช่วงปิดเทอม ส่วนทางโรงเรียนก็ได้ใช้อุปกรณ์เครื่องดนตรีซึ่งทางชุมชนซื้อจากงบประมาณของ SIF เป็นอุปกรณ์ในการสอนนักเรียนในหลักสูตรปกติของโรงเรียนได้ ครูทรงธรรมซึ่งพักอาศัยอยู่ในโรงเรียนก็เป็นบุคคลากรสำคัญในการฝึกอบรมเยาวชนให้กับชุมชน นอกจากนี้ครูยังเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับงานบุญต่างๆ เช่น ช่วยเขียนป้ายประชาสัมพันธ์งานประเพณีของวัด เป็นต้น ควบคุมนำวงดนตรีเยาวชนไปช่วยงานวัด และกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ผลแห่งการที่ชุมชนและโรงเรียนได้ปฏิบัติงานร่วมกัน ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน นำไปสู่การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์แนบแน่น มีความรับผิดชอบต่อการพัฒนาเยาวชนร่วมกัน

ปัจจัยด้านเงินทุนสนับสนุน

นอกเหนือจากที่กล่าวมา ปัจจัยด้านการเงินก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทางชุมชนสามารถดำเนินโครงการได้ การได้รับเงินสนับสนุนจาก SIF และฝ่ายพัฒนาชุมชนของเขตบางกอกใหญ่ในระยะแรก ทำให้สามารถซื้อเครื่องดนตรี และอุปกรณ์จำเป็นต่างๆ ในการฝึกอบรม อย่างไรก็ตาม ในกรณีของเงินทุนสนับสนุนนั้น มิใช่ปัจจัยที่สำคัญที่สุด เห็นได้จาก โครงการของชุมชนอื่นๆ ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนเช่นกัน แต่ไม่สามารถดำเนินการได้ เช่น มีชุมชนแห่งหนึ่งในเขตตลิ่งชัน เขียนโครงการขอซื้อเครื่องดนตรีไทยจาก SIF เช่นกัน แต่ไม่วางแผนหรือคิดอย่างรอบคอบ ไม่เขียนงบประมาณจ้างครูสอน และไม่มีสถานที่เก็บเครื่องดนตรี ต้องขอฝากไว้กับโรงเรียน แต่ก็ไม่สามารถเจรจาให้ทางโรงเรียนเปิดให้ใช้ในเวลานอกราชการได้ ชุมชนแห่งนี้จึงไม่ประสบความสำเร็จในการฝึกเยาวชน เป็นต้น หรือดังกรณีของเครือข่ายชุมชนบางกอกน้อยที่แม้จะมีงบประมาณสนับสนุน ก็เลือกวิธีที่จะพัฒนาสำนักรักถิ่นฐานของเยาวชนด้วยวิธีการฝึกอบรมหนึ่งวัน นานั่งเรือชมพร้อมบรรยายอีกหนึ่งวัน จากนั้นก็ไม่ดำเนินการใดๆ ต่อ

ดังนั้น แม้ว่าปัจจัยด้านการเงินจะมีความสำคัญมากแต่ก็ไม่สำคัญที่สุดในกรณีของการพัฒนาโดยใช้มิติทางวัฒนธรรม ซึ่งต้องใช้ทั้งเวลา และความทุ่มเท ร่วมมือร่วมใจของทุกฝ่ายในระยะยาว และเห็นผลช้า เพราะการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทางชุมชนมุ่งจะไปให้ถึงนั้น หมายถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน ไม่ว่าจะเป็น อาชีพ ความสัมพันธ์ทางสังคม หลักความคิด ด้วย กว่าจะทำให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติมาสนใจที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนได้นั้น ยังต้องมีการพัฒนาต่อไปเรื่อยๆ

อย่างต่อเนื่อง ซึ่งทั้งสองโครงการที่งานวิจัยชิ้นนี้ได้นำเสนอ นั้น ยังมีเส้นทางอีกยาวไกล และอุปสรรคที่จะต้องเผชิญอีกมาก หากที่จะสรุปได้ว่าการพัฒนาเยาวชนเช่นนี้จะประสบความสำเร็จ มีความยั่งยืน และอยู่ในการดูแลของชุมชนไปได้อีกนานหรือไม่ เพราะเป็นสิ่งที่ตัวชุมชนเองและผู้เกี่ยวข้องจะต้องร่วมกันแก้ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมองเห็นวิวัฒนาการที่ดี จากการที่หลายหน่วยงานและบุคคลภายนอกเริ่มให้ความสนใจ ครั้งล่าสุดที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมงานของชุมชน ก็พบว่านักศึกษาจากสถาบันราชภัฏในบริเวณใกล้เคียง ก็เริ่มเข้ามาทำโครงการที่สอนน้อง ให้แก่เด็กเยาวชนในชุมชน ทางฝ่ายพัฒนาชุมชน และผู้อำนวยการสำนักงานเขตก็เข้ามาเริ่มต้นกิจกรรมรณรงค์ยาเสพติดที่ชุมชน และอาจมีการสนับสนุนด้านเงินทุนแก่โครงการของชุมชนต่อไป

บทที่ ๕

บทสรุป

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบความพยายามของชุมชนเล็กๆ ในกรุงเทพฯ ที่ชาวบ้านได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มและดำเนินงานพัฒนาเยาวชนอย่างมีแผนงานและต่อเนื่อง โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นตัวบุคคล ความรู้ที่ได้รับสืบทอดมา ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้แบบบ้านและชุมชน อันเป็นวัฒนธรรมซึ่งถูกปลูกฝังกันมาภายในชุมชนที่มีวัดสังข์กระจายเป็นศูนย์กลาง ซึ่งต่างจากรูปแบบการอบรมที่เป็นทางการ และกิจกรรมที่หน่วยงานราชการต่างๆ มักทำการส่งเสริมให้กับเยาวชนนอกระบบโรงเรียนมากที่สุด คือ การอบรมระยะสั้น การพาไปทัศนศึกษานอกสถานที่ การดำเนินการอบรมระยะสั้นเหล่านั้น สะท้อนต่อผู้ปฏิบัติที่ถูกตีกรอบด้วยกฎเกณฑ์การเบิกจ่ายงบประมาณราชการ และขาดการติดตามประเมินผลภายหลังการอบรมไปแล้ว

ลักษณะวิธีคิดของชาวบ้านอันเป็นวิธีคิดแบบองค์รวม การทำกิจกรรมอย่างหนึ่งจะไม่แยกมิติต่างๆ ออกจากกัน ทุกกิจกรรมจะมีทั้งมิติเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมอยู่รวมกันไป ดังนั้นแม้ว่าเป้าหมายหลักของการดำเนินโครงการจะมุ่งไปที่การแก้ปัญหาเยาวชนเสพคิดเป็นหลัก แต่การประยุกต์เอาวิธีถ่ายทอดความรู้แบบชุมชนมาผสานเข้ากับระบบและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปได้ อย่างสอดคล้องและกลมกลืน มิได้ยึดตามแบบจารีตมากนัก ก็ส่งผลให้เยาวชนที่เข้าฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องนั้น ได้ทักษะทางการเล่นดนตรีไทย การแสดงกระต๊ว ซึ่งสามารถใช้คุณลักษณะพิเศษได้ในระบบการเข้าศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ความมุ่งมั่นในการฝึกซ้อมเพื่อให้เล่นเป็น ภายใต้งैอนใจที่ไม่กดดัน ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน และก่อรูปเป็นชุมชนของการปฏิบัติ (community of practice) ซึ่งเอื้อให้เกิดคุณประโยชน์ ดังต่อไปนี้

๑. ส่งเสริมการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน (strengthen reciprocity) กิจกรรมเป็นเงื่อนไขให้เยาวชนได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาคุณค่าเรื่องการช่วยเหลือเกื้อกูลกันจะส่งผลเป็นแรงกระตุ้นให้เยาวชนอยากทำงานกันต่อไปเพื่อพวกตนและรับผิดชอบต่อชุมชนด้วย

๒. เสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคง (strengthen solidarity) – การมีกิจกรรมร่วมกันที่ต้องมาพบปะกันเป็นประจำ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกัน เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๓. การเพิ่มพูนความห่วงใยสนใจในชุมชน (community concern) สภาพสังคมที่เปลี่ยนไปได้สร้างขีดจำกัดที่จะมีความห่วงใยสนใจกันน้อยลง (ไม่มีเวลาจะไปคิดถึงคนอื่น) พร้อมๆ กับการมีสถาบันใหม่ๆ เกิดขึ้นมา เช่นเวลาเจ็บป่วย ก็ไปโรงพยาบาล เรียนไม่คี่ ก็ไปสถาบันกวดวิชา เป็นต้น ไม่ค่อยต้องพึ่งกันซึ่งทำให้ความห่วงใยสนใจในชีวิตความเป็นอยู่ของคนอื่นๆ ลดน้อยลง กิจกรรมการพัฒนาเยาวชนของชุมชนได้ทำให้เยาวชนต้องพึ่งพาเกื้อกูลกัน ใครที่มีความสามารถ เรียน

รู้ได้เร็ว ก็ต้องช่วยชี้แนะเพื่อนและรุ่นน้อง ฝึกให้คนอื่นเป็นด้วยจึงจะสามารถเล่นดนตรีร่วมกันได้ รวมถึงช่วยตัดเตือนกันในชีวิตประจำวันด้วย เมื่อมีกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น ก็เข้าร่วมโดยไม่ได้คิดถึงค่าตอบแทนใดๆ เช่น เล่นในงานประจำปีของวัดสังข์กระจาย เป็นต้น

๔. เสริมสร้างเอกลักษณ์และความภูมิใจร่วมกัน (collective identity)

หากความรู้สึกเป็นชุมชนมีความเด่นชัด สมาชิกของชุมชนนั้นก็จะมีรู้สึกได้ถึงเอกลักษณ์ร่วมกัน การที่ทำให้ชาวบ้านเป็นผู้กระทำการ (actor) เป็นเจ้าของโครงการพัฒนาเยาวชน จึงเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้เกิด “เอกลักษณ์ร่วม” ขึ้น คำว่า “เอกลักษณ์ร่วม” ของกลุ่ม หมายถึง ความสามารถที่จะบอกกับผู้อื่นได้ว่ากลุ่มของตัวเองแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไร การรู้ฐานะของตัวเองว่ามีพลังความสามารถที่จะทำอะไรได้แค่ไหน ความรู้สึกดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ความมั่นใจในอนาคตของกลุ่ม ความรับผิดชอบและสำนึกในหน้าที่ของตัวเองที่มีต่อกลุ่มและชุมชน ซึ่งในแง่นี้ทางชุมชนยังต้องดำเนินการต่อไป ในปัจจุบันเมื่อโครงการของชุมชนประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ก็เริ่มมีผู้อื่น เช่น หน่วยงานราชการ สื่อมวลชนให้ความสนใจ และนำไปเผยแพร่ การที่มีผู้อื่นมาเห็นความสำคัญ ให้ความสนใจ ย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจยิ่งขึ้น เยาวชนในกลุ่มนี้อาจถูกมองจากคนอื่นว่าเป็นเด็กสลัม มาจากครอบครัวที่ฐานะไม่ดีนัก แต่พวกเขาก็สามารถพัฒนาความสามารถของตนเองได้ และรู้สึกภูมิใจร่วมกันในชุมชน

ดังนั้น แม้ว่าการใช้มิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนาเยาวชน จะต้องใช้ระยะเวลาต่อเนื่องยาวนาน และอาจไม่เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดในเวลาอันสั้น รวมทั้งบุคลากรที่ทำการอบรมนั้น จำเป็นจะต้องเห็นความสำคัญ และทุ่มเทใจในการสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับเยาวชน แต่นับเป็นวิธีการพัฒนาเยาวชนที่ได้ผลมากกว่าการจัดอบรมในรูปแบบที่เป็นทางการมากนัก

บรรณานุกรม

- ก.ศ.ร.กุหลาบ, นิราศยี่สาร. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๓.
- กมลลา ชิตช่าง. การเรียนรู้เปียโนของผู้หญิงในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.
- คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจโครงการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการประสานงานของหน่วยงานด้านเยาวชน
นอกระบบโรงเรียน สชช., รายงานการวิจัยการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการประสานงานของหน่วย
งานด้านเยาวชนนอกระบบโรงเรียน, กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๕.
- จรรยา เศรษฐบุตร และคณะ, รายงานการสำรวจสถานะเยาวชนไทย พ.ศ.๒๕๔๑. กรุงเทพฯ: สถาบัน
วิจัยประชากรและสังคม, ๒๕๔๑.
- ชูเกียรติ ลีสวรรณ์, รายงานการวิจัยเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นภาคเหนือ. คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕.
- รัชชชัย สาครินทร์ (บรรณาธิการ) กรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ: บรรณาธิการพิมพ์, ๒๕๔๑.
- พจณี เทียมศักดิ์, ปฏิสัมพันธ์ของการเรียนรู้ในชุมชนและโรงเรียน. วิทยานิพนธ์สาขาพัฒนศึกษา
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๔๓.
- มนตรี ตราโมท, “ไหว้ครู และครอบคนตรีไทย”. ไหว้ครูศูนย์สังคีตศิลป์ พหุศาสตร์ ๗ มิถุนายน
๒๕๒๒. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๒.
- ยุคติ มุกดาวิจิตร, การก่อตัวของกระแส “วัฒนธรรมชุมชน” ในสังคมไทย : พ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๓๗.
วิทยานิพนธ์คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘.
- วิจิตรมาตรา, ขุน, เด็กคลองบางหลวง. เล่ม ๑ กรุงเทพฯ : สารคดี, ๒๕๔๒.
- วิภาส ปรัชญาภรณ์, ช่างไม้ : - ความรู้และตัวตน. วิทยานิพนธ์คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.
- วิมาลา ศิริพงษ์ (แปล) “การบันทึกโน้ตดนตรีในประเทศไทย (Musical Notation in Thailand)” วารสาร
เพลงดนตรี, ๒ (๒), ๒๕๓๘, ๔๔-๕๒.

สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาและองค์กรเซเบโม, รายงานการวิจัย “การดำรงอยู่ของชุมชน กระบวนการต่อสู้และการพัฒนา กรณีศึกษากลุ่มพัฒนาเขตจอมทอง, ศูนย์สังคมพัฒนา เชียงใหม่. มทพ., ๒๕๓๓.

สมพงษ์ กาญจนผลิน, ดนตรีไทย โน้ตและวิธีฝึก. กรุงเทพฯ: บริษัทต้นอ้อ ๑๙๙๙ จำกัด, ๒๕๔๒.

สำนักงานกิจการพิเศษ สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือป้องกันและแก้ปัญหา เสพติดในสถานศึกษา มาตรการเชิงรุก. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕.

สุดรา สุธาญา (บรรณาธิการ) ธนบุรี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๔๒.

เสรี พงศ์พิศ, “วัฒนธรรมกับการพัฒนาชนบท” ใน การสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๔.

เสรี พงศ์พิศ, คืนสู่รากเหง้า. กรุงเทพฯ: พลพันธ์การพิมพ์, ๒๕๒๙.

เสาวนีย์ เสนาสุ, งานอาสาสมัครและกิจกรรมเยาวชน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

อนุกรรมการวางแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน, เอกสารแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนฉบับที่จัดทำขึ้นโดยอนุกรรมการวางแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๔. กรุงเทพฯ, ๒๕๔๐.

อนง นาคะบุตร, กอบบ้านกู้เมือง...ด้วยพลังแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, ๒๕๔๕.

อานันท์ นาคคง, “ปีพายุ้มอญ และเพลงมอญ ที่มาที่ไปและลมหายใจเฮือกสุดท้ายของนักดนตรีไทยธรรมดา”. วารสารเพลงดนตรี, ๒ (๒), ๒๕๓๘, ๔๕-๖๘.

อุทิศ นาคสวัสดิ์, การเคารพครูคนดีไทย. กรุงเทพฯ: ครุสภา, ๒๕๑๒.

“Youngsters get in on the acting” The Nation. (July 23, 2002).

Jean Lave and Etienne Wenger, Situated Learning: legitimate peripheral participation. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

ภาคผนวก

โครงการ

รักษารากฐานสืบสานภูมิปัญญา

หน่วยงาน

ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตบางกอกน้อย

ปีงบประมาณ

2544

1. หลักการและเหตุผล

ด้วยรัฐบาลไทยมีแนวคิดในการสนับสนุนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นหนึ่งในแผนงานแก้ไขเศรษฐกิจวิกฤติของชาติ และเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับประเทศ โดยทางรัฐบาลไทยได้วางแผนงานรวมสำหรับส่งเสริมการท่องเที่ยวไว้ กรุงเทพมหานครในฐานะที่เป็นเมืองหลวงและเมืองหน้าด่านในการต้อนรับนักท่องเที่ยว จึงสร้างสีสันให้กับกรุงเทพมหานคร โดยส่งเสริมและสนับสนุนการจัดงานเทศกาลท้องถิ่นและการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทั่วกรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นแรงเสริมกระตุ้นและดึงดูดนักท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง

ดังนั้น สำนักงานเขตบางกอกน้อย ได้ตระหนักถึงความสำคัญในส่วนการท่องเที่ยวท้องถิ่น จึงได้จัดทำโครงการรักษารากฐาน สืบสานภูมิปัญญา เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่เขตบางกอกน้อย ได้รู้ถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถานที่สำคัญในถิ่นฐานของตน และสามารถบอกกล่าวให้บุคคลทั่วไปได้รู้จักสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความสวยงาม และความสำคัญทั้งในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาไทย เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เกิดการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ จึงจัดการอบรมอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยวเขตบางกอกน้อยขึ้น

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อให้เกิดการตระหนักในคุณค่าความสำคัญของโบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
- 2.2 เพื่อธำรง รักษา พื้นฟู และสืบสานศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น
- 2.3 เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของท้องถิ่น
- 2.4 เพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากรในท้องถิ่น ให้มีทักษะและความชำนาญในเรื่องการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม
- 2.5 เพื่อแก้ไขปัญหาเสียดัด และปัญหาสังคมอื่น ๆ ในชุมชน
- 2.6 เพื่อช่วยพัฒนาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น
- 2.7 เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ อันเกิดจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของกรุงเทพมหานคร

3. เป้าหมาย

จัดอบรมอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์และความสำคัญของสถานที่ท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวในท้องถิ่น และเกิดแนวคิดในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนเอง ณ โรงเรียนพณิชยการจรัลสนิทวงศ์ จำนวน 160 คน อบรมวันที่ 25 - 26 สิงหาคม 2544

4. ลักษณะของโครงการ

- 4.1 ประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ประชาชน และเจ้าหน้าที่ทั้งภาครัฐและเอกชน เข้าร่วมอบรมอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยว
- 4.2 อบรมอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยว ให้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสถานที่สำคัญและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น
- 4.4 มอบวุฒิบัตรแก่ผู้ผ่านการอบรม ณ ห้องประชุมโรงเรียนพณิชยการจรัลสนิทวงศ์

หมายเหตุ วัน เวลา สามารถเปลี่ยนแปลงได้

5. แนวทางการดำเนินงาน

เป็นโครงการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่น เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว และพัฒนาบุคลากรด้านการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยแยกดำเนินการเป็น 2 กิจกรรม ดังนี้

5.1 จัดอบรมอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยว จำนวน 160 คน โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และประวัติความเป็นมาของสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในพื้นที่เขตบางกอกน้อย ได้แก่ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร , วัดคูสิตารามวรวิหาร , วัดอมรินทรารามราชวรวิหาร , วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร , วัดศรีสุคนธาารามวรวิหาร , วัดนายโรง , วัดกวางนาภิตาราม , วัดสุวรรณคีรี และวัดเชิงเลน

5.2 นำกลุ่มอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยวไปทัศนศึกษาสถานที่โดยการนำลงเรือ

6. งบประมาณ

6.1 แหล่งที่มาของงบประมาณ เบิกจ่ายจากโครงการที่ได้รับจัดสรรคิณงบประมาณรายจ่ายประจำปี 2544 แผนงานส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวโครงการพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เงินอุดหนุนเฉพาะกิจ เป็นเงิน 90,000,000.-บาท (เก้าสิบล้านบาทถ้วน) โดยเป็นเงินโครงการ

รักษากีฏฐาน สืบสานภูมิปัญญาไทย ให้สำนักงานเขตละ 163,300.-บาท (หนึ่งแสนหกหมื่นสามพันสามร้อยบาทถ้วน) โดยการจัดการอบรมอาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยว

6.2 การใช้จ่ายงบประมาณโครงการ เป็นค่าดำเนินงานตามโครงการฯ รายละเอียดประกอบด้วย

1. ค่าตอบแทนวิทยากร 62,400.-บาท
(1,200 บาท x 6 คน x 7 ช.ม.) , (1,200 บาท x 3 คน x 1 ช.ม.) และ
(1,200 บาท x 3 คน x 1 1/2 ช.ม.)
2. ค่าอาหารว่างและเครื่องดื่ม (160 คน x 50 บาท x 2 วัน x 2 มื้อ)
เป็นเงิน 32,000.-บาท
3. ค่าอาหาร (160 คน x 125 บาท x 2 วัน)
เป็นเงิน 40,000.-บาท
4. ค่าพาหนะเรือ (เรือ 4 ลำ x 5,000 บาท)
เป็นเงิน 20,000.-บาท
5. ค่าวัสดุอุปกรณ์ เป็นเงิน 8,900.-บาท
(เบิกได้ตามหนังสือกระทรวงการคลัง)

รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 163,300 บาท (หนึ่งแสนหกหมื่นสามพันสามร้อยบาทถ้วน)

หมายเหตุ ทั้งนี้ให้ตัวเฉลี่ยจ่ายได้ทุกรายการในกรณีเงินยอดโดยยอดหนึ่งไม่เพียงพอ แต่ไม่เกินวงเงินงบประมาณที่ได้รับอนุมัติ

7. ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 7.1 เพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่น
- 7.2 เพื่อให้เกิดการตระหนักในคุณค่าความสำคัญของโบราณสถานศิลปกรรมท้องถิ่น
- 7.3 เพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากรในท้องถิ่น ให้มีทักษะและความชำนาญในด้านการจัดการท่องเที่ยว
- 7.4 เพื่อให้เกิดการธำรง รักษา ฟื้นฟู และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น
- 7.5 เพื่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชน อันเกิดจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของกรุงเทพมหานคร
- 7.6 เพื่อแก้ไขปัญหาเสียดัดและปัญหาอื่น ๆ ในชุมชน
- 7.7 เพื่อช่วยพัฒนาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น
- 7.8 เพื่อประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูล ภาพลักษณ์ที่ดีของกรุงเทพมหานคร

8. ปัญหาและอุปสรรค

เนื่องจากเป็นโครงการประเภทส่งเสริมและพัฒนาหากไม่ได้รับความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชน การดำเนินการจะไม่ประสบความสำเร็จ

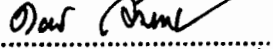
9. การติดตามและประเมินผลโครงการ

9.1 ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม เป็นผู้รับผิดชอบในการติดตามและการประเมินผล

9.2 พิจารณาจากการทดสอบการปฏิบัติ

ลงชื่อ..........ผู้เสนอโครงการ
(นายธงชัย ทะลิ้มพะเนินธานี)

เจ้าหน้าที่บริหารงานพัฒนาชุมชน 7
หัวหน้าฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม
สำนักงานเขตบางกอกน้อย .

ลงชื่อ..........ผู้อนุมัติโครงการ
(นางสาวดวงพร วัฒนกานิชย์)

ผู้อำนวยการเขตบางกอกน้อย

วัดสังข์กระจาย

Wat Sungkrajai

- ที่ตั้ง แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร
- ประวัติความเป็นมา

วัดสังข์กระจายมีประวัติปรากฏอยู่ในหนังสือตำนานพระอราม ฉบับหอสมุดวิชรญาณว่า “อยู่ในคลองบางกอกใหญ่ฝั่งเหนือ เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนาใหม่พระราชทานเจ้าจอมแว่นหรือนัยหนึ่งเรียกว่า คุณเสื่อ พระสนมเอก ถึงรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์”

วัดสังข์กระจายมีเกียรติประวัติอันสูงส่งที่ควรนำมากล่าวไว้ด้วยความภาคภูมิใจในที่นี้ ก็เป็นสำนักที่ให้กำเนิดวรรณคดีอันมีค่ายิ่งเรื่องหนึ่งที่มีรสไพเราะจับใจผู้อ่านผู้ฟังทั่วไป วรรณคดีเรื่องนั้นคือ มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก เล่ากันมาว่า สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก กวีเอกของไทย เมื่อทรงนิพนธ์มหาเวสสันดรชาดก หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า มหาชาติร้อยยาว ได้ทรงนิพนธ์กัณฑ์อื่นๆ ใหม่เป็นส่วนมาก แต่กัณฑ์ชูชกไม่ทรงนิพนธ์โดยรับสั่งว่าให้ใช้ของเก่าที่สำนักวัดสังข์กระจายแต่งไว้ เพราะถึงแม้พระองค์จะทรงนิพนธ์ใหม่ก็สู้ของเก่าไม่ได้ อันนี้ข้อมเป็นเครื่องพิสูจน์ได้อย่างแจ่มชัดว่า มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก ที่แต่งโดยสำนักวัดสังข์กระจาย ดีเลิศเพียงไร แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าหนังสือมหาเวสสันดรชาดกนั้น กัณฑ์อื่นๆ บางกัณฑ์บอกชื่อผู้แต่งไว้ชัดเจน แต่กัณฑ์ชูชกบอกไว้อย่างคลุมเคลือว่า ผู้นิพนธ์โดยสำนักวัดสังข์กระจาย จึงเป็นอันยังไม่ทราบชื่อผู้แต่งที่แท้จริงว่าเป็นใคร และยังเป็นเรื่องอยู่ในความสนใจใคร่รู้ของนักศึกษาวรรณคดีมหาเวสสันดรชาดกทั่วไป

ชื่อวัดสังข์กระจายมีปรากฏอยู่ในวรรณคดีที่ขึ้นชื่ออันควรนำมากล่าวคือ ในหนังสือนิราศนรินทร์ ซึ่งนายนรินทร์ธิเบศร์ (อินทร์) แต่งเนื่องในคราวที่ได้โดยเสด็จสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาเสนาณูริชไปปราบพม่าข้าศึกที่ยกมาล้อมเมืองกลางเมื่อตอนเรือผ่านวัดสังข์กระจายได้แต่งเป็นคคลองไว้ว่า

“สังข์กระจายที่จากเจ้า	จอมอนงค์
สังข์พระสี่กรทรง	จักรแก้ว
สรวมทิพย์สุธาสร	สายสวาท ที่เอย
สังข์สระสมรจงแล้ว	ผ่อนถ้าเริ่มถึง”

อีกแห่งหนึ่งในนิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่ เมื่อสุนทรภู่ไปเมืองเพชรแล่นเรือผ่านมาทาง
วัดสังข์กระจายได้บรรยายไว้เป็นกลอนว่า

“ถึงวัดพลับพลึงเป็นที่สงัด
เห็นแต่วัดสังข์กระจายไม่วายหมอง
เหมือนกระจายพรายพลัดกำจัดน้อง
มาถึงคลองบางลำเจียกสำเหนียกนาม
ลำเจียกเอ๋ยเคยขึ้นระรื่นรส
จำต้องอดออมระอาค้ำวยหนานาม”

ทั้งนี้ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่าวัดสังข์กระจายน่าจะเป็นวัดสำคัญอยู่ในสมัยนั้นๆ เมื่อผู้ใดผ่านไปมาย่อมจะบันทึกชื่อเอาไว้

เมื่อผู้เขียนได้มีโอกาสเรียบเรียงประวัติวัดสังข์กระจายขึ้นใหม่ในคราวนี้ จึงได้ค้นคว้าหาหลักฐานจากหนังสือต่างๆ เท่าที่มีเวลาจะทำได้ ประกอบทั้งสืบถามผู้เฒ่าผู้แก่ที่อยู่ในละแวกวัดสังข์กระจาย นำมาปะติดปะต่อกันมา ซึ่งก็ได้เรื่องราวอันเป็นประวัติของวัดละเอียดขึ้นพอสมควร ยิ่งกว่านั้น ผู้เขียนขอถือโอกาสวินิจฉัยเรื่องแต่งมหาเวศสันดรชาดกกัณฑ์ชุกเข้าไว้ด้วย เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับประวัติของวัดที่จะเว้นเสียมิได้ โดยได้พยายามคลี่คลายปัญหาต่างๆ เสนอผู้สนใจใคร่ศึกษาทางนี้ เพื่อช่วยกันพิจารณาต่อไป

เรื่องราวของวัดสังข์กระจาย ที่กล่าวถึงมูลเหตุของการสร้างวัดนี้ เท่าที่พบในตำนานปรากฏไม่ค่อยละเอียดชัดเจนเกินไป เพราะเหตุที่บันทึกเกี่ยวกับประวัติของวัดบางตอนของท่านเจ้าคุณพระอริยศีลาจารย์ (วรมณ ป. ๓) อดีตท่านเจ้าอาวาส ประกอบกับได้อาศัยคำชี้แจงของผู้สูงอายุบางท่านที่น่าเชื่อถือได้ มากล้นกรงใคร่ครวญประกอบเป็นตำนาน โดยยึดข้อเท็จจริงที่น่าจะเป็นไปได้เป็นหลัก ก็ทำให้รู้เรื่องราวได้พิศดารออกไปกว่าเดิม ตามบันทึก ท่านเจ้าคุณพระอริยศีลาจารย์เผยว่า ได้ฟังมาจากท่านเจ้าคุณพระสังวรานุวงศ์เถระ (เอียด) พระอุปัชฌาย์ของท่านเองอีกต่อหนึ่ง ท่านบอกว่า ตำแหน่งที่วัดตั้งอยู่นี้แต่เดิมเป็นที่ลุ่มราบ ผู้เฒ่าผู้แก่ก่อน ๆ ท่านก็รับสมอ้างว่าจริง น่าจะเป็นด้วยอุ้มโคลงน้ำขึ้นท่วมถึงได้* บริเวณก็รกร้างที่บึงมีดินไม้ขนาดสองคนสามคน โอบ เช่น ต้นไทร ต้นตะเคียน ต้นยาง ยืนเคียงแข่งกันแลดูครึ้มทะมิงวังเวง ไม้เครือเถาต่างๆ ก็ขึ้นโตต้นไม้สูง ๆ ระ โยงระยางงิ้วเยี้ยไม่ผิดกับป่าลิกคองร้าง นี่น่าจะเป็นมาตั้งแต่ครั้งยังไม่ได้สร้างวัดเสียอีก ต้นไม้เหล่านี้ส่วนมากได้ตัดเสียครั้งท่านเจ้าคุณพระอริยศีลาจารย์ (เอียด) ในรัชกาลที่ 5 ในสมัยท่านเจ้าคุณวรมณก็ยังเป็นคงอยู่มาก แต่ละต้นสูงใหญ่เงื้อมฟ้าทั้งนั้น กล่าวกันมา เคยมีนกแร้งมาอาศัยออกไข่ทำรัง ปัจจุบันยังมีเหลืออยู่บ้าง แต่ไม่ค่อยสูงใหญ่เหมือนก่อน เพราะได้โค่นลงเสียมากต่อมานัก

ในทำเนียบพระอารามหลวง แจ้งว่า ก่อนสร้างวัดขึ้นใหม่ครั้งกรุงรัตนโกสินทร์นี้ วัดสังข์กระจายเป็นวัดโบราณมาก่อน เห็นจะราว ๆ ยุคปลายกรุงศรีอยุธยาเกี่ยวกับยุคต้นกรุงธนบุรี ได้สอบถามผู้หลักผู้ใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียงวัดนี้ และเคยพบเคยเห็นการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยท่านเจ้าคุณวรวงศ์ ซึ่งแจ้งให้ฟังน่าจะมีเค้าสมจริง เพราะได้เคยขุดพบลูกนิมิตหลายลูกฝังอยู่ทางค้ำานนอกกำแพงแถบเหนือพระอุโบสถ เคี้ยวเนื้ออยู่ถัดหลังวัดวิหารออกมา แต่ก็คงจะเป็นวัดเล็ก ๆ ** ภายหลังที่บ้านเมืองอยู่ใต้อาณาจักรพม่าด้วยศึกพม่า ไร้ผู้คนและพระสงฆ์ จะอยู่จึงร้างโรยราไป ทั้งเนื่องจากเป็นวัดที่ไม่ใหญ่โตอะไร จึงไม่ทิ้งร่องรอยไว้ให้จับหลักฐานได้มากนัก อภิประการหนึ่งก็คงจะถูกถอนเสียในคราวเริ่มสร้างใหม่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง ดำนาจของวังสังข์กระจายมีหลักฐานทราบได้แน่นอน ก็ตถสมัรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีเรื่องเล่ากันว่า ในปลายสมัยกรุงธนบุรี มีสัปบุรุษผู้หนึ่ง เป็นสัมาจารีบุคคล เครื่องครัดในการให้ทานบำเพ็ญกุศลและสัจธรรม สมาทานศีลอุโบสถอยู่เป็นนิจ เป็นสัปบุรุษที่มีจริยาวัตรน่าเลื่อมใสของวัดราชสิทธิาราม สัปบุรุษผู้นี้เป็นข้าราชการตำแหน่งนายสารบ (ในกรมพระสุรัสวดี) ชื่อนายสังข์ ตั้งบ้านเรือนอยู่บนฝั่งห่างจากปากคลองบางวัวทอง* ลึกเข้าไปประมาณ 7 เส้นเศษ จำเนียรกาลมา นายสังข์ได้มีจิตศรัทธาจะสร้างวัดขึ้นใหม่ในที่ดินแห่งนี้ จึงได้ไปปรึกษากับนายพลผู้ชอบพอกัน เพื่อขอไม้ซุงมาสักต้นหนึ่ง นายพลเมื่อได้ทราบดังนี้ ก็อนุโมทนาพลอยยินดีด้วย และอนุญาตให้ซุงต้นหนึ่งตามความประสงค์ เมื่อตอนล่องซุงในคลองวัวทอง นายสังข์ได้ตั้งสัตยาฐานว่า “เคชะ! ด้วยอำนาจบุญญาภิธาน หากซุงที่ข้าพเจ้าปล่อยให้กระแสน้ำพัดล่องไปตามลำคลองนี้ล่องไปติด ณ ที่ใด ข้าพเจ้าก็จักจัดการสร้างวัดขึ้นตรงนั้น “ ซึ่งเป็นกรรมคาถาของคนโบราณข่มถึงในเรื่องอำนาจบุญคุณและเทพาบันดาลหนุนด้วยอำนาจเสียงสัตยาธิษฐานซุงก็ได้ลอยมาติดตรงหน้าวิหารปัจจุบันนี้เป็นอัศจรรย์ มีท่าเลพอเหมาะพอดีควรแก่การสร้างนัก นายสังข์จึงเลยตกลงสร้างวัดตรงนี้ แต่การสร้างวัดนั้นเป็นเรื่องใหญ่โต ต้องค่อยทำค่อยไปตามกำลังทรัพย์และเวลาจะเกื้อหนุนให้ หนแรกนายสังข์ได้คิดสร้างกุฏิวิปัสสนาขึ้นก่อน จึงได้เลื้อยซุงท่อนนั้นออกทำเป็นเครื่องบน กุฏิวิปัสสนานี้ ก่ออิฐถือปูน ขาว กว้าง 2 วา ยาว 3 วา 1 คืบ สูง 2วา 1 คืบ เท่านั้น ไม่มีช่องฟ้าใบระกาหางหงษ์ มีประตูหน้าต่างอย่างละหนึ่งบาน ซ้ำทำไว้เล็กๆ อีกด้วย ซ้างในทำเป็นแท่นก่อปูนสำหรับนั่งนอนหรือใช้เป็นที่พักวิปัสสนาเหมาะเฉพาะเพียงคนเดียว ต่อมาเจ้าจอมแ่วน หรือที่เรียกขานกันว่าคุณเสื่อ เป็นชาวเมืองเวียงจันทร์** พระสมณเอกในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ส่งข้าหลวงข้าหลวงสนิทคนหนึ่งเป็นหญิงแม่คนชื่อจ่ายให้ไปเฝ้าสวนของคนซึ่งมีเนื้อที่ติดกับที่ของนายสังข์ นางจ่ายคนนี้น่าจะมีอะไรแปลก ๆ เป็นแน่จึงเรียกกันว่าแม่คน และเจ้าจอมแ่วนคงจะเห็นเหมาะที่จะเฝ้าสวนจึงได้ส่งมา ภายหลังไม่นานนางจ่ายกับนายสังข์มีความสนิทชอบพอกันมาก จึงดำริร่วมใจกันที่จะสร้างวัดนี้ต่อไป ภายหลังไม่นานนางจ่ายกับนายสังข์มีความสนิทชอบพอกันมาก จึงดำริร่วมใจที่จะสร้างวัดนี้ต่อไป นางจ่ายถึงกับขย้อสาไปขอความช่วยเหลือจากเจ้าจอมแ่วน ในที่วัดความปรารถนาของทั้งสองก็สมประสงค์เจ้าจอมแ่วนได้

มอบทุนให้มาจำนวนหนึ่ง ครั้งหลังก็ได้สร้างเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายอย่าง คือ สร้างกุฏิขึ้น 4 คณะ ทางมุมด้านใต้เป็นกุฏิตึก ถือปูนทั้งหมด แต่ละคณะก็มีกุฏิ 4 หลัง หลังหนึ่ง ๆ มี 2 ห้อง กุฏิเจ้าอาวาสปลูกอยู่ทางตะวันออกของคณะ ได้สร้างถนนผ่านระหว่างช่องกุฏิ แล้วก่อกำแพงอิฐล้อมรอบสูง 1 วา มีประตูเข้าออกทั้ง 4 ทิศ บริเวณที่หมู่กุฏินี้ตั้งอยู่ บัดนี้กลายเป็นเขตบ้านเช่าไปหมดแล้ว

ครั้งแล้วเสร็จ เมื่อจะขอพระราชทานวิสุงคามสีมาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นตอนที่ จะเข็ดหน้าผู้สร้าง ก็เกิดทะเลาะเบาะแว้งเป็นปากเสียงแย่งแย้งกันจะเอาชื่อนางจ่ายก็อยากจะขอพระราชทานในนามของตนเพราะตัวอุคสาหวิงหาเงินหาทองมาสร้าง ฝ่ายนายสังข์ก็ไม่ยอมปรารณาจะขอในนามของตนเหมือนกัน เพราะตนก็สละหยาดเหงื่อและแรงกายทุ่มเทมาตั้งแต่แรกเริ่มแทบล้มแทบตาย จึงเมื่อต่างมาเกิดแตกคอกันขึ้นในเรื่องนี้นางจ่ายก็วิ่งเข้าหาเจ้าจอมแวนนายตน เล่าความเป็นมาให้ทราบ โดยฐานะที่เจ้าจอมแวนเป็นที่พระสนมเอก พระเจ้าอยู่หัวโปรดปรานมาก จะทำอะไรก็ได้ ครั้งเมื่อได้ได้นำความกราบบังคมทูลเพื่อขอให้พระราชทานวิสุงคามสีมา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีพระราชดำรัสว่า วัดที่นายสังข์นางจ่ายสร้างขึ้น ไม่สวยสมเกียรติกับพระสนมเอก เช่น เจ้าจอมแวน ทรงรับจะสร้างพระราชทานใหม่ จึงโปรดเกล้าให้กรมหมื่นโกสรวชิรมาเป็นนายงานควบคุมสร้างพระอุโบสถขึ้น ให้หันหน้าไปทางคลองบางวัวทางอยู่เคียงกับกุฏิสงฆ์ของเดิม พร้อมกับได้สร้างกุฏิขึ้นใหม่อีกหมู่หนึ่งตรงมุมพระอุโบสถด้านใต้อีกด้วย

เล่ากันว่า แรกชุดพระอุโบสถนั้น พบพระกัจจายนหนึ่งองค์ กับสังข์ตัวหนึ่ง เฉพาะสังข์ชำรุดเพราะแรงจอบเสียมที่จุด ส่วนพระกัจจายน์ที่จุดได้ครั้งนั้นให้เก็บรักษาไว้เป็นพระคู่อารามพอสร้างสำเร็จเรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงถือเอานิมิตเหตุอันนี้พระราชทานนามว่า “วัดสังข์กระจายน์” นึกคิดดูแล้วก็น่าแปลก วัดนี้นายสังข์กับนางจ่ายเป็นผู้ริเริ่มสร้าง เมื่อนำเอาชื่อของคนทั้งสองมาเข้าคู่กันเป็น “สังข์-จ่าย” ก็รู้สึกว้าฝงใจคล้ายกับคำว่า “สังข์กัจจายน์” นามที่พระราชทานเป็นที่สุด*

พระราชกณะเจ้าอาวาสรูปแรก

พระราชกณะรูปแรกที่ได้แต่งตั้งให้มาเป็นสมภาร ก็ได้แก่พระเทพมุนี (ด้วง)* ประวัติของท่านสุดสามารถจะสาวหามาเรียบเรียงไว้ให้ละเอียดได้ เท่าที่ค้นพบในหนังสือต่างๆ ก็มีเพียงประปรายเท่านั้น ในพระราชพงศาวดารฉบับราชหัตถเลขาได้ยืนยันว่าในปีขาลจัตวาศก ตรงกับ พ.ศ. 2325 ตรงกับปีสร้างกรุงเทพพระมหานครนั้น โปรดเกล้าฯ ตั้งให้พระเทพโมลีวัดสังข์กระจายเป็นที่เทพมุนี แทนพระเทพมุนีองค์เดิมที่ถูกถอดไป** แสดงว่าวัดสังข์กระจายได้เป็นวัดที่ทรงความสำคัญซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงเอาพระทัยใส่อุปถัมภ์มาก่อนสมัยสร้างกรุงเทพฯ แล้ว พระเทพมุนี วัดสังข์กระจาย เป็นที่ประจักษ์ว่าเป็นผู้ที่คงแก่เรียนมีความรู้ความสามารถยิ่งองค์หนึ่ง จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2332 คราวเกิดอสนีบาตคดต้องมุขเค็จพระที่นั่งอมรินทราภิ

เศกมหาปราสาท ดิด เป็นเพลิงถูกไหม้ขึ้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงพระแสงขจร
ง้าวเร่งชำระการดับเพลิงจนสงบแล้ว ทรงปริวิตกว่าเห็นจะเป็นอวมงคลนิมิตแก่บ้านเมืองเป็น
แท้ พระราชาคณะที่เป็นปราชญ์มีความชำนาญทั้งพุทธศาสตร์และโลกศาสตร์ต่างได้ลงชื่อเข้า
ร่วมถวายไข่มงคลให้เบ้าพระทัยเป็นเอกเนท์ร่วมกันว่า ไม่เป็นอวมงคลแต่อย่างใดหากจะเป็น
ความปราชัยบังเกิดแก่ศัตรูในภายหน้า*** ในพระราชวิจารณ์รัชกาลที่ 5 กล่าวรายนามพระสงฆ์
ที่ถวายพระพรในครั้งนี้ว่า มีพระเทพมุนีวัดสังข์กระจายร่วมคณะอยู่ด้วยรูปหนึ่ง****

มีเค้าอยู่อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า วัดสังข์กระจายในยุคแรก ๆ มีพระสงฆ์อาวุโส
ทรงพฤติภาพเป็นที่เคารพนับถือของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่หลายองค์ จึงปรากฏว่าสมัยหนึ่งมีการ
สมโภชพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระสงฆ์อุอรรณารับภัตตาหารเพล มีรายนามพระสงฆ์วัด
สังข์กระจายทั้งสามรูป คือ พระเทพมุนี พระญาณโพธิ์ และอาจารย์อีกรูปหนึ่งไม่ออกนาม

ในจดหมายเหตุสุบินนิมิต ก็ออกชื่อ พระเทพมุนีและพระญาณโพธิ์ว่า ได้อยู่ร่วมชุดพระ
ราชาคณะผู้ใหญ่ ทำนายสุบินนิมิตของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกด้วย บอกว่า
ทรงสุบินปีชวดจัตวาศก จุลศักราช 1145 ตรงกับ พ.ศ. 2335*** การที่ท่านได้เข้าถวายไข่มงคล
พยากรณ์อสุบินบาตก็ดีและทำนายสุบินนิมิตก็ดี ทั้งสองครั้งได้แสดงให้เห็นว่า ท่านต้องมีความ
ชำนาญในโหราศาสตร์อีกวิชาหนึ่งด้วย ข้อที่น่าสังเกต คือ ในสมัยนี้ วัดสังข์กระจายมีพระ
ราชาคณะถึง 2 รูป อีกรูปหนึ่งก็คือ พระญาณโพธิ์ แต่ก็มีชื่ออยู่แต่ในพระเทพมุนีเท่านั้น เพราะ
อันดับนามเจ้าอาวาสรูปที่ 2 แทนที่จะเป็นพระญาณโพธิ์ กลับเป็นพระครูมารวิชัยไป ฉะนั้น
พระญาณโพธิ์จึงน่าจะลาสิกขาเสีย ฉะนั้นก็อาจย้ายสำนักหรือสิ้นอายุลงเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง
แน่นอน พระเทพมุนีเจ้าอาวาสรูปแรกองค์นี้ จะเป็นชาวจังหวัดไหน ชนชาติ ภาวะ เมื่อ พ.ศ.ใด
ยังสืบหาไม่ได้

เหตุการณ์ในสมัยถัดมา

นับแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ได้สร้างพระอุโบสถกับสร้างกุฏิ สถาปนาขึ้นเป็นพระอารามแล้วล่วง
มารัชกาลที่ 2 ไม่พบว่าได้สร้างอะไรเพิ่มเติมอีก นอกจากปฏิสังขรณ์เฉพาะพระอุโบสถอีกหนหนึ่ง
ส่วนเจ้าจอมแ่วนได้อุทิศส่วนของตนซึ่งอยู่ติดกับเขตวัดใหญ่ให้เป็นสมบัติของวัดสังข์กระจายหมด
และออกมาทำบุญให้ทานเสมอ แสดงให้เห็นอีกหนหนึ่งว่า เจ้าจอมแ่วนมีชนมาอยู่ถึงรัชกาลที่ 2 ปรากฏ
ตามพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ว่า ในรัชกาล 3 ตรงกับ พ.ศ. 2393 พระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าทรงโปรดการกุศล ได้ให้มีการปรับปรุงปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ทั้งอารามครั้งนี้ได้ทรงสร้างเพิ่มเติม
กุฎิฉ้านริมฝั่งคลองบางกอกใหญ่ขึ้นอีก 5 หมู่ คือ ฝั่งคูด้านเหนือ 3 หมู่ ด้านใต้ 2 หมู่ ด้านเหนือ นั้น
7 หมู่ทรงสร้างกุฎิใหม่ 2 หลัง มีกุฎิแถวละ 4 หลังเรียงรามล้อมหอฉัน มีถนนผ่านกลางระหว่างกุฎิ
นอกจากนั้นยังทรงสร้างศาลาการเปรียญขึ้นอีกหลังหนึ่ง สร้างหอรบั้งไว้ใกล้เคียงกับได้สร้างศาลา
ทำน้ำไว้อีก 5 แห่ง

อนึ่งพระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ในวัดนี้ สมัยนั้นต่างเป็นฝักฝ่ายไม่อยู่ใกล้เคียงกัน สงฆ์พวกหนึ่งอยู่ในกุฏิหมู่เดิมที่เจ้าจอมแวนสร้าง สงฆ์อีกพวกหนึ่งอยู่ในหมู่กุฏิที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสร้างทั้งยังมีสงฆ์อยู่ในหมู่กุฏิที่พระสงฆ์เองได้สร้างขึ้นใหม่เป็นส่วนหนึ่งต่างหากอีก ภายหลังน่าจะถูกพระทัยคิดถึงชื่อวัดด้วยเหตุนี้ เกรงว่าภายหลังเรียกจะกลายเปลี่ยนเลื่อนเปลี่ยนไปต่างๆ นานา ที่เรียกกันอยู่ในสมัยนั้น บ้างก็เป็น “สังข์กัจจายน์” บ้างก็กลายเป็น “สังข์จาย” หรือ “สังข์กัจจาย” มีความหมายแตกต่างกันไม่ลงรอยกัน มีอีกบ้างที่ผู้ไม่ทราบอักษรวิเศษกคการันต์ ถือเอาแต่สำเนียงที่ได้ยินเรียกเลอะเทอะไปเป็น “สังฆจาย” ความหมายเลยเลื่อนเป็นว่า “สังข์แตกกัน” ครั้นกาลล่วงไป หากพากันซัดสัด ๆ เอาชื่อนี้ว่า เป็นชื่อจริงเรียกขานกัน จะไม่เป็นมงคลนามโดยแท้ จึงทรงยึดเอาสำเนียงที่ผู้รู้ขานเรียกกันในสมัยนั้นว่า “สังข์กระจาย” แปลความหมายแก้เป็นคำโคลงให้จารีกลวงไว้บนแผ่นจารีกลวงไว้บนแผ่นศิลาติดไว้ที่ข้างในพระอุโบสถด้านหน้าแผ่นหนึ่ง จะได้ยึดถือเอาคำว่า “สังข์กระจาย” ร้องเรียกกันตายตัวสืบไป

ครั้นสิ้นสมัยรัชกาลที่ 3 แล้ว วัดนี้ก็ไม่ได้รับพระราชทานให้ปฏิสังขรณ์อีกแต่อย่างใด ความเจริญหรือความเสื่อมของวัดจึงฝากไว้กับทายาททายาทผู้มีศรัทธาย่านใกล้เคียง จะช่วยกันรักษาทำนุบำรุงเอาเอง สมัยก่อน ถึงวัดนี้จะได้รับความเอาใจใส่จากพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1-2-3 ก็ตาม แต่นอกเหนือไปจากนี้เป็นกรณีข้อย่อยแล้ว อุบาสกอุบาสิกาใกล้ๆ โดยเฉพาะบางลำเจียก และแถบแถวเจริญพาศน์ได้ช่วยอุ้มชูอยู่เสมอ ภาระที่หนักแรงของเจ้าอาวาสยุคต่อๆ มา จึงเป็นแต่รักษาของเก่าให้ทรงตัวอยู่ ส่วนการที่จะแก้ไขหรือสร้างใหม่ให้ดีขึ้นนั้น ก็ต้องขึ้นอยู่กับแรงอุปถัมภ์ของชาวบ้านที่จะช่วยพยุงกันเอาไว้ต่อไป

การปฏิสังขรณ์ในระยะต่อมา

สมัยก่อนพระปรารภมุนี (นวน)* ในรัชกาลที่ 5 ขึ้นไป ยังสืบไม่ได้จึงไม่อาจจะเล่าให้ฟังได้ว่า ท่านได้ทำอะไรไว้เป็นอนุสรณ์ให้อนุชนรุ่นหลังสังเกตได้ความได้ว่า มาถึงสมัยพระปรารภมุนี (นวน) เป็นเจ้าอาวาส ได้ซ่อมพระเจดีย์เจ็ดองค์กับพระปรางค์อีกสององค์ในวิหาร ท่านเจ้าอาวาสองค์นี้ ชาตภูมิอยู่จังหวัดนครราชสีมา เมื่อเป็นสามเณรเคยอยู่วัดราชคฤห์และมาอุปสมบทที่สังข์กระจาย ใครเป็นอุปัชฌาย์ กรรมวาจาจารย์อนุสาวนาจารย์ไม่ปรากฏ

จำเนียรกาลผ่านมานับจากสมัยเจ้าอาวาสรูปแรกถึงพระปรารภมุนี (นวน) นี้ ก็เป็นช่วงของอายุกาลไม่น้อย เป็นธรรมดาอายุกาลย่อมพาเอาความคร่ำคร่าเหวี่ยงเข้าปกคลุมพอกพูนทุกสิ่งทุกอย่างอยู่เสมอ ของแต่เดิมที่ยังเอี่ยมอ่อนอยู่นานเข้าก็ซักจะกลับเป็นมอดม้วยซำลง เมื่อไม่ซ่อมแซมประทังไว้ ก็ต้องพังแล้วทำให้มีใหม่เกิดใหม่ กระบวนการทำลายลงและการอุบัติขึ้นของสิ่งใหม่นี้เป็นเรื่องประจำเอกภพนี้มาทุกกาลสมัย

พระอุโบสถวัดสังข์กระจาย แต่เดิมทรงความสง่า ก็มีอันเป็นไปตามกาล ซ่อฟ้าประดับกระจกเคยสะท้อนแสงแข่งสุริยันวาวแวว ก็มอดม้วยหมองสลด เสี่ยงกระดิ่งริมชายคาอุโบสถเคยวังเวง ก็สิ้นสำเนียงดัง กระดิ่งหล่น ไบระกาหตุคหตุย กระเบื้องมุงบ้างก็หักบ้างก็แตกวันฝนตกลงมา

ก็สาคนองเครื่องบน หลังเป็นหยาด ๆ ลงมายังพื้นล่าง ภาพสีผนังเคยสวยสดแต่เดิมมา ฝนก็ไหลชะปอกเปิดเปิดพื้นในเห็นสีขาวสลัวความงดงามจึงคงเหลือเพียงเค้าลางๆ พอให้รำพึงถึงความรุ่งเรืองในหนหลังเท่านั้น

ฤดูเดือน 10 ปีชวด อัฐศกจุลศักราช 1238 ตรงกับ พ.ศ. 2419 พระปรารกรมุนีถึงแก่กรรม ภาพ** พระอริยศีลาจารย์ (เอี่ยม) ซึ่งขณะนั้นยังเป็นพระครูสุนทรากศวิจิตรก็ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสแทน ต่อมาอีก 5 ปี จึงได้เลื่อนเป็นที่พระอริยศีลาจารย์* ภาระหนักที่ท่านเจ้าคุณเอี่ยมรับเป็นมรดกต่อไป ก็คือ รับผิดชอบซ่อมพระอุโบสถเสียใหม่ ปรากฏว่า ในสมัยของท่านได้เปลี่ยนเป็นกระเบื้องมุงหลังคาปรับปรุงเครื่องบนประดับซ่อฟ้าในระกาใหม่หมด สานนอกอุโบสถบางตอนแผ่นอิฐที่ปูพื้นแตกหักหายไป บางตอนที่ดินร่วนซุยลงไปเป็นหลุมเป็นบ่อ เวลาฝนตกน้ำท่วมขังเป็นตะไคร่น้ำ จึงจัดการเปลี่ยนรูปเสียใหม่หมด พร้อมกับได้บูรณะวิหารและกุฏิวิปัสสนาณายสังข์อีกด้วย

ทางด้านหน้าวัดด้านริมคลองบางหลวงและทางคลองบางวัวทอง กระแสน้ำและแรงคลื่นจากเรือซัดเซาะตลิ่งพังเว้าๆ แหว่ง ๆ ไม่น่าดู ท่านเจ้าคุณเอี่ยมก็ทำเขื่อนก่ออิฐกันเอาไว้ เป็นแนวตั้งแต่ด้านหน้าริมคลองบางกอกใหญ่วกเข้าคลองบางวัวทองยาวไปจนถึงท่าฉนวนหน้าพระอุโบสถ ส่วนทางกุฏิ 5 หมู่ด้านคลองบางกอกใหญ่ ที่เสาไม้ เสาขาด ฝาแตก กระดานผุ ท่านก็จัดทำเสียจนเรียบร้อย

อนึ่ง ในสมัยของท่าน หมู่กุฏิที่ตั้งเจ้าจอมแว่นสร้างไว้ อยู่ทางหลังวิหาร ได้รกร้างว่างเปล่า ไม่มีพระสงฆ์จะอยู่อาศัย บางครั้งก็กลายเป็นที่คนร้ายใช้อาศัยหลบภัย สัตว์มีพิษ เช่นงูเห่า งูเหลือม หนูผี เถาวัลย์เปรียง ต้นไทร ต้นโพธิ์ขึ้นปกคลุมขั้วเขี้ยวไปหมด ท่านเจ้าคุณเอี่ยมจึงมาดำริว่า กุฏิร้างเหล่านี้หากจะซ่อมขึ้นใหม่เห็นจะไม่มีภิกษุสามเณรองค์ใดกล้ามาอยู่เป็นแน่ เพราะตั้งอยู่โดดเดี่ยวไม่มีบ้านอยู่ใกล้เคียง จะลำบากยากเย็นแก่การดูแลระวังอีกประการหนึ่ง ภิกษุที่อยู่จำพรรษาก็มีน้อย เมื่อปรึกษาพระภิกษุสามเณรและทายกทายิกาแล้วเห็นพร้อมกันว่าควรจะซุกเสีย จึงได้รื้อเอาบางส่วนที่เป็นไม้ยังดี ๆ เอาไว้ซ่อมแซมกุฏิคณะทางริมคลอง ที่เป็นอิฐหักๆ ดีๆ คละกัน ก็ให้ผู้ถือการมาประมูลเงินมาบูรณะอย่างอื่นต่อไป

ท่านเจ้าคุณเอี่ยมนอกจากจะเป็นนักปฏิบัติ นักก่อสร้างแล้ว ยังเป็นที่ขึ้นชื่อในการเทศน์ กัณฑ์ชูชก นอกจากนี้ยังได้เคยเข้าถวายเทศน์กัณฑ์ทานกัณฑ์ในรัชกาลที่ 4 เป็นที่พอพระทัยอีกด้วย ในด้านการเผยแผ่พระธรรม ท่านยังได้แสดงความปรีชาให้เราได้เห็นบ้างว่าท่านเป็นผู้ที่มีความมั่นคงในปรีชาพิศวัตเหมือนกัน ในห้องสมุดประจำวังสงฆ์กระจายได้ค้นพบหนังสือเล่มหนึ่ง ชื่อสุภามิตรระตะนัตตะ บอกไว้ว่าเป็นหนังสือที่ท่านแต่งขึ้นก่อนได้รับตำแหน่งเป็นที่พระอริยศีลาจารย์ 8 ปี และอีกเล่มหนึ่งคือ อักษร โทศลกุมารสาส์น เล่มนี้ไม่ได้บอกวันเดือนปีที่แต่งไว้ชัด

หนังสือทั้งสองนี้ ถึงจะมีสืลาหย่อนความไพเราะไม่เยี่ยมเหมือนกัณฑ์ชูชกที่พระเทพมุนีแต่งไม่เทียมเท่ากวีมีชื่อก็ตาม แต่สารัตถะในหนังสือเล่มนี้ ก็เป็นที่พออกพอใจของทายกทายิกาใกล้เคียง ทั้งในสมัยของท่านและต่อๆ มา ในคราวที่ท่านเจ้าคุณสรธรรม ได้จัดพิมพ์หนังสือสุภามิตรระตะ

นั้ดขณะนั้นขึ้นอีกเมื่อ พ.ศ. 2480 ท่านได้เขียนความเห็นเห็นไว้ความคำว่า “ท่านแต่งตามพุทธวจนะ เป็นพุทธภาษิตควรสดับ เป็นเครื่องระงับจิตที่ฟุ้งสร้าน ได้อ่านบ่อยๆ เห็นว่าจะเป็นกุศล เป็นที่ระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ถ้าได้อ่านได้ฟังเวลาใด ก็นึกเอาว่าฟังเทศน์ในเวลานั้น”

ประวัติพระอริยศีลาจารย์ มีย่อ ๆว่า บ้านเดิมอยู่ตำบลแจรงร้อน อำเภอราชบุรีบูรณะ จังหวัด ธนบุรี เป็นสามเณรอยู่วัดสังข์กระจาย ได้อุปสมบทอยู่ที่วัดสวก เจ้าคุณอุคมญาณ (ฟัก) เป็นอุปัชฌาย์ พระปรารกรมณี (นวน) เป็นกรรมวาจา ต่อมาเมื่อพระอริยศีลาจารย์ (เอี่ยม) มรณภาพแล้ว ท่านพระปลัดแสงก็ได้เป็น เจ้าอาวาส ท่านพระปลัดแสงบ้านเดิมอยู่บางขุนศรี ธนบุรี อุปสมบทที่วัดใหม่เวฬุราชิน พระครูเทพสิทธิธาปติ (คง) เป็นอุปัชฌาย์มาอยู่วัดสังข์กระจาย ภายหลังเป็นฐานานุกรมของท่านเจ้าคุณเอี่ยม พ.ศ. 2437 เป็นพระครูอริยศีลาจารย์ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นพระราชาคณะในนามเดิม เมื่ออริยศีลาจารย์ (แสง) เป็นเจ้าอาวาส ท่านได้เริ่มงานต่อมา

สมัยแห่งความวิวัฒนาการ

สิ้นสมัยท่านเจ้าคุณแสงแล้ว ท่านเจ้าคุณวรรณได้เป็นเจ้าอาวาสต่อมา ท่านได้เป็นผู้ก่อให้เกิดความก้าวหน้ายิ่งกว่ายุคทุกสมัย ใครก็ตามหากได้รู้สภาพความเป็นอยู่ของวัดเมื่อสมัย 40 ปีล่วงมาแล้วนี้ ก็อดที่จะทึ่งในความอุตสาหะวิริยะของท่านเสียมิได้ อันวัดสังข์กระจายและวัดราชสิทธิ์นี้เป็นที่เล่าลือกันว่า ผิดนักไม่ว่าผิดคนและผิดจริง ท่านผู้เฒ่าอุบาสนกของวัดที่ได้เคยเห็นความเป็นมาแต่ครั้งก่อน ๆ เล่าให้ฟังว่า เมื่อเด็กวัดจะต้องการพิน ย่างลงจากกุฎีเพียงไม่กี่ก้าวก็จะถึงป่าหาได้ไม่ยาก จากสมัยท่านเจ้าคุณแสงมาถึงสมัยท่านเจ้าคุณวรรณยังปรากฏความเป็นป่าช้าอยู่ พอสิ้นเสียงกลองย่ำค่ำตะวันขอบแสง ถนนด้านริมวิหารจะหาคนเดินผ่านสักคนคนก็ทั้งยาก ไร่เพราะเป็นที่เปลี่ยวไม่มีบ้านผู้บ้านคน เล่ากันว่า ตรงสะพานข้ามคลองหน้าวิหาร ไปวัดราชสิทธิ์นั้นเมื่อครั้งยังไม่ได้สร้างเป็นคอนกรีต เดิมเป็นสะพานคล้ายโรงเรือทีมๆ มีระเบียงสองฟากข้าง มีสะพานทอดตรงกลางเดิน เรียงได้เพียงคนเดียว จัวทำเป็นไม้ขัดค้ำมือค้ำคั้นไม่มีใครคอยกล้าเดินผ่าน มักจะมีผู้ตาฝาดเห็นผีหลอกกันครั้งนี้บ่อย ๆ บางครั้งมีคนร้ายขึ้นไปนั่งบนจัวค้ำค้ำคั้นกระบานจี้เอาเงิน การค้ำค้ำคั้นฟังทางก็ชุกชุม เพราะเป็นป่าง่ายแก่การหลบหนี ป่าช้าก็ไม่ระเบียงเรียบร้อย ไม่มีที่เก็บศพพอเพียง ไม่มีที่เผา มีแต่ที่ฝังบางครั้งคนที่ตายแล้วไม่รู้จะเอาไปไว้ที่ไหน ต้องใช้ฝือกหุ้มมัดแขวนไว้ตามต้นไม้ ปล่อยให้น้ำเหลืองไหลส่งกลิ่นกันคละคลุ้ง นกแร้งสุนัขลากเอากระดูกออกมากินกันเป็นที่น่าอุจาดนักนับดา

พระอริยศีลาจารย์ (วรรณ) พระอริยศีลาจารย์ เกิดเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2418 จ.ศ.1237 ร.ศ.94 ตรงกับวันอังคาร ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 4 ปีกุน เวลา 2 โมงเช้า ที่ตำบลบ้านจุกกระแอมร์ อำเภอเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา บิดาชื่อนายมา มารดาชื่อนางทองตุก นามสกุล จุลศรีโกวิท เมื่อพระอริยศีลาจารย์ยังเยาว์วัยอายุได้ 9 ปี มารดานำไปฝากไว้ให้เล่าเรียนรู้ในสำนักพระอาจารย์ดี ที่สักจุกกระแอมร์ด้วยประสงค์จะให้เล่าเรียนอักษรสมัย คือภาษาไทย แต่ที่วัดนั้นในยุคนั้นยังไม่มีโรงเรียนหนังสือไทยเหมือนในสมัยนั้น เป็นความลำบากแก่กุลบุตรผู้จะเล่าเรียนเป็นชั้น ๆ ขึ้นไป ท่านอาจารย์สอนภาา

ไทยเพียงอ่านออกเขียนได้และให้ค่อนหนังสือคำด้วยการท่องจำคือ นโม...พุทฺธ...ศีล 10 และพาหุ เป็นต้น

กฎเจ้าอาวาส

กฎนี้เดิมเป็นบ้านของเจ้าแก้ว เจ้าของโรงสีข้าว ตั้งอยู่ใกล้กับเขตของบ้านคุณหลวงฤทธิ์ ณรงค์รอนด้านตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อเจ้าของได้เลหลังขายที่และตึกบ้านหลังนี้แล้วคุณหลวงก็ได้ซื้อไว้ และได้ถวายตึกหลังนี้ให้เป็นสมบัติของวัดสังข์กระจาย พ.ศ. 2478 ท่านเจ้าคุณอธิษฐานจารย์ จึงรื้อมาสร้างใหม่รวมอยู่ในคณะ 1 ที่กำลังสร้างคงเค้าเดิมไว้เปลี่ยนแปลงบ้างให้เหมาะสมเป็นกฎที่พระสงฆ์อยู่ เป็นกฎ 3 กุหา มีมุขยื่นออกมาตรงกลาง ชั้นล่างยกพื้นขึ้นสูงประมาณ 103 เมตร เสาล่างเป็นคอนกรีต พื้นไม้สัก เสาบนใช้ไม้เต็งรัง กั้นฝาและเครื่องบนใช้ไม้สักคู่กัน หลังคามุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์ มีพะไลกันเสาคุมด้วยสังกะสีโดยรอบ

ศาลาเขียว

ศาลาเขียวกลางคณะ 1 เป็นงานรายการชิ้นใหญ่ชิ้นสุดท้าย ที่ท่านเจ้าคุณวรมณได้สร้างขึ้น โดยทุนของหลวงฤทธิ์ณรงค์รอนพร้อมด้วยคุณนายแจ่ม แสงมณี โดยมีจิตประสงค์ที่จะใช้เป็นที่ตั้งบำเพ็ญกุศลปลงศพคุณนายพริ้ง แสงมณี ซึ่งได้ถึงแก่กรรมลง แล้วอุทิศให้เป็นสมบัติของสงฆ์ต่อไป

ศาลานี้สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2479 ต่อมาได้ใช้เป็นศาลาสำหรับทำวัตรสวดมนต์ของพระภิกษุสามเณร และยังใช้อยู่เรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้

พระราชเสนาบดี เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน

พระราชเสนาบดี (เกษม พรหมสิริเถระ) เจ้าอาวาสวัดสังข์กระจายวรวิหารองค์ปัจจุบัน นามเดิม เกษม สมบูรณ์ โยมบิดาชื่อ เข็ม สมบูรณ์ โยมมารดาชื่อ สมบุญ สมบูรณ์เกิดเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2488 ตรงกับวันพุธ แรม 4 ค่ำ เดือน 8 ปีมะเส็ง ที่ บ้านตำบลคลองมะเค็ด อำเภอกะทู้มแบบ จังหวัดสมุทรสาคร

บรรพชา-อุปสมบท

บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ 17 ปี ณ วัดสังข์กระจายวรวิหาร กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2464 ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น 12 ค่ำ เดือน 8 ปีระกา โดยมีพระอธิษฐานจารย์ (วรมณ ปณฺธิโต) เป็นพระอุปัชฌาย์ บรรพชาอยู่จนครบอุปสมบท

อุปสมบท ณ วัดสังข์กระจายวรวิหาร เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2468 ตรงกับวันเสาร์ แรม 4 ค่ำ เดือน 5 ปีฉลู โดยมีพระอธิการแก้ว ดิสฺโส วัฒนางสาว ตำบลล้อมน้อย อำเภอกะทู้มแบบน จังหวัดสมุทรสาคร เป็นพระอุปัชฌาย์ มีฉายาว่า “พรหมสิริ”

อาณาเขต จำนวน เนื้อที่ทั้งหมด

วัดสังข์กระจายมีเขตโดยรอบ จากด้านตะวันออกวัดตามแนวเขื่อนริมคลองบางกอกใหญ่ เป็นส่วนกว้างได้ ๑๕๘.๕ เมตร ด้านใต้จากคลองบางกอกใหญ่วัดตามแนวคูวัดถึงเขตหลังวัดยาว ๓๓๒ เมตรเศษ ด้านเหนือจากคลองบางกอกใหญ่วัดขึ้นขึ้นไปตามริมฝั่งคลองบางวัวทองถึงเขต หลังวัดยาว ๓๓๒ เมตร ด้านตัดเขตหลังวัดทิศตะวันตกกว้าง ๑๕๕ เมตร เป็นเนื้อที่ประมาณ ๒๕ ไร่ ๑ งาน ๓๐ ตารางวา

ในกรณีสงฆ์ของวัด มีส่วนติดกับเขตวัดออกไปอีก 2 หน้ก หน้กหลังเขตวัดมีเนื้อที่ ๔ ไร่ ๒ งาน ๒๔ ตารางวา หน้กข้างเขตวัดตอนหลังมีเนื้อที่ ๓ งาน ๒๑ ตารางวา

เขตจำพรรษา ขกบริเวณที่ดินซึ่งได้ขุดเป็นบ้านเช่าเป็นอุปจารเสียแล้ว พระสงฆ์ต้องกำหนด เขตขึ้นใหม่ เพื่ออยู่จำพรรษา ทิศตะวันออกมีคลองบางกอกใหญ่เป็นเครื่องกำหนดเขตทิศใต้มีคูวัด เป็นเครื่องกำหนดเขต ทิศตะวันตกมีเขตจดถนนข้างวิหาร ทิศเหนือมีเขตจดคลองบางวัวทอง ภายใน ระยะเวลา พระสงฆ์จะต้องรับอรุณภายในเขตที่กำหนดนี้

3. ปุณณียวัตถุและปุณณียสถานที่สำคัญๆ ของสถานที่

1. หลวงพ่อพระกัจจายน์
2. ศาลาทำน้ำ
3. ห้องสมุดประชาชน (ส่วนหนึ่งของศาลาการเปรียญ)
4. ธรรมาสน์
5. หอระฆัง
6. หอพระไตรปิฎก
7. ศาลาเขียว
8. ศาลาพระอรยสีจายร์ (เกษม สมบูรณ์) พ.ศ. 2526
9. ศาลาคุณแม่บัวถึง วงศ์ทองศรี พ.ศ. 2511
10. ศาลาบุญเกิดสินพูนผล พ.ศ. 2528
11. ศาลาวิเศษนิยม (ฉาปนสถาน) พ.ศ. 2528
12. ศาลาวิเศษพจนกิจ
13. ศาลาสวรรณกาญจน์
14. ศาลาชมคัน
15. ศาลากรรมฐาน
16. พระอุโบสถวัดสังข์กระจายวิหาร
17. บานประตูพระอุโบสถด้านใน
18. บานประตูพระอุโบสถด้านนอก
19. ภาพจิตรกรรมฝาผนังบางส่วนในพระอุโบสถ
20. พระวิหารพระกัจจายน์

โครงการ	โครงการพัฒนาสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยว
หน่วยงาน	ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตบางกอกใหญ่
แผนงาน	ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว
ประเภทโครงการ	(/) ใหม่ () ต่อเนื่อง
ปีงบประมาณ	2544

1. หลักการและเหตุผล

ด้วยรัฐบาลไทยมีแนวคิดในการสนับสนุนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นหนึ่งในแผนงานแก้ไขเศรษฐกิจวิกฤติของชาติ และเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับประเทศ โดยทางรัฐบาลไทยได้วางแผนงานรวมสำหรับส่งเสริมการท่องเที่ยวไว้ กรุงเทพมหานครในฐานะที่เป็นเมืองหลวงและเมืองหน้าด่านในการต้อนรับนักท่องเที่ยว จึงสร้างสีสันให้กับกรุงเทพมหานคร โดยส่งเสริมและสนับสนุนการจัดงานเทศกาลท้องถิ่นและการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทั่วกรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นแรงเสริมกระตุ้นและดึงดูดนักท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง

สำนักงานเขตบางกอกใหญ่ ได้ตระหนักถึงความสำคัญในส่วนของแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่น จึงได้จัดทำโครงการพัฒนาสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวขึ้น เนื่องจากสภาพปัจจุบันพบว่าการแปรรูปผลิตภัณฑ์ของชุมชนประสบปัญหาในด้านมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ด้านการจัดเก็บและบรรจุหีบห่อสินค้าในการออกสู่ตลาดได้น้อย ดังนั้นการที่จะแข่งขันกับตลาดภายนอกนั้น จำเป็นต้องปรับปรุงพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์และการละเล่นแบบท้องถิ่น โดยจัดให้ผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านนั้นๆ มาให้การอบรมแก่ชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวของผลิตภัณฑ์และการละเล่นแบบท้องถิ่น ให้เป็นที่ยอมรับแก่นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไป เพื่อจะขายสินค้าที่มีอยู่ได้มากขึ้น ซึ่งการพัฒนาสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวนี้เป็นการสร้างโอกาสที่ดีให้กับชุมชนและประชาชนทั่วไป

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อพัฒนาสินค้าและบริการของแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
- 2.2 เพื่อสร้างรายได้ให้ชาวชุมชนมากขึ้น
- 2.3 เพื่อส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

3. เป้าหมาย

- 3.1 จัดฝึกอบรมการประดิษฐ์พัดจากกระดาษ จำนวน 30 คน ระยะเวลา 4 วัน
และการประดิษฐ์ดอกไม้จากดินหอม จำนวน 30 คน ระยะเวลา 4 วัน
- 3.2 จัดฝึกอบรมการละเล่นพื้นบ้าน คือ กระตั่วแทงเสือ จำนวน 30 คน ระยะเวลา 30 วัน

4. ลักษณะของโครงการ

- 4.1 เป็นโครงการใหม่ในปีงบประมาณ 2544
- 4.2 เป็นโครงการสนับสนุนปีการท่องเที่ยวไทยที่สอดคล้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวด้านการประกอบอาชีพและความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ
- 4.3 โครงการนี้สนับสนุนแผนงานส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และแผนงานพัฒนาชุมชน สาขาทรัพยากรมนุษย์และสังคม ในแผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2540 - 2544)

5. แนวทางการดำเนินงาน

- 5.1 คิดต่อประสานงานขอความร่วมมือจากวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ
- 5.2 กำหนดวันเวลา และสถานที่ในการฝึกอบรม
- 5.3 ดำเนินการจัดซื้อและเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการฝึกอบรม
- 5.4 ดำเนินการรับสมัครผู้เข้ารับการฝึกอบรมและการฝึกอบรมการละเล่นพื้นบ้าน
- 5.5 ดำเนินการฝึกอบรมตามโครงการ
- 5.6 ประเมินผลและรายงานผลเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ

6. ระยะเวลาในการฝึกอบรม

- 6.1 การฝึกอบรมการประดิษฐ์พัดด้วยกระดาษ และการฝึกอบรมการประดิษฐ์ดอกไม้จากดินหอม วันที่ 25 – 26 สิงหาคม 2544 และ 1 – 2 กันยายน 2544
- 6.2 การฝึกอบรม การละเล่นพื้นบ้าน กระตั่วแทงเสื่อ ระหว่างวันที่ 18-31 สิงหาคม และ 1 กันยายน 2544 วันละ 2 ชั่วโมง

7. งบประมาณ

7.1 แหล่งที่มาของงบประมาณ เบิกจ่ายจาก โครงการที่ได้รับจัดสรรคิณงบประมาณรายจ่ายประจำปี 2544 แผนงานส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวโครงการพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เงินอุดหนุนเฉพาะกิจอนุมัติให้เขตละ 776,100.-บาท (เจ็ดแสนเจ็ดหมื่นหกพันหนึ่งร้อยบาทถ้วน) โดยเป็นเงินโครงการพัฒนาสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวในสำนักงานเขตละ 92,800.-บาท

7.2 การใช้จ่ายงบประมาณโครงการ เป็นค่าใช้จ่ายตามโครงการฯ รายละเอียด ดังนี้

7.2.1 ค่าตอบแทนวิทยากร เป็นเงิน 25,020.-บาท

- ค่าวิทยากรการประดิษฐ์พัดด้วยกระดาษ 2 คนจำนวน 4 วัน ๆ ละ 6 ชั่วโมง ๆ ละ 120 บาท (2 x 4 x 6 x 120) เป็นเงิน 5,760.-บาท
- ค่าวิทยากรการประดิษฐ์ดอกไม้ด้วยดินหอม 2 คน จำนวน 4 วัน ๆ ละ 6 ชั่วโมง ๆ ละ 120 บาท (2 x 4 x 6 x 120) เป็นเงิน 5,760.-บาท
- ค่าวิทยากรการฝึกอบรม การละเล่นพื้นบ้าน กระตั่วแทงเสื่อ กระตั่วแทงเสื่อ 3 คน จำนวน 15 วัน ๆ ละ 2 ชั่วโมง ชั่วโมงละ 150 บาท (3 x 15 x 2 x 150) เป็นเงิน 13,500.-บาท

7.1.2 ค่าวัสดุอุปกรณ์ เป็นเงิน 67,780.- บาท ดังนี้

วัสดุอุปกรณ์การประดิษฐ์พัด

1. ไม้ไผ่สีสุก ขาว 3 เมตร จำนวน 10 ลำๆ ละ 120 เมตร เป็นเงิน 1,200.-บาท
2. กระดาษห่อของขวัญ จำนวน 150 แผ่นๆ ละ 10 บาท เป็นเงิน 1,500.-บาท
3. กาวลาเท็กซ์ จำนวน 5 ขวดๆ ละ 120 บาท เป็นเงิน 600.-บาท
4. สีโปสเตอร์ จำนวน 5 ชุด (1ชุด=4 สี) ชุดละ 280 บาท เป็นเงิน 1,400.-บาท
5. พู่กันปากแบน จำนวน 30 ด้ามๆ ละ 60 บาท เป็นเงิน 1,800.-บาท
6. สว่านมือ จำนวน 10 ตัวๆ ละ 250 บาท เป็นเงิน 2,500.-บาท
7. กรรไกรตัดกระดาษ 10 อันๆ ละ 60 บาท เป็นเงิน 600.- บาท
8. เลื่อยตัดเหล็ก 6 อันๆ ละ 120 บาท เป็นเงิน 720.-บาท

/ - รวมเป็นเงิน.....

รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 10,320.-บาท (หนึ่งหมื่นสามร้อยยี่สิบบาทถ้วน)

วัสดุอุปกรณ์การประดิษฐ์ดอกไม้จากดินหอม

1. ดินหอมมะลิ 20 กิโลกรัมๆ ละ 641บาท	เป็นเงิน 12,820.-บาท
2. เข็มร้อยมาลัย 30 เล่มๆ ละ 20 บาท	เป็นเงิน 600.-บาท
3. กรรไกร 30 อันๆ ละ 80 บาท	เป็นเงิน 2,400.-บาท
4. ฟลอร์เทป 3 สีๆ ละ 1 โหลๆ ละ 600 บาท	เป็นเงิน 1,800.-บาท
5. กาวลาเท็กซ์ขวดใหญ่ 6 ขวดๆ ละ 120 บาท	เป็นเงิน 720.-บาท
6. แบบพิมพ์ใบไม้ 5 ชุดๆ ละ 364 บาท	เป็นเงิน 1,820.-บาท

รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 20,160.-บาท (สองหมื่นหนึ่งร้อยหกสิบบาทถ้วน)

วัสดุอุปกรณ์กระถางเสื่อ

1. กลองตุ๊ก จำนวน 6 คู่ๆ ละ 1,400บาท	เป็นเงิน 8,400.-บาท
2. กลองโตน จำนวน 5 ใบๆ ละ 700 บาท	เป็นเงิน 3,500.-บาท
3. ฉาบ จำนวน 2 คู่ๆ ละ 900 บาท	เป็นเงิน 1,800.-บาท
4. นิ่งหน่อง จำนวน 1 คู่ๆ ละ 1,800 บาท	เป็นเงิน 1,800.-บาท
5. หอก จำนวน 1 อันๆ ละ 900 บาท	เป็นเงิน 900.-บาท
6. ขวาม จำนวน 2 อันๆ ละ 250 บาท	เป็นเงิน 500.-บาท
7. หัวเสื่อ จำนวน 7 หัวๆ ละ 900 บาท	เป็นเงิน 6,300.-บาท
8. เสื่อชุดเสื่อ จำนวน 7 ชุดๆ ละ 500 บาท	เป็นเงิน 3,500.-บาท
9. เสื่อ-กางเกง ชุดกลอง จำนวน 22 ชุดๆ ละ 400 บาท	เป็นเงิน 8,800.-บาท
10. ชุดก้ามเหย้า จำนวน 3 ชุดๆ ละ 600 บาท	เป็นเงิน 1,800.-บาท

รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 37,300.-บาท (สามหมื่นเจ็ดพันสามร้อยบาทถ้วน)

หมายเหตุ: ทั้งนี้ให้ตัวเฉลี่ยจ่ายได้ทุกรายการในกรณีเงินขอดโดยขอดหนึ่งไม่เพียงพอ แต่ไม่เกินวงเงินงบประมาณที่ได้รับอนุมัติ

8 ปัญหาและอุปสรรค

- 8.1 ผู้ร่วมโครงการอาจไม่มีเวลาว่างมาร่วมกิจกรรมได้
- 8.2 สภาพภูมิอากาศที่เข้าฤดูฝน อาจเป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของผู้เข้าร่วมกิจกรรมทำให้มีผู้ร่วมกิจกรรมไม่ครบตามจำนวน
- 8.3 ผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ตระหนักถึงความสำคัญในการเข้าร่วมกิจกรรมตาม โครงการ แต่สามารถแก้ไขได้โดยชี้แจงและประชาสัมพันธ์ให้ประชาชน รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องทราบเพื่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นความสำคัญของโครงการ
- 8.4 หากไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุนโครงการก็ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้

9 ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 9.1 เพื่อเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มีความสนใจในการจับจ่ายใช้สอยสินค้าในแหล่งท่องเที่ยวและชื่นชมในภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น งานหัตถกรรมพื้นบ้าน – ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน งานศิลปะต่างๆ สินค้าการเกษตร การแปรรูปอาหาร เป็นต้น
- 9.2 ปลุกจิตสำนึกให้เกิดแนวร่วมในการพัฒนาสินค้าและบริการของชาวบ้านในชุมชนของเขตบางกอกใหญ่

9.3 เศรษฐกิจในภาพรวมของชุมชนจะดีขึ้น

9.4 โครงการนี้สามารถเป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อเป็นข้อมูลที่จะรวบรวมสู่การพัฒนาต่อไป
ของกรุงเทพมหานคร

10 การติดตามและประเมินผลโครงการ

10.1 ประเมินผลจากจำนวนผู้เข้ารับการศึกษา ฝึกอาชีพและสังเกตพฤติกรรมของผู้เข้าฝึกอาชีพ

10.2 ประเมินจากแบบสอบถาม

10.3 รายงานการประเมินผลต่อผู้บริหารกรุงเทพมหานคร

ดำเนินการติดตามผลด้วยการสังเกตจากความร่วมมือในการประสานงานของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและ
จากความสนใจจากจำนวนของผู้เข้าร่วมอบรมกับโครงการ

ลงชื่อ.....ผู้เสนอโครงการ

(นางบุษิษา อามณี)

หัวหน้าสำนักงานชุมชนและสวัสดิการสังคม

สำนักงานเขตบางกอกใหญ่

ลงชื่อ.....ผู้อนุมัติโครงการ

(นายอภิรักษ์ นิมิต)

ผู้อำนวยการเขตบางกอกใหญ่